

ВІСТНИК

153

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ МИСТЕЦТВА НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

РІЧНИК І
Книжка 3.

1933

Т о м І.
Березень

Адреса Редакції й Адміністрації:
Львів, Чарнецького 3/6.
Чекове конто Р. К. О. 500-371

З М І С Т:

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ . . .	161
О. Ольжич:	
Японії	162
Візія	162
Олена Теліга:	
Поворот	163
Евген Маланюк:	
Три поезії	164
Богдан Ніжанковський:	
Сталю дні	165
М. П.:	
Настане час	165
Л. Мосендз:	
Засів	166
Жорж Іманн:	
(перекл. Софія Куликівна)	
Мовчати	175
Степан Смаль - Стоцький:	
Немолів (спомини).	187
Е. Сінклер:	
(перекл. Л. Мосендз)	
Мертвий дім	200
С. Степан Смачило:	
Протикатолицькі упе- редження	203
Андре Віоліє:	
Японська дитина.	209
Наталя Лівицька- Холодна:	
Гріх.	211
І. Гончаренко:	
Техніка державного пе- ревороту	212
Л. Мосендз:	
Джон Гелсворси	220
Теодор Курпіта:	
Ранкове	221
Дм. Донцов:	
Колтунський консерва- тизм	222
М. Л.:	
З пресового фільму	231
Бібліографія	232
Від і до наших передплат- ників	239

В адміністрації „ВІСНИКА“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід	ц. 1.— зл.
2) Поетка українського рiсорджi-
мента (Леся Українка)	„ 1.— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„ 5.— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате-
рина (драма)	„ 1.— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо-
відання	„ 1.50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої
політики, Відень 1922	„ 2.— „
-
-

„НОВИЙ ЧАС“

найбільш поширений і найдешевший щоденник
виходить щодня рано і коштує тільки 15 гр.

Місячна передплата — всього 2 зол. 50 гр.

„Новий Час“

кількістю інформацій дорів-
нює чужій щоденній пресі

приносить кожного дня відо-
мості з усіх ділянок життя,

інформує всіх — про все.

Хто отже читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все.

А платить за те денно 15 грошів
або місячно — 2 золоті 50 гр.
За кордоном річно 6 дол. амер.

Адреса: „**НОВИЙ ЧАС**“ ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Не гайте ні одної хвилини та сейчас замовляйте „Новий Час“.

712534/1933
Р. І. к. а. 3

Не зважаючи на наші кількакратні вияснення, що видавництво „Вістника“ не стоїть в жаднім звязку з „Видавничою Спілкою“, яка видавала „Літ. Наук. Вістник“, дехто все ще присилає передплату на наш журнал чеками „Видавничої Спілки“.

1) Отсим заявляємо, що ми **НЕ ВІДПОВІДАЄМО** ні за те, що точно вишлемо замовлену книжку, ані за те, що її взагалі вишлемо тим передплатникам, які шлють передплату на наш журнал до **ІНШОГО ВИДАВНИЦТВА**.

2) просимо всіх тих, які післали передплату на „Вістник“ **НЕ** на нашу адресу і **НЕ** на наше чековеkonto, **НЕГАЙНО ВИСЛАНУ КВОТУ ЗАРЕКЛЯМУВАТИ** і сповістити нас.

3) передплату слати **ВИКЛЮЧНО** на чековеkonto ПКО у Львові ч. 500.371 або на нашу адресу **ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 3. м. 6.**

4) Закордонних передплатників, що присилають передплату через краєві банки або інші установи, просимо виразно зазначати, що гроші призначені для „Вістника“, **Чарнецького 3. м. 6.**

Адміністрація

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Японії

На порозі старого світу,
Де брехні і облуди тьма,
Ти встаєш тріпотливим цвітом,
Ніжна молодосте сама.

Ти встаєш. Та незнану силу
Затаїла прозорість рук.
Вигинаєш дівоче тіло,
Напинаєшся вся, як лук.

Мить — і стрільна твої застогнали,
Повили суходол дими.
Бий їх, кволих, слабих, нездалих,
Остовпілих, таких, як ми!

—0—

Візия

Вітри од краю до краю,
Од рана до рана дмуть.
Дерева, дахи зривають.
Пісок і тріски несуть.

На подвіррях—клунки, попони.
— І не в безвісті шлях цей? —
Широкогрудих коней
Зі стайні ведуть бігцем.

На ганку ще раз мати,
А ти вже допаяв стрепен.
Хлопчак, що його не взято,
Ховається під брезент.

І рветься, рветься фіртка
Квітника зі слідами чобіт.
Обози—обози тільки...
На захід ідуть, на схід...

Олена Теліга

Поворот

Це буде так: в осінній день прозорий
 Перейдемо ми на свої дороги.
 Тяжке змагання наші душі зоре,
 Щоб колосились зерна перемоги.

І те, що мрією було роками —
 Все переллється в дійсність і можливість.
 Нам буде сонцем кожний кущ і камінь
 У ці хвилини — гострі і щасливі.

Подумать тільки: наші села й люди!
 А завтра прийдемо—до свого міста!
 Захоплять владно зголоднілі груди
 Своє повітря — тепле і іскристе!

У мент розлуки, при кінці дороги,
 Замерехтить між нами смуток тихий...
 Поспішимо ми на старі пороги,
 Розлетимося під забуті стріхи.

Відразу щастя вітром нас обвіє —
 Ще мить одна і ми у себе дома!
 Та дійсність завжди, не така, як мрія
 А наша зустріч інша, невідома:

Зловіщий сум зворотний вітер вишле
 І кине серце у крижаний протяг.
 Усе нове... І до старої вишні
 Не вийде мати радісно напроти.

Душа з розбігу стане на сторожі,
 Щоб обережно, але гостро стежить
 Всі інші душі — зимні, чи ворожі
 І всі глибокі поміж ними межі.

Як часто серце запалає болем,
 А щось гаряче наше горло стисне,
 Коли над рідним, тим-же самим, полем
 Розправить крила незнайома пісня.

Чекає все: і розпач і образа,
 А рідний край нам буде — чужиною,...
 Не треба смутку! Зберемось відразу,
 Щоб далі йти до цілі провідної.

Заметемо піском глибокі межі
 Перейдемо скрізь дикі води—бродом,
 Щоб взяти певно все, що нам належить
 І злитись знову зі своїм народом.

Три поезії

1.

Повіє вітер з Понту. Скитський степ
Прокинеться, зітхне і буйна тирса
Зеленим морем знов на нім зросте,
І побіжать зелені хвилі.

Ширша

За синє море встане широчінь.
О, земле вічна, ти — одна на світі! —
На небі — глибиніє древня синь,
Внизу — прозора велетенська тінь
Від хмари, що жене південний вітер.
І при балках оселі заквітчав
Вишневий цвіт, розквітлий снігом сонця, —
Твій шлюбний цвіт — та срібная парча...
І чорні очі ваблять крізь віконця.
Ой, вийди в сад, що бжолами бренишь,
Поглянь: — земля справляє з сонцем шлюби!

Та вдарить час. Мов меч, упаде мить,
І — нікому тоді оборонить
Твою весну від вихору і згуби.

2.

А може, й не Еллада Степова,
Лиш відьма-сотниківна мертва й гарна,
Що чорним ядом серце напува
І опівночі воскресає марно.

В безбожній церкві — шабаш, шум і шал.
Кувінька кнур. Хтось бреше песім писком.
В живуче тіло мертвая душа
Вступає знов. І — ось вона! Так близько!

Труна свистить, колючи. А Вій
Залізні вже росплющує зіниці.
Півнів не чуть. І в мутній голові
Горить одне, — що все це — ні! — не сниться.

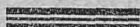
3.

Кричу в туман, в цвинтарну млу,
Та — ненамарне. День настане, —
Жбурнуть в розжеврену смолу
Зухвальця тіло окаянне.

Під гул дзвіниць, під гомін міст,
В імя краси, життя і ладу,
Високий виставлять поміст —
Навік четвертувати зраду:

І хоч рубати буде кат
Гидку потвору вже на — а́мінь,
Та довго ще живучий гад
Підскакуватиме шматками.

Грудень 1931.

Богдан Ніжеанковський.

Сталю дні

Як вітер з стогоном туливсь під тин, що клавсь
[до рову,
А дрібний дощ кидав слізки на шиб прозорі лица,
— Про дні сталеві — що шлють в даль колисанку
[гromову,
Рядки думок я плів в сплітки — мов одноцільна криця.

І як незмінно хлипав день і стряг в розмоклій грязі,
А вітер тужно на гільках грав чорних дум пісні,
Безмежну міць соняшних днів набравши в юні мязи,
Я вийшов струнко без вагань — щоби сталити дні!

М. П.

Настане час

Настане час — минуть сонливі дні —
Охлялих збудить спів грізний Тиртея —
На вівтарях заблимають вогні —
В серцях займеться іскра Прометея.

Цей вік не зложить гимну димарям,
Поклониться лише Красі та Силі.
В святині муз не бути крамарям,
Чавунний клич погасне у горнилі.

Цей жданий вік біжить на зустріч нам —
Мов метеор креслить вогняний обрис,
В країну сліз летить із райських брам —
Дзвенисть пророче: „Мане-Текель-Фарес“.

Настане час — прийдуть бурливі дні:
Сонливих збудить спів грізний Тиртея —
На вівтарях палатимуть вогні —
В серцях воскресне іскра Прометея.

Засів.*)

Осінь прийшла раптово й несподівано, аж Ніно не спаявся. Але не в природі. Бо дні ще соняшні й гарячі, а вечорі й ночі теплі; та залишили Ніна його приятелі й усі, усі одійшли. Ще вчора ганяли, як звичайно, по схилах горбів і не бракувало їм ані одної вигадки, якуб не виконали на честь відступаючого літа. Ніби в останнє хотіли вібрати в себе всю розкіш сонця й насолоду волі перед довгими місяцями послуку й обовязку... Хоч ні одному з них не припало було на думку висловити це словами, або навіть і усвідомити, спинившись на мент у розярненні вигадок. Звичайно, завтра школа, вчитель, шкільні лави... але хиба варто думати про далеке завтра, коли довкола таке прекрасне сьогодні!

І тому, коли теє „завтра“ всеж невідклично зявилося, і ніхто з товаришів не привитав Ніна на горбах левади, — було хлопцеві ніяково. Цілий день тинявся він по дворі й садку, не знаючи, за що вхопитися. Навіть і з товаришами, що над вечір повернулися зі школи веселою юрбою, не пробув Ніно довго. Вже бо один цей день поклав між ними перепону... Вони хоч і знов навідались до Ніна, але припадали йому, як тії шпаки, що зібралися в далеку путь, хоч ще цілими хмарами підносились над городами й левадами.

Тому Ніно цілий день у задумі й навіть ліг зарань спати, без особливих нагадувань і припрошувань. Та йому не спиться. Двері з його кімнатки до їдальні не зовсім зачинені, й через вузьку щілину бачить Ніно смугу стола, над якою мигтять батькові руки, а тоді чути шелест часописних аркушів.

Це рідкий вечір, коли батько не пішов до клубу, а залишився вдома. І Ніно знає, хоч не бачить, що поруч батька сидить зі своїм безконечним гачкуванням радісно спокійно мати. Швиденько мотаючи коротеньким гачком, вона пильно стежить за дрібненькими очками, й час від часу білий клубочок ниток підскакує по столі, притягнений маминою рукою. Так завше в довгі вечорі бачить Ніно маму й тому до дрібниць може увягти собі, як вона виглядає зараз. Він, здається, бачить і ті дрібні зморщки в куточках очей, що

*) Це закінчення повісти Л. Мосендза (друкованої в ЛНВ-ку) представляє окрему цілість. Повість цікавиться формуванням душі української дитини, нараженої на ділання ворожих собі культурних впливів. В першій частині описаний вплив рідної стихії, перші проблески національної свідомости. В другій, що друкується тут, — бунт ще несформованої свідомости проти насильних спроб окруження викривити її і спрямувати в інший бік.

з'являються, коли мати придивляється до виконаної праці.

Коли батька немає, й вони сидять за столом удвох з Ніном, то мати ще має перед собою книжку. Але при батькові працює без неї. Одірветься від праці, подивиться на батька, що завжди читає часопис, посміхнеться й знов гачкує. Так сидять вони іноді цілий вечір, тільки зрідка перекидуючись словами тихими й рівними, як спокійне світло лямпки між ними на столі. Так і сьогодні. Але батько, як завше, мовчить, і тільки мамин голос чувати час від часу. І задушливі звуки його, мов би крапки дрібного дощу, коли падають на металеве підвіконня.

Ніно добре чує, як мати з павзами (перераховує очка) кидає батькові:

— Так, Павле, вже ніби й осінь...

— Та ніби, — чути від батька; і знов шелестить часопис і велетенські тіні аркушів згортають і розгортають на стіні свої крила. Тиша.

— А чи не пораб нам, Павле, взятися за Ніна? Га? Як ти думаєш?

Від таємничого „взятися“ в хлопцеві затаюється навіть дихання. Хвильку не чути жадної відповіді, й тільки шелестіння зростає та видко по тіні, як згортаються аркуші, й нарешті складений часопис лежить на видимій смузї стола. А на нім велетенська, здається, батькова рука з горбом печатного перстня на пальці.

— Ти кажеш взятися за Ніна?

— Звичайно. Досить йому байди бити. Великий уже. Пора й за книжку.

— Правда, — задумчиво відповідає батько. — Сім років минуло. Алеж до школи його ще не приймуть. Тиж знаєш, треба повних вісім років.

Якби ось зараз Ніна запитали, чи хочеться йому до школи, він безперечно не знавби, що й відповісти. Мабуть хочеться. Школаж бо — це все таки майже цілий день бути з товаришами, а не самому одному в великому, довгому домі серед неуважних дорослих. Школа — цеж не хатня одноманітність, коли в дощливу пору осені, серед напруженої тишини й самотності в чотирьох стінах, хочеться іноді кричати, кричати, щоб розбудити заспану байдужність оточення. Школа — це й можливість розумітися на тих книжках, що золотими літерами на рубах оправ розглядають мов очима кімнату з-за скла шафи. На тих книжках, у яких сховані мабуть ще більші скарби безконечно цікавих, хвилюючих оповідань, ніж у розмовах Татарчучки й візника Гаврила... а ключ до тих книжок — тільки в школі.

І Нінові хочеться до школи хочби й зараз. Але він згадує, що школа — це також просиджування довгих годин під пильним доглядом учителя, писання палічок, рахування та читання з букваря, в якому нічого цікавого, казали то-

вариші, немає. Школа — це значить, кажуть хлопці, позбутися волі навіть і тоді, коли краще від усього на світі є ховання на замерзлому Дерлі, або загачування перших весняних струмків на похилих вулицях передмістя.. Ні, краще до школи не йти!

Але всеж хлопець не знає, чи йому радуватися, що ще цілий рік відділяє його від школи, чи шкодувати, що має залишитися вдома.

— Я знаю, що Нінові до школи ще не можна, — знов чути голос матері. — Але мені, по правді кажучи, й не хотілосяб, щоб він тепер ходив до школи.

— Якто? — й батькова рука починає припляцувати складений часопис.

— Не самої школи, а того товариства... тих, тих (голос матері знов стихає й ніби переривається) мужиченят...

— Алеж... — чути трохи піднесений звук батьківського голосу, й видко, як рука зникає з стола.

Та раптом і голос матері робиться дзвінкшим, і вона починає швиденько, швиденько кидати слова, заплутуючись і повторюючись, немов боїться, що ось-ось її перебе батько й не дасть виговорити до кінця всі накопичені думки.

— Ти знаєш, що я давно вже про це говорю... й минулого й теперішнього літа... мені дуже не подобається, дуже.. його товариство... Ні, ні, не посміхайся... Ти звернув увагу коли... як він говорить, як він поводитьсь; таж на нім пізнати не можна, що він твій син, син Людкевича...

— Чув уже я це, — спокійно перебиває батько. — Такий він твій син, як і мій. Але далі!

— Кажу, не перебивай! Кажу... бо знаєш, що за господарством і взагалі... тиж добре знаєш, що я не маю часу... а ти теж.. Не кривись, а вислухай.. Ну, добре, добре, ми обоє винні, добре... Алеж не можна так лишати, щоб з Ніна виросло мужиченя... Правдаж?

— Так знайдемо йому гувернера француза й виплекаємо з нього принца, — чути так само спокійну батькову відповідь.

— Я так і знала, так і знала, що тобі все смішки... і власні діти смішки, і.. ти як не можеш і не хочеш сам над цим думати, то послухай мене... послухай... але тихо... От прийдуть до нас мати й сестра; хай би Марися залишилася в нас через зиму, га? Бачиш, вонаб і Ніна за цей час навчила читати й писати... вона вже велика, їй уже вісімнадцять. Вонаб виховуюче впливала на Ніна. А то я боюся... справді... мені вже зараз страху наганяє теє... його хлопманство... Ні, ні, не кривись! Памятаєш, як він минулої неділі слухав візника, коли той розказував про гайдамаків? Ні, я не хочу, це мені зовсім не подобається... і все тепер пристає... розкажи та й розкажи йому про Україну! А я звідки знаю? От Марися, та могла б його зацікавити

й іншими річима. Ну та й їй краще булоб провести зиму в місті, а не в тій волинській містечковій дірі. Правдаж, Павле! Бо я подивлюся на Ніна й згадую іноді твого молодшого брата, що його заслали за тую Україну... Ну, ні, вже не буду..

І мати, як раптово почала говорити, так раптово й урвала. „Виговорилася“, каже іноді жартівливо батько про такі виступи. Але часом мати замовкають і від занадто гострого погляду батька. От і тепер мабуть. Бо в ідальні тиша й батько, здається, не поспішає з відповіддю. Нінові видко, як батькові пальці швидко виграють по скатертині, ніби хотять утікти від могутньої п'ясти.

Нінові аж дух забивало підчас маминої промови. Тут рішається його доля й усе тепер залежить від батька. І хлопець в очікуванні відповіді не відривав очей від батькової руки, мов від неї чекає рішення. А в голові пролітають спомини про нездійснений раніше приїзд бабуні, про бійку з товаришами за полячку, про... Але Нінові вже тепер не хочеться так сильно того приїзду... і навіть обіцяний приїзд нової особи — його тітки Марисі — не робить на хлопця того вражіння, яке зробивби раніше. Ніно цілком під вражінням короткої маминої репліки, що батькового брата кудись за Україну заслали. А він про це ніколи й не знав! І за Україну? Якже це людину можна заслати? Як допис? поштою?... І в голові дитині раптом цілий вулкан запитань. Такби й зірвався зараз з постілі й кинувся до батька.. Але чи скажуть?.. Та поки ці думки мчать через свідомість, чує Ніно, як батько відсуває стілець і задумчивим голосом відповідає матері:

— Ну, може ти й маєш рацію... авжеж маєш рацію. Добре. Пиши мамі, хай скорше приїзжає й привозить зі собою Марисю. А тепер спати! — І батько позіхає так, що ось, здається, втягне в себе все довколишнє повітря.

— Мати теж встає, зісовує стільці й як говорить, то в голосі її чути радість.

— От видиш, як казала, я так і думала, любий, що ти погодишся... я дуже рада.. Ну, підемо спати, бери лямпу.

Ніно чує, як батько зітхає мов великий, ковальський міх; він бере зі стола лямпу й обоє відходять навшпиньках (щоб не розбудити його) через рипучі двері. І вже давно в ідальні невидь, а в домі тишина, але хлопець ще довго лежить з відкритими очима й навіть не ховає, як звичайно, зору від сірих тіней, що причаїлися по кутках кімнатки.

А за тиждень уже справді бачить Ніно, як в домі починаються приготування до приїзду гостей. З горища знов принесено постіль, і тепер Докія старанно витирає її металеву сітку. В сінях лежать вязки запашного сіна для сінника, й Ніно наперекидався вже до схочу через зелені горб-

ки. Та все вибігає він на ганок, виглядаючи візника, що має привезти бабу й тітку.

Дні ж стають усе більше тихі й прозорі, а ранки прокидаються в серпанку прозорої імлі. Блакить яснішає й ніби підноситься вище, немов чиясь старанна рука витерла за-порошене влітку скло небозводу. Повітря тратить густі, тягучі запахи літньої доби, а щось тонке й гостре пропливає струмками через воздух, щось подібне до запахів стиглих грозен з далеких Глодавських виноградників.

Уже з самого ранку тепер мусить бути Ніно вдягнений і взутий, бо не сміє вже бігати по дворі босоніж. Та він і не протестує. Відколи немає з ним товаришів, перестав він робити великі мандрівки, при яких кожний зайвий кавалок одягу був лише перешкодою. А самому хлопцеві не хочеться та й не цікаво братися за різні підприємства, проєкти, яких усе таки наповнюють його голову. Та й без товаришів тяжко виконати деякі з них...

Тому значно краще сидіти на ганку й стругати шаблю. Не таку звичайну, як у мійських поліцаїв: рівну, коротку й взагалі пепомітну. Не дурнож ці поліцайські шаблюки звуть у місті „оселедцями“. Ні, — шаблюку криву, як довідався колись Ніно, — козацьку, з держалом навхрест. Таку шаблю можна зробити з довгої тонкої гонтини, держало почорнити чорнилом (у батьковому каламарі його досить), привязати синенький мотузочок (є вже, припасаний), щоб носити через плече.. Ах, якаж це буде шаблюка, яка шаблюка, тішиться хлопець, вигладжуючи дерево рубом розбитої віконної шибки. Ніхто такої не матиме!

І Ніно посміхається сам до себе від блискучих перспектив товариського подиву й заздности, та ще сильніше натискає склом. Від напруги й захоплення працею він перекиляє голову зі сторони на сторону, й так само кінчик його рожевого язика мандрує з одного кутика уст до другого. Він нічого не чує й не бачить довкола себе, захоплений працею й уявою. Лише несподіваний оклик біля нього „мамо“ відриває його від заглиблення в себе.

Ніно бачить, як повторюючи цей оклик, поспішає з ганку до воріт його мати, поспішає до візника, що тільки ось спинився біля воріт. Ось і двоє жінок вже злізли і стоять поруч та показують візникові, на пакунки. Та цеж бабуня й тітка! Ніно геройським рухом, вічним рухом юнацтва, стискає шаблюку, виставляє її вперед і вже готовий бігти до воріт, щоб якимось диким, військовим, власного винаходу кличем привітати приїзжих, але.. раптом спиняється й стоїть на ганку в нерішучості. Через довге подвір'я поважно простує від воріт до ганку висока пані в чорному. Одною рукою вона обіймає маму, що тулиться до неї, а другою здвигає край довгої сукні. Бабуня! Перед ними йде

швидко струнка дівчина. Хиба це тітка? Вона буде його вчити?

Ніно уявляв собі тітку такою, такою.. ну, старою. А цеж ще майже підліток з двома довгими косами, що звисають їй спереду аж до колін. Дівча! І воно, це дівча, буде його вчити! Його, Ніна, хлопця, що завше згїрдливо ставився до дівчат! Та всеж він не знає, чому обертається, швидко вскакує в сіни та ховається за двері. Навіщо? Ніно й сам не віддає собі відчиту, але причасно стоїть за дверима, стискаючи міцно шаблюку та прикриваючи уста, щоб навіть швидкі й голосні віддихи не звернули уваги приїзжих.

Ось риплять сходи ганку, чути, як візник Лейба ставить під двері валізу, йому щось наказує дзвінкий дівочий голос, і чути, як говорять мати з бабунею. Ніно прислухується й нараз ще глибше ховається за двері: приїзжі говорять, і хлопець не розуміє їхньої мови. І хоч він ніколи ще не чув польської мови, але враз здогадується.

Гаряча хвиля охоплює його щоки. Значить все це правда, все правда, що колись казали хлопці про нього, про бабуню, про батьків! Ах, кращеб вони ніколи не приїздили! Виходить, що він таки не руський, а, а... Якже тепер дивитися в очі хлопцям? Цеж завтра неділя й усі, усі будуть знати, ах будуть знати... навіть вони приїхали?.. І швидкі думки мчать вихром через дитячу свідомість, аж їх раптом перериває піднесений голос мами:

— А деж Ніно, Докіє? Куди це він заховався від нас? Був на дворі... — І знов незрозумілий обмін слів з приїзжими.

— Та й справді, яж його бачила на ганку, як він стрібнув у сіни, — чути по російськи тітку. — Пошукай нам його, Докійко, — звертається тітка до служниці „по мужицьки“.

— Ось зараз, панночко, піду по воду й знайду його!

Нінові подобається голос цієї закосиченої дівчини-тітки й веселий його тон. І те, що вона так гарно говорить „по мужицьки“ теж робить на нього вражіння. От якби тільки вона не була.. ну, чужинка! Він зараз вискочив би з-за дверей!

Але з кухні виходить Докія й прямує просто за двері, щоб узяти відра.

— Ага, ти тут, Нінцю! А йдиж но! Тебе давно тітка й баба шукають.

— Я не хочу, — шепче хлопець. — Я... Я боюся!..

— Боїшся? Таж то бабуня приїхали; йди, йди, не видауй!

Вона хоче вутягти хлопця з-за дверей, але Ніно пручається, за щось хапає рукою, і з грюком і дзвоном падають з полиці відра, котяться по підлозі, Докія репетує..., а з ідальні вибігає тітка... й не встигає Ніно спам'ятатися, щоб утікти на двір, як вже його схопили міцні дівочі руки,

міцно притискають до себе, несуть в їдальню й ставлять червоного, збентеженого серед кімнати на підлогу. І вже їх немає...

—:—

Тепер уже пізно втікати. Та й у слідуючий мент Ніна притягає сильна рука бабуні й кілька міцних поцілунків умищається на його щоках, чолі й навіть один на вусі. Цього ще не було! Ох, як же він не любить поцілунків! Виходить, що й бабуня теж така, як деякі знайомі пані, що завше душать його в обіймах... Ет, мабуть усі „баби“ гадають, що „мужчинам“ це дуже приємно, коли їх обліплюють поцілунками, — думає хлопець і швидко мотає головою, щоб оберти об плечі обидві щоки. І ця думка, що бабуня його такаж „баба“, як і інші „баби“, надає хлопцеві самоповаги й упевнености, й він не почуває вже жадної ніяковости, а лише цікавість. Від цього вигляд лица у нього робиться надзвичайно кумедний, бо він серіозно морщить чоло й намагається зробити поважне обличча.

Але баба ласкаво притягає Ніна до себе та починає розпитувати; й він з початку відповідає ніби й з неохотою, але описля розходитьсь. Бабуня з ним говорить „по руську“, хоч Нінове вухо відчуває, що їй ця мова незвична... А потім вона стає йому й цікавою, бо розглядаючи її, приходиться до висновку, що помилявся, уявляючи її старенькою, як ті бабусі, що їх йому доводилося бачити.

Ні, волосся має вона цілком чорне, шкіра на обличчі без зморщок. І коли вона говорить, то зовсім не пришептє, як стара Татарчучка. І голос її приємний, бо не старечий, сухий. Якаж вона бабуня? Ні, вона йому безперечно починає подобатись, й навіть у знак довіря він хоче почати ширше оповідання про останню геройську виправу за місто, але баба раптом звертається з якимось запитанням до мами по польськи, й хлопець аж шаріється, бо нічого не розуміє.

— Яж вам писала, мамо, — відповідаєть мати по російськи, — що він усе серед хлопців і тому так жакливо говорить. Хибаж тобі не соромно, — звертається вона до хлопця, — от і бабуня кажуть, що ти самими мужицькими виразами висловлюєшся.

Нінові справді соромно, бо в нього аж вуха палають. Але не за свої „мужицькі“ слова. Йому соромно за себе, що він так таки зразу довірився й почав розказувати цій... цій... бабі, а вона в його оповіданні знайшла тільки мужицьке... І він уже шарпається і знов хоче втікти.

— Ні, нічого, — переходить знов на російську мову баба. От візьметься за тебе Марися, швидко позабуваєш усі ці непотрібні тобі в житті слова... Правда? А тепер ми з мамою підемо подивитися на твою сестру, а ти тут поговори з Марисею. І баба знов по польськи звертається до тітки, що увійшла.

Дівчина виймає руку з-за плечей і показує довгий пакунок, відповідаючи теж по польськи.

Ах, ця незрозуміла мова! Вона дратує Ніна й разом занепокоює, як все незрозуміле. При перших її звуках він напружується, ніби очікуючи від чужих слів небезпеку для себе. Довго ще вони будуть говорити нею. Бо ось напевно й дарунок для нього, а вони ще балакають-розмовляють!

А пакунок усе більше притягує хлопцеву увагу, серце починає битися швидше від розглядування... Пакунок довгий на одному кінці щось грубе, а на другому — ніби палічка... Скоршеб! І тільки кінчають жінки говорити, як Ніно вже помагає тітці розв'язувати мотузки, розгортати папір.

Дівчина робить це помалу й з усмішкою підводить очі на Ніна; вона ніби навмисне затує розгортання, щоб подразнити хлопця. Та й довгі коси заважають їй, вона мусять відкидати їх за плечі, й це затує її роботу. Нетерплячими руками помагає їй, посапуючи Ніно, й ось об'являється тонка палічка, помальована гнідою фарбою, а далі... падає великий кусень паперу, й перед хлопцем — коняча голова! Велика, роскішна, деревляна голова!

Ах, якаж вона прекрасна! Жива, справді жива! Вона потягнена м'якою шкірою з волоссям, очі з барвеного скла блищать як живі, гніда грива з підстриженого волосіння рівенько стоїть на крутій шиї, з пащеки звисає ремінець... Ах! На палічку треба сісти верхи, просунувши її між ноги, ремінець в руку... Ах, Ніно не чекав ніколи такої краси й досконалости! А грива! а ремінець! а очі! Ні, це значно гарніше, ніж ті забавкові пароплави або паротяги, що з них найбільша користь — це колеса та шрубки.

Хлопець не знає, як висловити своє захоплення. Він тільки стоїть і гладить коневу гриву... Та цяж бабуня дійсно прекрасна... й тітка теж. Хлопець так опанований своєю радістю, що навіть забув про присутність тітки.

— Ну, подобається тобі коник, Нінцю?.. — питає дівчина.

— Дуже, — тільки й може відповісти зачарований хлопець.

— А щож ти будеш з ним робити?—допитується тітка, сміючись.

Від такого запитання хлопець враз приходиться до себе. Він підносить голову й бачить, що тітка розглядає його як якесь диво. Чи вона вважає його за справді вже такого малого, що й не знає навіщо йому здасться кінь? Ні, просто „баба“. Бо тільки „баба“ може запитатися про таку самозрозумілу річ. Навіть і відповідати не треба! І тітка тратить у хлопцевих очах увесь свій авторитет. Ні, подумати тільки! Вона не знає, що він буде робити з конем, з цим прекрасним конем? Ах, як биж сміялися хлопці, почувши таке за-

питання! Але нарешті він рішає знизити свою „мужеську“ величність до пояснень „бабі“ й чемно відповідає:

— Я буду на нім їздити!

— А якже ти будеш їздити?

— Що це за допитування, — думає хлопець. Що та як... Він теж не малий уже, щоб не знати таких простих річей. Ну, але тітка дійсно може й не знати.

— Ось так я буду їздити! — раптово підскакує він, перекидає ногу через палічку й високо підтягує конячу голову. Ах, як це справді гарно! Він аж не стримується, щоб не гукнути: гоп, конячко! Але що це? Тітка аж хапається за стіл, так сміється. Малий шаріється, бо не розуміє, чого ця, ця... (він шукає епітету й ураз знаходить його, зирнувши на коси) хвостата сміється.

А дівчина сміється далі. Їй кумедно дивитися на цього хлопчину з його переходами від захоплення до поважності, від природньої дитячости до надприродньої для нього інтонації й виразів дорослої людини. Вона не мала братів і тепер їй цей малий „мужчина“ здається якоюсь підробкою дорослої людини. Кумедною й веселою. А як він говорить, як смішно вимовляє „хлопські“ слова на російський спосіб, або змішує їх до купи. І дівчина аж угинається, так сміється й її коси метуть підлогу.

— Ха-ха-ха! Як ти кажеш? як? Конячка? конячка?*) Ха-ха-ха!

Цього вже Ніно витерпіти не може. Мало того, що це „хвостате“ сотворіння морочило йому голову дурними питаннями, але воно ще й висміює його. Але чому? Хіба не можна сказати „конячка“? Щож тут поганого. Він хвильку стоїть у нерішучості, потім відважно підтягує ремінець загнужданого коня, гальопом підлітає до дверей, на мент зупиняється, обертається й кидає здивованій, почервонілій од сміху дівчині:

— А ти, ти... хвостата, хвостата!

І тимже прудким гальопом виринає з сіней на подвір'я, через фіртку на вулицю й уже на площі чути його дзвінкий голос:

— Вйо, конячко! гоп, гоп!

(докінч. буде).

*) По російськи має бути „лашадка“.

Жорж Іманн.

Мовчати!

Доктор Дааст щойно відпустив свою останню пацієнтку. Сьогодні він має їх досить і вдоволено завважив, що жадний хорий не покликав його нагло до дому. Нарешті він зможе собі відсапнути з годинку або й дві в садку, а можливо, — якщо Мішеля згодиться йому товаришити, — перейтися до Марні і її берегами аж до парку Сен-Жан.

Хутко став він порядкувати на столику, повідносив на своє місце декілька інструментів, поукладав папери і дрібні річі та старанно замкнув шафку з медикаментами. Відтак перейшов до вітальні, де порозгортані і порозкидувані по меблях газети і вістники свідчили про неспокійну нуду очікуючих своєї черги пообідніх пацієнтів. Нарешті підніс за слону від вікна вітальні, яке виходило в садок, через штахети виднів гостинець, а з поза дерев чиста, тиха вода, в якій відзеркалювалося небо. Позолотна ясність огортала дугуваті крила старого моста при кінці вулиці. І подумати, що тому літ шіснацять, на отсьому саме місці, одного літнього пообіддя, як ось тепер, люде билися, що німецькі шрапнелі розбивали отсе поважне каміння, що дві ворожі армії одна в повнім безладді, а друга вже певна побіди, перейшли одна за одною, немов яка невдержима хмара понад отсі тихі води, що плывуть між тими супокійними берегами. Стільки змагань, стільки героїзму, викликані пам'ятю з минулого, супротив цього солодкого оточення видавалися непонятні, нельогічні, майже потворні. „Навіщо це все“? — здавалося, говорили дерева, вода і небо, що від заходячого сонця покривалося рожевою загравою. „Навіщо це все“? — повторяли спадаючі густо каштанові відростки на терасу готелю Мариніє. І Дааст, мрійник, став пригадувати собі ті трагічні події з вересня 1914, цю першу битву Франції, і отсю будівлю перемінену в шпиталь переповнений умираючими і раненими. А ось там, поза тим бальконом, куди щойно перейшла мала служничка, у збудованій там наборзі кімнаті прийняв він останній віддих свого шефа клініки, Бруссара. Він уявив собі умираючого у його заболоченому і покривавленому халаті, він чув ще безнадійний звук його голосу і, між двома хрипіннями: „Марселю, обіцяй мені, що будеш опікуватися моєю Мішелею!.. Дбай про неї, як про рідну дитину“!.. Бідний, любий Бруссаре! Шіснацять літ промайнуло з того часу, аякже! А смотрик виріс на справжню жінку, а милосердя Дааста перейшло з часом в сердечність, а властиво в якесь складне почування, в дику пасію до недавно ще малолітньої дівчини, — у муштини сорока і пяти літ.

Він задержався легко тремтючи перед дверима своєї

вихованки. Веселий голосок Мішелі відгукнувся на його заклик. Відтак перед відходом, але вже з чистого обов'язку, бо згори знав якою буде та друга відповідь, застукав ще й до дверей напротив. Якийсь придушений зойк дався чути з дивану, на якому пані Дааст від полудня поборювала свою мігрень. Чи це було третій чи п'ятий чи може сьомий раз у тижні? Зрезигнований Дааст вже сам загубив рахубу тих занедужань. Бо стан хвороби жінки, здавалося переходив, в її стан нормальний. Чи ці недомагання були комедією чи драмою? Він не міг того ствердити, хитаючись між милосердям і втомою, яку ті недомагання, що так часто повторялися, в ньому викликали. Що найменше вони позбавляли хвору жінку любови її чоловіка, насамперед фізичної, а відтак і його прихильності; він відчував, що через неї він змарнував свою долю, розбив на прах свої колишні пляни й мрії і втратив щасливість подружжого життя, вимріяну перед двадцяти роками. Він гукнув ще раз в коридорі: „Та йди вже Мішель“; а відтак дійшовши до садку заплющив очі і з пожадливого приємністю думав про дотик її рамен, близькість того молодого і повного життя тіла!..

Ним заволоділа жадоба! Справжнє опанування якимсь наблудом, що мучив Дааста від кількох місяців, якась тілесна жага і невсипущий жар незаспокоєної істоти, змішаний з брутальною пожадливістю, яка тягнула його до Мішелі. Крізь неї прозирала ніжність і тужливість за тою дрібною радості життя, яку йому відбирала та його вічно хвора жінка. Продовж цілого того проходу находився він під впливом Мішелі, її обнажених рамен, її відслоненої шиї і віддихав запахом її тіла, приодітого скупонькою одежиною літньої пори. Якжеж гарно пашіло це тіло, до якого спека додавала, там і тут, ясно-жовтаві крапельки! То було якби запах жита, дозрілого овоча, проникаючий аромат молодости з додатком, правда, чогось грубшого, того майже звірячого паху ростріпаного волосся, того запаморочення на вид помнятої від обіймів одягу в тім милім неладі, який наступає по переситі. Часто підчас їхніх попередніх проходів, або вечорами у його кабінеті, коли Мішеля помагала йому в рахунках і укладанні річей, або в екіпажі, коли він забирав її зі собою під вимовкою, що вона може йому придатися у його об'їздах по околиці, — він намагався визнати їй свої почування. Божевільна думка і смішний блуд чоловіка, що забував на роки, які їх розділюють. Чиж не наражав він тим себе, тою одною секундою забуття, на утрату довготривалої прихильності Мішелі? І чи не знищивби він тим ту глибоку пошану своєї особи з боку дитини і свою власну гідність і — волю померлого? А проте, хтож це напевно може знати? Вагання не допроваджує ніколи до пуття і лише збуджує дальші сумніви. Певно, що ріжниця двадцяти і пяти літ віку насувалаби поважні побоювання. Але кількож то людей перейшло над

тою ріжницею до порядку денного там, де вона не творила фізичної перешкоди? Він називав себе старим, що скептично оцінює свій вплив на жінок. А проте ніколи в житті він не почував себе більше дозрілим і більше духово й фізично сильним. І кількож то жінок, не багато старших від Мішелі, давало йому до розуміння, при виконванні його лікарської практиці, що вони з пацієнток моглиби перемінитися у коханки, для яких відвідини лікарські булиби лише претекстом, лише банальною комедією? А що до самої Мішелі, то чиж він не зауважив, особливо в останніх часах, яка вона була збентежена, нагло соромлива, може готова до визнання? Навіщож отже хитатися і мучити самого себе? Його докори совісти не мають реальної підстави, а його здержливість розумної причини. В ім'я якої ідеї має він поносити таку жертву? В ім'я моралі, якої непевність і облудність досвід життя так ясно виказує? О, ні! Запевне не через це! А проте, в браку моралі, його стримала пам'ять по помершій приятелі.

— 0 —

Вони вже пройшли здовж берегів ріки в напрямі до парку Сен-Жан, відтак завернули з поворотом на ліво і вертали гостинцем від півночі через ліс. По довшій сумерку, обрій поволі став погасати, переходячи з рожевого у синявий колір і відтак, вже перед самим погасненням, в зеленкуватий, щораз блідніший, аж зрівнявся з коліром тихої води, що пливе між берегами. Запала літня ніч, ця літня перехідна нічка, що не є затьмарінням всякого світла, лише коротким припочинком природи між двома ясностями, подібно як легкий просонок коханців.

— Мішельо! закликав Дааст.

Вона обернулася збочуючи з дороги, вона його випередила, химерним рухом увільняючи свою руку з його устисень. — Мішельо, повторив, чому так біжиш? Чого так квапишся з поворотом?

У темноті відгадував, як лице її покрила усмішка, як зуби забілили, а бліда ясність її появи відбивалася від тінистих дерев, повз які проходила.

— Марселю, ніч вже! А ми не наспіємо на час до вечері.

— Ти голодна?

— Ні, але я боюся, що тета Жанна буде неспокійна. Чи знаєш, що вже три чверти на дев'яту?

Він здвигнув раменами. — Овва, твоя тета досить має клопоту зі своєю мігреною.

І в тій самій хвилині він не міг не завважити з вдовolenням цей дрібний відтінок чуття, наказуючий Мішелі називати його Марселєм тоді, як вона ніколи не могла розігнатися називати паню Дааст інакше як тетою Жаанною. Нагло вона зареготала тим своїм молодечим трохи нервовим сміхом,

пристанула і з міною заклопотаною майже розказуючо-скрикнула:

— Подай мені своє рамя, Марселю! Він вхопив її під руку сміливим рухом, і знова почув як здригнулося це тіло під його пальцями.

— Давай, моя люба, давай! промовив коротко, майже сухо і так чудно, що вона здивувалася.

— Ти може гніваєшся на мене, Марселю? — спитала.

— За віщож би я мав гніватися?

— Коли так, то я спокійна... Бо я — бачиш, хотіла тебе спитати... сказати тобі щось... — і замовкла надумуючись. — Щось дуже серйозного... дуже важного. Але, перед тим мусиш мені обіцяти, що вислухаєш мене без глуму. Обіцяй, що мене не висмієш.

Він ледви вибовкнув:

— Мішельо, це визнання?

— Так.

— Говори! сказав одним духом.

Обявлення це захопило його цілого. Тоді, в той час як він ледві гамував себе, борячись зі собою, здушував свою любов, — вона заскакує його визнанням, на яке він через свою нікчемність не міг спромогтися... Мало того: то вона, ця дитина, якої невинність зросла під його очима і становила її найвищу оборону, находити в собі ту відвагу заговорити перша, жертвуватися йому яко жінка, промостити йому дорогу через його пересуди, його соціальні звязки, перешкоди моральні і фізичні та береться тої теплої і затишної ночі виявити йому свою любов!

Він повторив засохлим горлом:

— Визнання почування, Мішельо? Любови?

— Любови!...

—о—

Він перший, по довшій мовчанці, відіззався:

— Моя люба, спитав, а чомуж ти не визнала того вчасніше? Чомуж ти зволікала аж до цього вечора?

Вона вагалася, потім піднесла до нього очі і їй здавалося, що відчитує якийсь докір в його палючим погляді, яким її огортав.

— Ох, Марселю, ти обіцяв мені не гніватися на мене. І то з огляду на тету Жанну, з огляду на тебе...

Він перебив:

— Не говори тут про свою тету, прошу тебе!

— Чомуж? відповіла. — Требаж, щоби і вона дізналася...

— Я тебе не розумію.

— Ах, як-жеж ти утруднюєш мені це з'ясування! Досі я мовчала з огляду на вас обоє, з огляду на тебе передусім.

— З огляду на мене?

— Так! Я тебе бачу щоденно таким роздратованим, таким неспокійним... Отже я боялася і відкладала це роз-

яснення. Але тепер вже довше я не годна відкладати. Мушу з тим скінчити в тій хвилині... Вже надто довго давить мене ця тайна... надто довго, від коли я його полюбила, Марселю!..

Він відвернувся, замертвілий.

— Про когож то ти властиво балакаєш?

— Марселю! Бачиш, що ти вже гніваєшся? Та не тривожся наперед! То не є хтось незнаний. То поважний хлопець, наш приятель, з нашої верстви, дуже шиковний, якби ти сказав. Дивує мене, що ти ще не догадаєшся, Жак Дервілль!

— Жак Дервілль!..

Гейби якийсь відгомін пролунало це слово, а склади його гомоніли дальше серед нічної тиші... Він повторив: „Жак Дервілль!“ і за серце схопила його якась тривога, підійшла з тим словом до горла і засіла там тяжким глумом. Ах, тож то і є те очікуване визнання! А він ще перед хвилиною смів думати, що ця заклопотаність Мішелі мала ту саму причину, що й його власна! Що за насміх долі! Ціле наше життя, у цілій своїй жахливості, є в ґрунті річей фарса! Зі всіх людей той найменше був вказаний, кого Мішеля вказала і кого вища рація повинна була найдальше від неї відсунути! О, ні! Жак Дервілль ніколи не сплямить того чистого дівочого тіла, ніколи не затроїть його своїм нечистим віддихом! Даєст нараз прочуняв і зібрав до купи всі свої сили. В його голові була вже готова фраза, яку мав виповісти, але в тій самій хвилі вона йому випала і якби боронилася вийти на світ. Священик, навіть відступник, — думав він, не вважаючи собі за приємність те сказати, старшина, навіть негідний, своєї ранги... лікар, навіть серед найвищої ненависти... Ні, йому все є дозволене, лише не те! Він не може! Він не повинен! І він приборкав своє зворушення до того степеня, що зложив обі руки на палицю, встромив довгий зір у Мішелю і тоном рішучим, тоном батька, що диктує свою волю дитині, промовив:

— Ніколи в світі, сказав, не вийдеш ти заміж за Жака Дервілля!

— Але чомуж так? З якої причини?

— Яка цьому причина, це обходить мене самого.

— Подай мені її!..

— Ні!..

Ця відповідь видалася їй брутальною, більш брутальною, як визнання любови закоханою жінкою, що її ніщо в світі не може здержати.

— Тим гірше, Марселю! Я не є твоєю дочкою і вже повнолітна. Врешті ти не маєш нічого такого, о скільки я можу знати, що можнаби закинути Жакові.

— Ти не вийдеш за нього заміж, Мішелью!

— Я вийду за нього! А що до тої причини, яку мені

скриваєш, чи там нібито скриваєш, то вона існує хіба лиш у твоєму егоїзмі.

І скрививши гнівно лице якби перед вибухом в плач додала:

— Це причина божевільної, або лихої людини!

Він не відслонив несправедливості того закиду. Його напруження упало. Але добуваючи останнього зусилля, щоби удержати панування над собою, він промурмотів з болючою усмішкою:

— Ні, Мішельо!

* * *

В тишині свого кабінету, він став роздумувати і розважати. Від того страшного вечора, коли Мішеля визнала йому свою любов до Дервілля, панував між ними відносний спокій. Але спокій той був обтяжений і кожної хвили міг урватися. Передусім знає Дааст добре, що скорше чи пізніше прийдеться йому умотивувати свою незгоду, або уступити перед рішучою поставою дівчини і, щоб не сталось, все висіти понад ними обоїма тінь непорозуміння. Та тут не розходиться вже про його ошукану любов. Що є його глупа мрія, смішна надія людини пережитої, там де входить в гру ціла будучність Мішелі, її здоровля, її честь і її життя, а разом з тим життя її раси? — там де треба передусім перешкодити злочиніві і відтягнути Мішелю від небезпеки? І Даастові пригадалася тепер ця перша візита Жака у його кабінеті, те несупокійне признание, і клопітливе визнання молодого чоловіка.

— Чи ви перед тим не радилися якогось лікаря зараз, як лиш перший симптом показався?

— Так... але я опісля почував себе лучше. Мені думалось, що це може лиш якась фалшива ознака. Місяці пройшли...

— Тепер вже досить пізно, пане, вирішив Дааст. — Я можу лиш частинно наздігнати утрачений час і обмежити небезпеку...

Два місяці пройшли від тої першої візити, протягом котрих Дааст у своєму сумлінні лікаря боровся, не покладаючи великої надії, з лихом, що так давно закорінилося. А ось то сьогодні те саме лихо загрожувало вже не самому винувникові, але також здоровій невинній дитині, яку той негідник старається втягнути у свою руїну, і яку вибрав поміж усіма, щоби їй защепити трійло, котрим животітимуть ще й дальші покоління зроджені з них.

По всяким правилам Дервілля повиненби був сам упередити молоду дівчину, та вже сам факт, що він зволив народитися тій любові, що їй не спротивлявся, і не ставив ніяких перешкод тій сліпій адорації з боку Мішелі, доказував, що нема що покладати надії на Дервілля. Треба отже йому самому упередити Мішелю, лиш не дотеперішнім

способом упертого спротиву і двозначним промовчуванням його мотивів. Але тут намір його наткнувся на непроходимий спіжевий мур, на такий самий мур, на який він був наткнувся підчас проходження до парку Сен-Жан. Дервілль був його пацієнтом. Між тою людиною а ним професійне право ставляє своє невідкличне вето. Зрадити, хочби лиш легеньким натяком, довіря хворого і відкрити, хочби лиш під натиском конечної потреби, тайну повірену лікареві, значилоби, в очах Дааста, поповнити найганебніший злочин у своїй лікарській кар'єрі. Продовж більше як двадцять-літньої практики бував він вірний тій гіппократовій присязі, зложеної так урочисто, так виразно запалій в його пам'яті. „Діставшись до нутра хати, очі мої не бачитимуть того, що там діється, а язик мій не зрадить тайни, яку мені повірено“. Але навіть в браку такої присязи і пам'яті про неї, чиж не пригадуються йому слова його промотора при інаугурації на університеті: „Навіть, якби ваша мовчанка мала за собою потягнути найстрашніші наслідки, не лише не зраджуйте вашої тайни, але і не дайте зробити з цього справи сумління“.

„Найстрашніші наслідки!“, роздумував Дааст. Нехай, коли це відноситься до людини чужої і для мене байдужої. Коли я маю відповідати перед Дервіллем, то відповідальність моя супроти Мішелі ще більша, бо чиж не є вона мою вихованкою, мою, майже дитиною? Тут якийсь іронічний, майже диявольський голос ніби прошептів до нього: „А проте ще цілком недавно, чи не хотів ти зробити з неї своєї коханки? Якщо ти згодишся зрадити тайну лікаря, чиж не для того, щоби задержати Мішелю собі?“

А серед тих його пекучих мук безтурботність Мішелі і загадковий спокій Дервілля. Бо муки Дааста збільшалися через обов'язок лікувати Дервілля і завдавати йому, тому щораз більше неназисному чоловікові, приписані заштрики.

Вірний присвоєній собі здавна zasadі незмішувати приватної людини з лікарем, і не вносити в медичну практику особистих моментів, Дааст дальше приймав Дервілля з тою самою холодною вічливістю і властивою собі професійною резервою. Звичайно така візита тревала коротко, але одного дня він вже не міг видержати. Саме день перед тим мав він з Мішелею дуже бурливу розмову. Він ствердив, що дівчина перейшла до отвертого бунту проти нього. Вона вразила Дааста в його найболячіше місце, в його особисту гідність, закидаючи йому облуду.

— Твої аргументи, Марселю? Чи ти хочеш, щоб я тобі їх сказала? Це твоя любов до мене, твоя жага! Чи ти гадаєш, що я вже давно не зрозуміла твоєї заздрости? Запереч, що це не твоя пристрасть вела тебе, коли ти дотикався моїх рук, гласкав моє волосся... Отже ні. Я знаю чим я тобі зобов'язана. Але не змушуй мене забути на поща-

нівок, який маю до тебе. Між нами не сміє бути жадної нікчемности! Сама думка про неї лякає мене!

Дааст був цілком поражений тими словами. А тепер, глядячи на ту спокійну, майже усміхнену людину, через яку зазнав тої зневаги, на того приятеля, нареченого, а може небаром й мужа, або любовника Мішелі, — він забув на свою здержливість. Він саме скінчив свою роботу, а Дервілль запинав камізолю, коли з уст Дааста пали слова:

— Пане, заговорив, вибачте мені, що сьогодні зроблю виїмок і промовлю до вас не яко лікар, але яко звичайна людина до людини.

Жак обернувся трохи занепокоєний.

— Про що розходиться, докторе?

— Називайте мене як звичайно паном, бо це розмова приватна.

— Слухаю вас.

— Ви залицяєтеся до панни Бруссар. Це дійшло до мене. Тепер позвольте мені спитати вас, чи маючи свідомість поважності вашого випадку, задумуєте не виявляти вашого стану здоровля вашій.... жертві?

— Жертві! Ох, що за погане слово!

— Не смійтеся, це слово тут зовсім відповідне. Бо й справді, тут можна прийняти лиш одно з двох: Або ви засліплені несвідомістю і є моїм обов'язком одчинити вам очі, або ви це знаєте, що ваша недуга наказує вам женитися, а тоді я не знаю, яким словом назвати вашу мовчанку.

— Пане, я до того не допущу!

— Не перевертаймо наших роль. Ви мабуть забуваєте, що вона є моя вихованка.

З гнівом глянули вони на себе. Дааст, дуже високий дуже блідий, а блідість ця, підкреслена ще білим халатом лікаря, походила від пережитих в останніх днях мук. Натомість Дервілль червоний, осяяний тою молодечею червоністю, що спалахує при найменшій почуттю образи визиваючо глядить на свого противника своїм трохи цинічним поглядом молодого самця певного побіди.

— Справді, сказав він, мені теж відомі обставини, які вас зв'язують з Мішелею і всі ваші почування зглядом неї. (Слово „почування“ вимовив з натиском). — Якщо ви покличитеся на ваші управління, в такому разі, пане, скажіть їй....

— Ви ж знаєте, як і я, що моє положення яко вашого лікаря змушує мене до мовчанки. Ви самі повинні їй це визнати.

По устах Жака перебігла глумлива усмішка.

— Боюся, що нам обом дуже тяжко приходить зрозуміти оден одного. Вимагаючи від мене, щоби я виговорився перед Мішелею, ви маєте на цілі обернути в нівець усі мої пляни. Я думаю, що ви глядите на мою небезпеку

трохи крізь окуляри вашого особистого інтересу, а трохи вашої професійної загорілості.

— Говорю перед чоловіком поважно хорим.

— Не звабите мене в лапку, маю приклади. Були вже інші, що перебули подібну як і я кризу, а кінець кінців поробилися з них прикладні і дуже добрі чоловіки.

— У них запевно не було те саме, що у вас.

— Передусім не було в них того самого лікаря, що в мене.

Дааст заворушився.

— Досить! крикнув роздратований. — Тої образи вам не відплачую. Маєте щастя, що поєдинки вже не є в моді, інакше я бувби вам післяв своїх секундантив. Я є ваш лікар, мій пане і лишуся ним з обовязку, хочби й тим бридився. Та оте моє пересвідчення є незмінне. Ви поступаєте супроти панни Бруссар..

— Як людина готова на все, щоби здобути цю, котру кохає.

— Ні! котрої пожадає.

— Хай буде! Ріжниця слів і оцінки. А що до нас двох, то констатую, що ми належимо до двох різних епох.

— Даруйте, сказав доктор. Його зір спинився поза вікном на крилах старого моста і фасаді готеля Маріоніє. — Скажіть скорше до двох поколінь.

Життя знов покотилося як звичайно, але не приносило воно найменшої полекші мукам Дааста. Він все ще не бачив ніякої можливої розвязки тій драмі. Від того вечера у парку Сен-Жан, коли вона зрадила йому свою тасмницю, події стали розвиватися зі застрашаючою льогікою великих катастроф. Вони пособляли собі взаємно, щоби скоріш спровадити нещастя: засліплення Мішелі, ніякове положення Дааста, спричинене відслоненням його почуття, а понад це цинізм Дервілля. Бо Жак ставився преспокійно в кабінеті доктора точно в означенім часі до одержання приписаних заштриків, як той, що звик відвиджувати купецьку лавку і ніхто з них не журився заходити з другим у якісь безплідні суперечки. А знова Дааст доконував свої лікарські заходи з цілком протилежних мотивів з подвійною старанністю, уважаючи собі за обовязок чести служити пацієнтові як найсумлінніше і страхаючись помилки, завсіди можливої або якоїсь непередбаченої комплікації. Бо йому була відома ця небезпечна зброя, яку наука вкладає кожному лікареві в руку, ті застрашаючо погубні наслідки випадкової помилки у вимірюванні дози лікарства! Якась тужливість опанувала ним, коли оглядав те тіло, у яке вкладав свою шпильку і в тій самій хвилі приходило йому на думку, що він незабаром буде змушений вливати під шкіру Мішелі ту саму отруту.

Під тим обухом нерви його натягалися і спадали. У деяких хвилях здавалося йому, що одуріє. Він уже сумнівався що до решти його пацієнтів, чи діагноза його була влучна

і чи певна його рука. Той чоловік, якого ум серед найтрудніших моментів ніколи не тратив сили і який на кілька місяців перед тим не дізнав найменшого захитання умових сил, почував себе тепер таким хитливим, таким нерішучим, як найбільший боягуз поміж його пацієнтами. Віра його у засади лікарської честі, присвоєна з давен-давна, не змінилася й досі, але він не міг устоятися переддумкою, до яких абсурдних наслідків вона готова його запровадити. Він жертвує добром для злого, віддає на поталу якомусь нікчемникові жінку, яку сам кохав, дитину, що її був йому передав померший приятель.

Дні і ночі товкся Дааст у своїм кабінеті, покинутім Мішелею, між двома марними сільськими візитами, при боці вічно хворої жінки, і побивався за розвязкою ділеми. Він доходив до краю роспуки, почувався ще більш опущеним, ще більш запамороченим, ніж по п'ятнацяти днях воєнного погрому у вересні 1914, коли то бувший його шеф Бруссар відійшов у вічність. Якщо тепер хтонебудь йому вказавби якусь дорогу, він нею пішовби але під услів'ям, щоби міг оминути дві перешкоди: не виявити лікарської тайни і не класти Мішелі на жертвенник. Але він був переконаний, що шануючи одну перешкоду, він тим самим ломає другу і в яку сторону він не обернувсяби, всюди стрічає тьму і непроглядність. Останній відрух його розуму дозволив йому справдити свою власну діагносту: божевілля або самогубство. Між тими двома бігунами хиталася його будучність...

Ця думка, одної ночі, явилася перед ним. Вона була абсурдна і потворна, але вона одна шанувала ту невмолиму льогіку принципів, які ним володіли. Він її прийняв гладко і без надуми, почувався майже щасливим, що бачить якийсь кінець своїм мукам. Врешті думка ця допасовувалася знаменито до стану його зболілої душі. Непевна спочатку і неоформлена, набрала вона ваги і розсілася в його голові на добре.

З кінцем тижня вона набрала у нього значіння постанови. Від того часу уважав він її за свою власність, а зреалізування її видалося йому обов'язком. В нім засвітила надія на фізичну і моральну полекшу. Від того часу відчував, що у його нутрі доконалося якесь відпруження. Він почав знова знаходити при боці своїх пацієнтів свій давній спокій і професійну тверезість. Перший раз від фатального проходу по парку Сен-Жан, він міг розмовляти з Мішелею без пересердя і прийняти від неї потвердження її замислів без болю.

Ця розмова відбулася в його кабінеті, одного пообіддя, на кілька хвиль перед щоденними лікарськими порадами, що починалися точно спершу візитою Дервілля.

— Отже, сказав Дааст, ти твердо порішила пошлюбити Жака?

— Твердо!

— А мій спротив не мав у тебе ніякої ваги? Голос його був сухий, дуже виразний і трохи нетерпеливий. Мішеля відрубала коротко.

— Ніяка з тих причин, які ти мені навів, не має ваги.

— Жак сам поговорить з тобою сьогодні або завтра поза годинами урядовими. Повір мені, Марселю, і не допускай, щоби я перейшла над твоїм безглуздим спротивом до порядку денного і повінчалася з Жаком проти твоєї волі, або...

— Докінчи!... ледви проговорив.

— Або взяла собі за любовника мушину, якого не можу пошлюбити.

Даастом потряс болісний стогін.

— То бодай присягни мені, що Жак досі не був ще твоїм любовником!

Вона глянула на нього в його очі як людина певна себе і така, що знає що чинить і погорджує брехнею як чимсь їй противним.

— Ми обоє з Жаком не належимо до покоління вітрогонів. Жак досі був лиш моїм добрим товаришем.

Дааст ускочив до свого кабінету. Протер спітніле чоло і закрив на хвилику очі охлялою долонею. На лиці його показався усміх чоловіка, що нарешті дійшов до краю небезпечної дороги, і є вдоволений, майже щасливий.

Певним рухом руки відломав він головку шклянному міхурчикові, підніс його високо до рівня свого ока, щоби докладно оцінити і справдити захований там порошок і змішав його з дестильованою водою. А проте тремтіла його рука, коли приступав до фотелю, на яким сидів Дервілль. Колиби Жак був в тій хвилі уважніше придивився свому лікареві, він може бувби здивований блідим виглядом його лица. Поза тим і після останньої між собою розмови обидва не замінювали зі собою ні слова. Так було і тепер за виїмком, що коли Дааст наблизився до молодого чоловіка зі сикавкою в руках, він спитав його голосом дивним і настирливим:

— Чи ваші наміри супроти Мішелі лишаються незмінені?

— Так, відказав Дервіль.

— А вона все ще нічого не знає?

— Нічого!

— Гарзд!

Він легенько прочистив клаттиком вати місце, де мав втиснути заштрик, а відтак вкладаючи в те місце сикавку, крикнув нетерпеливо:

— Не рухайтесь до лиха!... Чиж я вам не казав, що одна незручна інекція, проста помилка у дозі, може вам спричинити смерть майже на місці. Нітроїдна криза, пане добродію!... Га?... А що, колиб я так дійсно помилився?

І він зареготав нервовим сміхом, а Дервілль дещо збентежений став і собі реготати. Але його веселість була фалшива, так само двозначна, так само неспокійна, як це здо-

рове глузування Дааста. Закикуючись він ледви вибовкнув:
— А це що за жарт??...

І раптом від превеликого гніву почервонів на лиці як бурак, кров набігла до його уст і густо закрасила чоло і ціле лице.

Дааст подався назад, витягнув шпильку і відложив надломаний міхурчик на виднім місці, оподалік бюрового годинника. Підчас виконання того руху, зір його бігав безупинно від годинника до непорушного Дервілля. Запримітив, що почервонілість пацієнта поступенно зникає а її місце займає синява блідота і що молодий чоловік, оборонним рухом, підносив собі до лица то одну то другу руку.

— Болить вас що? спитав Дааст,

Відповідь прийшла у формі болючого крику змішаного з блекотом страху тривоги, з чого Дааст вирішив, що хворий скаржитись на нестерпний біль голови, що дуситься і вмліває. Відтак здавалося на хвильку, щоякесь світло всунулося до скаламученого розуму Дервілля і в ньому засяла нагла свідомість жорстокої правди. Він цілий ворухнувся і останнім зусиллям зробив крок у сторону Дааста, намагаючись видати зі себе ще один крик, але той завмер на блідих устах. Замахав лише руками над головою вайлувато, як ранений смертельно звір, ноги під ним заломалися і як мертва маса звалилося тіло його на долівку.

Дааст не рухнувся. Зір його уперто причепився до годинника. Минуло кілька хвиль. На долівці лежав витягнений і задубілий Дервілля з відчиненими широко очима, якби хотів заховати вигляд чоловіка, здивованого тою наглою і несподіваною смертю. Вкінці Дааст підвівся, уняв у свої руки бездушне тіло і старанно і уважененько випростував його і розтягнув на лікарському столику, дбаючи дуже про те, щоби його не ушкодити. Зачинив мерцеві очі і упорядкував одержу, перед тим пересвідчившись, що серце не бється. Відтак, знімаючи з клинка телефонічну трубку, промовив:

— Гальо! Прошу пані, комісаріят поліції!

Дався чути дзвінок і якийсь голос з апарату.

— Тут комісаріят поліції.... Слухаю...

Знов голос Дааста, певний себе і різкий, той що розказує:

— Гальо! Тут доктор Дааст.... Один з моїх пацієнтів, пан Жак Дервілля... щойно перестав жити у моєму кабінеті. Нагла смерть, спричинена встрикненням... Помилка з мого боку?... Певно. Додаю, що я поповнив професійну помилку, грубу, непростиму і заслугоуючу на найострішу кару... Віддаюсь до розпорядимости правосуддя.... і чекаю на вас у моєму кабінеті... Так, улица Галіні 16.... Прошу припровадити зі собою якогось з моїх колег для ствердження факту.... Згода... чекаю на вас, пане комісарє... Звідсіля не рухаюся.... Я жду вас.

З французького переклала Софія Куликівна.

Степан Смалъ-Стоцькій

Немолів*)

(Спомини з дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)

Нарешті прийшов той всіми очікуваний великдень. Всі позривалися дуже раненько, повбиралися як найкраще, звичайно в щось зовсім нове, та чим боржій на цвинтар, щоб не спізнитися на воскресну утрєню. Приїхав священик, виходить процесія. Не дзвонять, а хлопці клепають що сили в тараккалки. Стали перед входом, двері до церкви зачинені. Що то буде? Почали правити, аж ось всі заспівали Христос воскрес і дзвони задзвонили. Священик підняв хрест вгору, доторкнувся дверий, двері відчинилися, а в церкві всі свічки палають, якась радість носить над людьми, всі раді, що діждали великого свята. Приступають одно за другим до мировання і чути все тільки Христос воскрес — Воїстину воскрес!

І знов процесія виходить, а на цвинтарі довкола церкви поприміщувалися жінки, кожна з своєю паскою то в менших то в більших нецьках. Люди співають, дзвони дзвонять-дзвонять, а священик кропить свяченою водою. Обійшли всю церкву, все посвятили і ще раз перед входом став священик та аж три рази каже Христос воскрес, на що всі люди за кожним разом відказували Воїстину воскрес. І знов дзвони дзвонять та дзвонять, не перестають. І так цілий день. Це великдень, гадаю. Нехай но, мушу і я полізти на дзвіницю, що її дідунь поставили, попробую і я дзвонити, коли всі дзвонять, подивлюся і я кризь голосники.. Але тато кажуть іти до дому.

Увійшли ми в хату, дідунь кажуть Христос воскрес, ми всі відказуємо Воїстину воскрес. На столі застелєним біленьким настільником лежало вже свячене. Дідунь взяли паску, зробили ножем хрест і вкраявши навхрест чотири маленькі цілушечки, почали краяти та роздавати кожному по кавалковій паски. На деревлянім кружку лежали яйця покраяні на куски та всяке м'ясиво. Всі досягали, всім смакувало, а бабуня на кінці дала ще кожному й кусок баби покоштувати. Попоївши доволі, згадавши не одно, як то було на великдень торік або й ще давніше, а як то сьогодні, посидівши трохи при такій розмові, повставали зза стола. Я взяв кілька яєць та крашанок за пазуху, а мама кілька писанок, щоб декому дарувати, та знов на цвинтар, бо великдень святкують усі люди разом на цвинтарі, там старе і молоде шукає розваги, забави. Посходилося ціле село, дзвони переходять з одних рук до других і дзвонять-дзвонять. Старі посідали, де було місце, під церквою, дзвіницею або попід парканом, розмовляють. Жінки знов собі окремо найшли місце. Дівчата, почіплявшися за руки,

*) Див. „Вістник“, кн. II.

виводять кривий танець, співаючи до того пісні. Ще й нині пам'ятаю: „Чом ти, Галю, не танцюєш?“ — „Іде, їде Зельман“, а з одної пісні вже тільки слова: „Та вода по каменю, та вода по білому зтиха їде, зтиха їде“. Чудові пісні здоровими, дзвінкими голосами. При тім забави. Дівчата вються гнучко на всі боки, коси вбрані різними биндами мають. А все те таке природне, граціозне, невимушене, веселе, розкішне. Ні! Вони не танцюють, не бавляться, а неначе якусь богослужбу відправляють. Постояли парубки та й ми хлопці коло дівчат, надивилися, налюбувалися гарним образом, тай декого з старших скортіло потішити ним свої очі, а далі парубки загадали й собі чимось показатися перед людьми. Ось вже їх стало багато в ряд, зчепилися кріпко руками в одну лаву, а перед лавою стоїть один та розгадує, де, розбігшись, всею силою вдарити, щоб ланцуг перервати. Розігнався та перед самою лавою спинився, він тільки здурити хтів. Розігнався ще раз, скрутив та на іншій місці вдарив. Розірвав. Тепер на його місці їде другий. Або зчепилися руками за стан один за другим. На переді проводир. Ось вже біжуть. Проводир нараз закрутив, а той в хвості вже перевернувся, за ним і другі. Регіт. Або ось кількох ставлять дзвіницю. На землі стоять три парубки, верх них вихопилося два і стали їм на плечах, а тут ще одного підсаджують щоб він тим двом поставився на плечі. Стоять. От вже помаленьки їдуть, доки той наверху не втратить рівноваги або на знак не зіскочить, а за ним другі. А ми хлопці і собі то яйцями цокаємося то крашавками міняємося або в панаса граємося. Або сів один на найнижчій щаблі драбини, що спинається на церкву, руками заплющив добре другому очі, той наставив долоню, хтось рукою його по долоні вдарив, а він мав відгадати, хто вдарив. Не відгадав, мусів ще раз доти наставляти долоню, аж відгадає. Тоді той йшов на його місце. Все тут виходило на меткість, звинність, зручність, хитрість, жвавість, спритність.

Та хтось прибіг до тата і каже, що наша „красуля“ „на болоті“ загрузла. Побігло нас кількоро з татом „на болото“. За криницею „на болото“ зганяли з цілого села худобу і коні власне на весні пастися. Як весна була мокра, то часто траплялося таке, що якась корова заблукалася аж так далеко, що загрузла по саме черево і ніяк не могла сама з болота добутися. Треба було її „тягнути“. Так красуля попсувала нам великдень, але все скінчилося гарзд.

На другий день свят так само, тільки що у нас була ще і служба Божа. І в церкві якось веселіше. Священик у світлих ризах, кадило вється пасмами вгору, крізь вікно проміння сонця грається тими пасмами, на хорах і в церкві жваво співають, дяки зтягнули „херувика“ на нуту пісні „Іерусалиме світел над звізди“ та виспівують і саму пісню замість причасника. виспівують „всякеє древо цвіти пускає, земля траву прозябає“, аж серце скає. От вже і „Ангел вопіюще благодат-

ній, чистая Діво, радуйся, і паки реку, радуйся... Світіся, світіся, новий Єрусалиме..." і всі переймаються тою радістю, тим світлом, що палає з свічок, що сиплеться ще й крізь вікна, і гремить із уст усіх могутнє Христос воскрес. Щира, вдячна молитва нсється з серця кожного, що дав Бог діждати великого свята, велика яєність просвітляє душу, велика полєкша розмістилася в серці.

На третій день свят або на провідну неділю йшли процесією на цвинцар за село, щоб там на гробах помянути покійників, відправити парастас або хоч панахиду, або хоч відмовити оченаш за їх душу. Тут усі покоління, живі і мертві, раз в рік, в свято воскресення найшлися прикулі як одна громада, як одна родина, що хоч безперестанно обновляється, одні сходять в землю, другі родяться і виростають, на віки вічні тісно до купи належить. На селі люди так тісно звязані з природою, що і смерть уважають тільки природним актом, який не перериває звязку. Це тільки перехід в инший світ, як от вивандрування до Америки. Покійні зявляються людям часто в сні, ведуть з ними розмову, дають їм пораду, і люди вірять, що покійні справді їх відвідують, вони покійним на різдво лишають навіть кутю і иншу страву на столі або на вікні. Смерти звичайно ніхто не лякається. Люди вірять „в жизнь безконечную“.

По святах знов робота. В городі копають грядки, садять всяку ярину. З росадника, що перед вікнами великої хати, вибрали росаду, повезли на Мякшин, щоб там посадити капусту. Потім намість росади в цім городчику посадили різні квітки. В полі орють, сіють, скородять, садять картоплі. За роботою і не зчуються, що ось вже зелені святки. Перед образами понавішували на нитках цілі шкаралупи з писанок та голубів з воску пір'ячком прикрашених, замаїли подвір'я і всю хату лепехом і шуваром, а также зеленими гілячками ворота і стріху. Веселі, розкішні святки в буйнім розгарі весни. Звичайно йшла процесія в поле святити поля.

Прийшли знов будні, знов робота. Моя не така велика, всеж таки робота. Косити я ще не косив, хиба на гумні, як ніхто не бачив, взяв косу, що висіла на клинку під стріхою, тай давай косити бабку, що нею поросла земля на гумні. Коли ж бо руки були ще за короткі, кіся за довге, а ручку тяжко було добре досягнути. Замахнувся тай заїхав кінцем коси в землю. Злякався. Але якось щасливо витягнув косу з землі і вже повісив знов на клинку. І з серпом я ще не вмів обходитися, хиба що приглядався, як дідунь назублювали серпи перед жнивками залізним долітцем на бабці, на якій і коси клепали. А як дідунь хотіли щось нагострити, чи сокиру, чи різак, чи долото, чи струг, чи вісник, тоді я обертав точило. Деколи заставили мене бабуня просо або ячмінь товкти на пшоно та пендак. Ступа стояла у нас в приборі, там также і жорна були, що на них робили гречані крупи і конопляне

сімя лушили. Тоді жорна вносили до малої хати і тут і для мене найшли роботу. То знов казали бабуня колотити масло в масничці, позливавши до неї всю сметану, яку мали. Колочу колотушкою та думаю собі, як то дивно: Отут доїли корови. Вже повний скопець. На лаві стояли готові чисті гладушки. До них цїдили молоко крізь цїдилок з чистого полотна. Трохи того молока зварили мені бабуня, я пив і було смачне. Гладушки заносили до комори, а на другий день збирали з них сметану; бабуня давали мені і сметани покушати, помастивши пиріжки — вже инший смак, але добрий. Тепер всю сметану, яку напрутали, зсипали до маснички і ось я її досить довго колочу і вже збилося з неї масло. Дають напитися маслянки. Добра. Масло перемивають в чистій воді, виминаючи його добре ложкою. Помастили мені маслом хліба. Дуже добре. Масло прячуть в ящику, чистій деревляній посудині з цільною накривкою. І того, що в гладушках лишилося під сметаною, давали мені напитися. Кисле молоко — добре. Гладушки з тим кислим молоком вставляли в теплу піч, щоб там якийсь час постояли. Потім виймали, виливали в чистий полотняний ворочок так, щоб з нього сироватка зтекла, та ще поклали той ворочок між дві чисті деревляні дощечки, придавиди його зверху чимось тяжким, щоб сироватка таки дочиста сплила в підставлений гладущик, бо і сироватка не сміє змарнуватися, і з неї ще є всякий ужиток в господарстві. За якийсь час з ворочка виймають сир. Дають мені їсти, посоливши трохи. Добре. Але бабуня намішають бувало трохи того сира з сметаною, а це вже було дуже добре. І все те з того молока, що його видоїли з коровячого вимя. Дивно. Чудно. І я у бабуні про все допитувався, чому а як, а нащо.

Але прийшов час сіно громадити. Тоді вже і мені годі було коло хати вертїтися, бо і мене брали тато з собою. І громадили покоси до валу, вали зсували граблями до купи, щоб з того класти копиці. „За багном“ треба було ношами сіно зносити туди, де клали стїжок, або до оборога, бо вивезти з тої мокрої сіножати сіно можна було аж в зимі саньми.

А на полі зносив я снопи туди, де тато клали полукіпки. Колиж сіно в копицях та снопи в полукіпках вистоялися, тоді ми з татом звозили все до дому. Починалось від воза. Скинули кіш, звичайні драбини, ручиді та люшні, розпустили розвору, переставляючи сворень на останню дірку, дали високі ручиді і люшні, поклали великі драбини, зпереду і ззаду примодували до драбин мотузи на рубель, поклали ще рубель, граблі та вила на віз і драбнястий віз готовий. Запрягаєм, їдем. Сіножати були у нас „за багном“, „за Крусем“, „за піском“, „за млином“ або на Мякшині, а поля лежали в трьох „руках“ — „за гумном“, „під бором“, „за церквою“, а крім того „під округами“, „за округами“, „за

хвостом". В одній „руці“ сіяли всі озимину, в другій ярину, третя лежала облогом парениною. Тут паслася за той час череда. Приїхали на сіножать. Підїхали під одну копицю, скинули рубель, граблі, вила, розмотали мотуз з драбини, зашморгнули на нїм рубля, щоб як рушити возом до другої копиці, він сам тягнувся за возом. І вже тато накладають вилами сіно, а я на возі розмішую його та притоптук. Великої штуки мусів я доказати, коли таго почали накладати сіно поверх драбин. Наставили дишель просто розвори і поглядай, кажуть, все на конець дишла та накладай так, щоб від середини було на оба боки однаково, бо инакше фіра вийде на бакир і дуже легко може на дорозі вивернутися. Річ ясна, що таго самі добре уважали, щоб фіра мала рівновагу. Наклали яких три або й більше копиць, позагромаджували чистенько, вкинули ще решту сіна на віз, притягнули цупко рублем по самій середині, встромили ззаду в сіно граблі та вила і вже їдемо, а я лежу собі коло рубля вдоволений, що тато не то що не мали защо мене сварити, але ще й похваляли.

Інша річ з снопами. Їх треба класти уважно верствами гузирями до надвору, колосками до середини, колоски кожної верстви прикласти снопами здовж воза під рубель і на те, щоб снопи не розлізалися на боки. Це вимагало великої зручності. І в stodолі в засіках складав я снопи на такий лад.

В усім мусів бути порядок, на це дідунь і тато дуже уважали. Усього мене вчили: і чому граблі не можна лишати на землі зубцями до гори, і чому віз треба помастити, і чому все треба на своє місце покласти чи мазницю, чи вила, чи граблі, чи сокиру, чи що, і як по стерні ходити, щоб в ноги не колола, все, все. Ти в мене вже господар, казали тато, уважай, щоб всюди був лад. Такими словами татовими підбивалася моя статечність, хоч я і без того на свій вік споважнів та вже й забув, як гарцював бувало на патику як на коні по подвірю або з скалок робив цямриня або збивав на вулиці кураву. Я вже татів господар!

Почавши від весни все нові вражіння западали глибоко в мою душу, будили в ній думку. Чи в садку, де голі гилячки покривалися листячком, розцвітали ріжним цвітом, що опадав, а намість нього показувалися завязки, з яких виростали і дозрівали черешні, вишні, яблука, грушки, сливки; чи на городі, де із скопаної і на грядках гарненько приправленої землі із маленького як макове зерно сім'ячка, увіткнутого в ямку зроблену пальцем або посіяного рукою за короткий час посходила і виростала всяка городнина: бураки, морква, цибуля, часник, фасоля тична і лежуха, петрушка, кріпець, огірки, гарбузи, мак, капустана росада, кукурудза; чи в полі, де з посіяного на зораній і заскородженій рілі зерна жита чи пшениці, ячменю чи вівса, проса, гречки, гороху чи сочевиці, чи конопель, чи з посаджених картопель сходило, виростало.

цвило, колосилося, дозрівало і збиралося всяке збіжжя; чи в лісі, де все в весною від великого дерева до найменшого зіллячка, найменшої комашки оживало, росло, розвивалося, де соловії лящали і інші пташки своїм щebetом перекликалися, — геть скрізь і всюди ця безперестанна жива зміна в природі і всі її явища кидалися в очі, силували всі змисли до спостереження, так що і в голові дитини серед того безперестанного руху в природі виринали всякі спостереження, питання, всякі чудеса, які вона рада була розуміти.

Або та таємнича синява неба. Часто лежачи на взнак сам один під копицею, довго-довго вдивлявся я в неї. Коні спутані пасуться, головою та хвостами обганяють мухи і овади. Промовляю до гнідої чи до дереша або лисого яке слово, подивляться на мене неначе допитуючись, що саме я їм кажу, махнуть головою та знов гризуть траву. Побіжу докучливі овади з них позганяти та, коли впалися до крові, позгортати. І знов ляжу, вліплю очі в синяву, що мигтить над мною, то ніби прояснюється, то знов більше посинішає. Сонце вогнем палає, припікає, жмурить мої очі. І все те тільки мріє, неначе мені сниться. І синява немов розпливається, все вище піднімається, зникає, мій зір в ній топиться. Що воно там є так високо-високо? Чому я деколи там бачу хмарки як рідесенькі розтягнені жмути біленької всни або клочча, що посуваються помаленьки в якийсь бік, ще більше розтягаються то знов клочаться? Чия рука це робить? Відки там береться така велика аж чорна хмара, що з неї ллється дощ як з коновки? Як там аж тільки води взялося? В моїй голові виринають і снуються спостереження, вражіння з минулих днів, але вона ще не в силі їх з собою пов'язати, упорядкувати. Згадалося, як одного разу страшні чорні хмари з великим шумом звіялися над селом. Загуділо, загреміло страшно, блискавиці як ножем перерізували чорне небо, лонув дощ як з лотоків, а потім величезний град. Постуденіло. Всі були в хаті. Бо як побачили, що над селом за білого дня темно ставало, чим боржій звідусіль поспішали до дому. Дідунь вже зрана таке ворожили, бо безрога десь найшла віхоть соломи і несла його до свининця тай домашня птаха була якась неспокійна. Позачиняли вікна, двері. Знов страшно загреміло, десь вдарив грім. Всі хрестяться, б'ються в груди: „Боже милостивий будь мені грішному“, говорять оченаш Бабуня виняли з скрині священого зілля, що його святити в церкві на Спаса, дали в черепок з вугликами, підпалили, щоб курилося, обкурюють хату перед образами і скрізь, відганяють „нечистого“, бо то в нього, кажуть, блискавиці та громи б'ють, і де його найдуть, там і хату підпалять, що згорить до тла. Всі понурили голови, журяться, якої то шкоди така туча наробить. На другий день рано вийшли тато з хати: та то страшний суд, кажуть. Люди повиходили на вулицю, розказують, що там коноплі з мочула вода геть забрала, а там

буря зірвала дах з хати... Все, кажуть, за гріхи людські так Бог нас покарав. То гнів Божий на нас грішних. Без ласки Божої вся людська праця до нічого...

І у мене, що бачив все, що діялось, бачив шкоду в полі і на сіножатях, прислухувався до таких розмов, усі ті вражіння вриваються глибоко в душу, стають зародком формування в душі розуміння і синяви неба і бурі-тучі і невидимої сили Бога, нечистого духа, гніву і ласки Божої, гріха. Чоловік на селі зростається зовсім з природою, всюди в природі бачить очима ту невидиму силу, чує її грімкий голос, всім його зміслом вона обявляється. Вона дає йому втіху, розкіш, удержує в страху. Сила небесна. Господь Бог...

Літня пора була взагалі повна пізнання природи, повна вражінь та спостережень, повна розкоші для нас дітей. Але ще й під осінь було весело, цікаво. Товар гонили ми на стерню пасти. Стерня в ноги колода. Ранки були холодніші, чимраз більше було зимно в ноги, ми частіше розкладали вогонь, грілися. В день тато орали, ралили, скородили, сіяли озимину, громадили та звозили отаву. Як я був вже трохи більший, то я також за ралом ходив, при скородженні помагав і отаву громадив. До всякої роботи, яку я міг виконати, тато мене заставляли.

Аж ось бачу, з комори викотили бочки на огірки чи на капусту, поставили їх в ряд коло колодязя під кленом, поналивали в них повно води, щоб добре вимокли, потім за кілька днів ще їх вимили, кипятком випарили, а дідунь оглянули добре обручі, де треба було, набили або вставили свіжі клепки, переконалися, чи де не течуть, а як все було в порядку, тоді мама виносила вибрані здорові огірки, полокали їх в кількох водах в нецьках і одного за другим, проколовши ножом, укладали гарненько верстами до бочки, насолюючи верстви, кілька треба, і перекладаючи кріпцем, дубовим листям тощо. Бочки занесли знов до комори і пильнували, щоб їх все удержувати в чистоті, доки огірки зовсім не вкисли так, що треба було їх заднити. Лишали тільки ту бочку незаднену, що з неї брали огірки до ужитку. І сирі огірки мені дуже смакували, а які то добрі вони були, як вкисли..

З квашенням капусти було ще більше роботи. Привозили з Мякшина повний віз зрізаних головок. І кілька разів завертали. Квашена капуста, чи сира, чи варена, це важна страва в господарській хаті. Треба її мати подостатком. Як головки трохи вляжались, а був гарний день, на подвіря виносили столи, стільці, на них примістили шатківницю, тут була вже і натерта на тертці сіль, і нуж очищені з верхнього листа головки шаткувати, сіллю, кілька треба насолювати, перемішувати і до бочки зсипати та трохи втовкати, аж доки бочка не стала повна. Поміж шатковану капусту вкладали і кілька вибраних цілих головок, щоб мати квашене капустиане листя на голубці. Зверху придавлювали капусту чистим денцем а

верх того камінням та добре доглядали, як капуста в бочках вже в коморі почала киснути. Тоді треба було ропу і шумовиння часто зчерпувати і дуже чистенько коло того ходити, бо інакше капуста могла зіпсуватися. Я за бабунею бігав завжди до комори, як ішли туди капусту чистити, та всьому приглядався. А було у нас кілька бочок наквашеної капусти, то було коло чого ходити.

І картоплі треба було вибирати: одні, щоб перезимували, на городі в копець закопати, соломною вкрити, а зверху ще й землею присипати; інші для худоби десь в прибоці спрятати, а знов інші, вибрані, для хатнього ужитку в коморі до льоху зсипати.

І на городі треба було все, що там було, викопати, зібрати, на своє місце дати.

Все була якась робота, як не це, то те. А як на своїм господарстві з усім упоралися, то тато йшли на панське чи орати, чи „стоси“ возити, чи що, щоб трохи готового греша роздобути.

Деколи треба було поїхати на ярмарок, звичайно до Радехова, де ярмарки відбувалися що четверга, але і до Лопатина їздили, щоб дещо збіжжа або годовану безрогу чи конину продати та дещо для хати купити. Бо до села рідко коли заходили згінники купувати безроги, або приїжджали жиди з ріжним дрібним крамом для жіноцтва та вимінювали це за „покладки“ тощо. Як же поїхали на ярмарок, тоді вже і нам дітям привозили якогось гостинця, чи булочку, чи колачики, чи черепляного свистуна, чи яку иншу забавку. А було й таке, що й мене брали з собою, щоби було кому воза пильнувати, як тато та мама пішли кудись між люди. Отоді було на що надивитися. Читаючи пізніше Квітчин Салдацький партрет, я завжди дуже живо пригадував собі свої перші враження з ярмарку в Радехові. Аж ось вернулись тато ще з кимсь до воза та кажуть, показуючи на мене: то мій Степан. А мені приказують: Степане, то дядько Демко або тітка Євка з Середполець. Ті погладили мене по голові, сказали „рости великий“, поговорили з татом дещо та знов пішли у ярмарок. А я далі розглядався, яке те все дивне було. Мав я що потім дідуневі та бабуні розказувати.

Нарешті всі роботи в полі, на городі і на дворі скінчилися, постуденіло, небо захмарилося, частіше перепадав дощ, треба було більше держатися хати та гумна. Настала на дворі погана погода. У нас тоді в селі велике болото. Хто немусить, не виходить з хати, з подвіря, гумна. Сірі хмари сунуть по небі, одна другу здоганяє, сонце закривають. День повурій, холодна мокрота прошибає тіло. Люди невеселі, бо все те немов давить душу. Дідунь лежать або сидять на ліжку, не можуть найти собі місця, бо гостець їх дуже мучить, в колінах такий біль, як би хто розжареним сверликом там вертів. Бабуня зажурені, самі не знають, як би допомогти. Кого

не питали, що вже не робили, нічого не помагає. Тато були аж в Муканях, бо казали люди, що баба Параска, що на краю села, щось до того знає. Привезли якусь масть, мастили, даремно. Орендар Абрумко і його жінка Гинда раїли ще натерти хрену на тертці, розгорнути на шматині і обв'язати нею коліно. Робили й таке, бо що чоловік не пробувати-ме, як болить. Бабуня також нездорові були, щось в середині їх пекло. До болів люди на селі привикли, зносять їх терпеливо і як їм хоч трохи полегчає, то вже раді. Хоч нездужають, то працюють, бо так треба. Хіба що вже хтось так нездужає, що підвестися не в силі. Тоді лежить, тоді кличуть священика, щоб сповідав, маслосвятіє робив, і хорий спокійно здається на волю Богу, терпить, доки не подужає або не вмере. Все Божа воля і її приймають усі без ропоту.

Зволі Божої прийшли приморозки, земля замерзає, кожний був рад, що минулася слотиста осінь. Падає сніг, настає зима. Що воно таке сніг? Вибіг я на двір, наставив руку, щоб налапати багато тих маленьких пушиночок, що літали в повітрі. Несу в жмені до хати, щоб дідуневі показати, аж бачу, що тільки долоня трохи мокра, а більше нічого. Я здивувався, а дідунь засміявся. Сніг, кажуть, це примерзла вода, в теплій руді топиться. В зимі треба нам було більш в хаті сидіти. В хаті було тепленько, бо у нас дров було завжди подостатком, а крім того цілу хату знадвору обкладали на зиму загатою, грубою верствою соломи, бо морози у нас бували гострі. Робота скупчувалася коло хати, обійстя і на гумні. В шопі рубали дрова, кололи скалки, щоб було ввечер чим світити на припічку. Свічки рідко коли вживали, а нафтою почали світити аж пізніше. Треба було худобі давати їсти, напоїти. В stodолі молотили, розстелюючи на току в два ряди колосками до купи снопи, змолочене віяли, підкидаючи збіжжа лопатою проти вітру, а щоб добре вітер протягав, то на те і надвірню браму stodоли відчиняли. Млинки до віяння завелися у нас аж пізніше і тоді я крутив корбою, а тато насипали на кіш, відгортали. Провіяне збіжжа чистили ще решетом, зсипали насамперед в чвертку з чубком, а з чвертки в мішки. Міряючи чверткою, тато хотіли знати, кілька кірців видає копа тай кілька їм поле вродило. Мене притім навчили, що чотири чвертки йде на корець, а вісім гарців входить в чвертку, а гарнець має чотири кварта. Аж пізніше і тато купили собі децимальну вагу і важили збіжжа на вазі. Вимолочені житні снопи згортали гарненько до купи, рівняли та вязали перевеслом в околоти, щоб з них потім різати січку, або в кулі, щоб з них, як треба, вязати сніпки для пошивання дахів. Іншу солому, як вівсянку, ячмінку, гречанку, домішували до сіна, робили так трясянку для годівлі худоби, а мерви вживали для підстілки в хліві і стайні. І мене привчали все робити, і молотити я татові помагав. А велика втіха для мене була санчатами везти з гумна вязанки трясянки

для овець і дійних коров, що стояли в хліві коло хати, а потім санчатами хоч трохи на вулиці з горбка посанкуватися.

В хаті найбільше чути було фуркіт веретен: пряли звичайно конопляні або рідше і льняні повісма, а також і вовну. Мене те все дуже цікавило. Бо я ще недавно бачив, як тато конопляне сімя кидали до сирої землі, як те сімя за якийсь час посходило, як коноплі потім росли; прийшов час, що їх мама свої, а бабуня свої — брали, в горстки вязали, горстки під стріхою до сонця або і так на городі розставляли, аби висхли, що їх потім, вимолотивши сімя з матірчиних горсток, мочили, що їх на терлиці тіпали, а далі прядиво мняли, на великій гребінці чесали, клочча відділяли, в повісма складали, аж ось ті повісма, навинувши їх на кужілку, вже прядуть, виводять з них тоякі нитки, що снуються на веретені. Колиж тих починків було вже кілька, тоді і моя робота починалась — держати веретено, як звивали нитки в клубок або в мітки на мотовилі чи на витущці, причім значили і пасма. Мене самого дуже кортіло клубки звивати, бо тоді і я мавби юрок в руді, крізь який ішла нитка, щоб не врізувалась в руку, а я рад був знати, як то воно робиться. Як отак основа була готова, тоді несли її до ткача таки недалеко напроти нашої хати. Я і туди забігав та бачив, як він на своїм варстаті полотно ткав. Від нього приносили вже сувої полотна і ховали до скрині, бабуня своє до своєї, що стояла в великій хаті, а мама знов до своєї, що була в малій хаті, аж доки не треба було комусь чи на нову сорочку, чи на штани, а тоді починалось шиття.

А з вовною то знов було инакше. Я вже в літі бачив, як вівці стригли і при тім помагав. А тепер в зимі вовну дротяними щітками чухрала, мішаючи чорну і білу так, щоб виходила сіра, бо у нас любили найбільше сіре сукно, аж потім пряли і все прилагоджували для ткача. Але рідко коли давали ткачеві вовняну основу та вовняні клубки на ткання. Звичайно основа була валова. А як і ткач з своєю роботою був готов, то треба було ще іти до млина і там в ступах, або як у нас также казали, в фолюшах його бити, аж тоді робилося з того сукно на сіраки, холошні і ин. Тут вже була свіжа робота для дядька Луцька, хоч у нього в зимі було завсіди досить шиття, бо він шив не тільки прості сіраки, але й чемерки до стану, що застібувалися петельками на гудзики в два ряди. Таку більш міську моду завів дядько в нашому селі, пристосовуючи її до грубого сукна. Шив і кожухи і кадавайки і камізельки з купованого сукна і все ин. Коли я ще і нині умію добре гудзики пришити або, як що розпорлося чи роздерлося, зшити гарненько до купи, або обрубити край, то цього навчився я ще як малий хлопчина у дядька Луцька.

— Дядьку, а що то за палиця, що ви її до сукна прикладаєте?

— То локоть, а ті карби, то цілі. Ану порахуй, кілька цілів має локоть? А кілька буде півліктія?

От і почав я все ліктем міряти та дядькові докучати, щоб сказав, чи то добре, аж доки щось іншого мене не зацікавило, що я хотів знати.

На дворі стемнілося. Мама розклали вогонь на припічку, варять вечерю. Всі походилися до хати, балакають, звичайно, про господарські справи, я прислухаюся, чи не захоплю вухом щось нового, чого я ще не знаю, але сон мене морить і я часто так засну, що тяжко мене добудитися до вечері, такий розіспаний. По вечері всі говорять оченаш, стелять, лягають спати. У великій хаті спали дідунь на постелі, бабуня на лаві під „грубою“, дядько Луцько і я на лаві під стіною. Тато і мама, мамині діти таї моя рідна сестра Настя спали в мзлій хаті. Стелняли під себе якийсь старий сірак або кожух, дядько Луцько зробили собі якийсь сінник, під голову клали подушку, вкривалися также якимсь старим сіраком або рядниною і спали солодко. Вставали всі досвіта. Тато часто ще з вечера принесли з гумна околотів, рано внесли з прибоку січкарню, вижолоблений грабок на яких півтора метра за довгий, на чотирох ніжках, з рухомою дощечкою для примоцовання різака, вкладали до неї, скільки влізло, околоту, розміщуючи верстви так, щоб скрізь було однаково загрубшки, лівою рукою притримували і попихали околот, а правою зводили різак і натискаючи на нього різали січку, т. зн. врїзували з околоту те, що виставало поза край жолобка. Була це досить примітивна січкаря, різак не великий, все залежало від татової зручності, бо січка не сміла бути за мала ані за велика. А січки у нас було треба чимало, бо не лиш коням давали цілу зиму обрік, але і дійним коровам домішували пареної січки до отрубів або якої іншої підсипки. Я лежав ще на лаві, досипляв, але часто будився від незвичайного шуму та придивлявся до всієї роботи. За якийсь час справили собі тато іншу, більшу січкарню, що була як скринка, а околоти притримувалися і попихалися наперед не рукою, а деревляною ручкою, таї різак був значно більший. Таким чином за той сам час могли нарізати втрое або й вчетверо більше січки. Січку згортали потім в мішки і виносили чи до прибоку чи на гумно.

Як не тоє, то посторонки пледи, шлії і инше шили або направляли. До того мали шило, гнип, сукали дратви. В господарстві все якась робота найдеться і ніхто у нас не дармував. Рано, ще дообід, треба було коням та худобі їсти дати, напоїти. Мама, розклавши вогонь, приставили горшки, варили обід. Встав і я, як розвиднялося, зачерпнув квартком водив коновці, набрав в рот, випускав щюрком над цєбриком на руки, так обмив руки і лице, обтер, зачесав волосся, став перед образами, зложив руки, казав оченаш, цілував дідуневі, бабуні, татові і мамі руку, попрятав з лавки мою постіль, по-

замітав віником чистенько хату, сміття виніс на двір, на гноївку, що перед хлівом. Бабуня постелили ліжко, вкрили гарним ліжником домашнього виробу, а в головах подушки сягали трохи не до самої стелі. Довкола ліжка була жердка, що на ній вішали деколи вбрання, деколи завісу, щоб ліжко заслонити.

Тимчасом був вже і обід готовий. Пообідавши, розходилися всі до денної роботи: молотити, дрова рубати, як вже треба було, сіна зі стіжка або оборога „за багном“ привезти, або і на зарібки поїхати стоси возити. То знов мама нагадали, що муки вже мало та що треба лагодити до млина і їхати молоти. От і поїхали тато до млина. Там треба було всього самому допилувати. Нераз було завізно, мусіли чекати, аж черга на них прийшла, нераз і через ніч оставали в млині, Вернулися з мукою, стали коло тої комори, що в садку, брали з воза міхи муки, заносили до комори і вже бодні та жолби в коморі були знов повні муки.

Мама мали хатню роботу: дітий доглядали, варили, пекли, коровам та безрогам цєбрики з їдлом лагодили, пряли, шили, але найбільше мали праці коли треба було хусти прати. З цілої хати брудного шмаття назбирається багато, так що до прання треба було когось ще до помочі брати. Внесли до малої хати великі нецьки, нагріли багато води, намочили в нецьках шмаття, щоб змякло та бруд трохи відстав. Потім внесли з прибоку зільницю. Пожмикавши в нецьках усе намочене шмаття, золили його, т. зн. кляли його верствами в зільницю, посипували кожну верству добре вже загоді в горшках призбираним на те чистим попелом, все поливали горячою водою, з чого робилася зола, що просякала все шмаття в зільниці, виїдала зі шмаття бруд і стікала діркою в її дні в підставлений черепок. Коли отак шмаття через ніч назолилося, виймали його рано з зільниці, жмикали знов і полоскали в нагрітій воді, викручували і складали кожну річ на лаві, бо то ще не був кінець. Тепер несли або везли все на криницю і там по кілька разів все наново в чистій воді кожну річ полоскали і прачами прали. Ляскіт прачів на криниці було чути далеко в селі. Як шмаття виглядало вже зовсім чисте, тоді викручували його, несли або везли все до дому, розвішували на горищі, щоби висхло, а тоді ще зивали на качалку чи там розкітку і рубликом на столі чи на лаві качали та в скриню складали. От і скінчилося прання. Найбільше воно було під кінець пилипівки перед різдвяними святками, бо знов аж по Йордані можна було прати. Між святками негодиться.

В Пилипівку ходив священник з дяком по хатах з молитвою: „Мир дому сему“ — каже — увійшовши до хати, а йому відказували „і живущим в ній“. Прочитав молитву, всі цілували хрест і руку священника, сів на лавці коло стола, розпитував за здоровля, за господарство, а мене, чи вмю оченаш, казав говорити „Вірую“, „десятеро Божого приказання“, похвалив мене, погладив по голові, взяв зі стола накритого чи-

ютим настільником хрест і прилагоджені там два „дутки“, і поблагословивши нас усіх ще раз хрестом, вийшов, а мама винесли за ним на віз хліб та кілька покладків свіжих для їмоєді, трохи якогось збіжжа або повісма. І дяк своє дістав. Я був вдоволений, що мені все добре вдалося та що мене священик похвалив, бо і дідуневі та татові це сподобалося.

Село ставало біле-білесеньке, снігу нападало чимало, морози взялися гостріші, аж скрипіло під ногами, сонце неначе в імлі, наближалися різдвяні та йорданські святки, почались приготування. Вибрали пшениці на кутю, бо треба її в ступі оборотати і гладити як ячмінь на пендак, бо кутя з оборотної пшениці ліпша. Мама мусіли напекти багато книшів, всяких пиріжків, наставили великий горщик сушениці на узвар. На святий вечер зварили кутю, приправили її маком, засолили медом, наварили пирогів з капустою, голубців з пасоном або з гречаними крупами. Тато приготували на гумні трясянки для худоби на всі три дні свят, поробили вязанки готові так, що тільки треба було покласти їх в ясла чи за драбину, бо в свята нічого робити негодиться; вибрали гарний, здоровий сніп жита, принесли до хати і поставили його в куті за столом під образами — це був дід. Принесли і трясянки трохи, розстелили її на чисто обмитій підлозі під столом — це дідух, та потрусили сіном і на столі під чистим настільником. Під вечер взяли в збанок свяченої води і кропило та крейду і пішли ми на гумно. Тато покропили тою водою коні і худобу в стайні і хліві, покропили і в stodолі і в шопі, а на всіх дверях крейдою зробили хрест, так само і в хлівах на обійсті коло хати. „Дай Боже усім нам щасливо ці святки опровадити і нарік діждати!“ — кажуть, увійшовши в хату, а це був знак, що починається святий вечер. Усі відказали „Дай Боже!“ Мама засвітили свічку воскову на столі, поклали книш, поставили миски з кутею, пирогами, голубцями, узваром. Усі засіли до столу, сиділи через цілу вечеру, щоб кури добре неслися та висиджували курчата, а дідунь, набравши ложкою куті, підкинули нею під стелю, щоб бджоли добре роїлися. По тім, як за богато зерен куті на стелі прилипле, ворожили, кілька буде роїв. Тепер почали ми всі кутю їсти. Кутя була дуже смачна, студена. Попоївши всього досита, заспівали коляду „Бог предвічний“. Я рад був, що міг встати та на дідуху трохи перевертатися. Бабуня з мамою радилися, кому б то треба вечеру післати. А посилалося вечеру бідним та тим, що їх хотіли таким способом вшанувати. І почали лагодити миски, давали туди всього потрохи, а зверху книша. Потім то одно то друге з нас ту вечеру розносили. Дідунь з татом та дядьком Луцьком згадували, які то святки були торік і давніше та що за той час змінилося. Діти бавилися, доки їх сон не зморив і вони там, де були, там і заснули. Нарешті і старші згадали, що треба рано вставати, щоб поїхати до Хмільна на службу Божу, і тому почали і собі стелити, оченаші відмовляти. Бабуня попрятали стіл, але лишили там вечеру для покійників. Погасили, полягали спати.

(док. буде)

Е. Сінклер (Upton Sinclair).

Мертвий дім. *)

(переклад Л. Мосенда)

Біля дванадцяти років тому розмовляв я в Голяндії з своїм приятелем, письменником Фредериком ван Еденом, про Достоевського й признався йому, що, не зважаючи на часті спроби, ніколи не вдавалося мені дочитати до кінця ані одного роману цього письменника. Ван Еден навпаки твердив, що Достоевський є найбільший романіст світа, а це вже дуже висока похвала, бо й сам ван Еден є великий письменник. Але під впливом війни став мій приятель католицьким містиком; і ось тепер розумію його любов до похмурого росіянина, що теж був таким переобтяжений духом, який зневірившись у людському розумі, але при тім зовнішньо-сильний, — шукає помочі й притулку в автосугестії Божого імені.

Федор Достоевський народився року 1821. в одному шпиталі; його батько був бідний лікар з численною родиною. Дитиною ще пізнав Достоевський голод і холод; в двадцять чотири роки написав він у мансарді свій перший твір: „Бідні люди“. Він змальовує двійко нещасних, безвольних істот так правдиво, так „житево“, що мав великий успіх.

Автор твору дістався до літературних кол, що в ті дні було майже рівнозначно з колами революційними. До свого слабосильного мистецтва прилучив він ще ідеї Фуре; приймаючи участь у радикальних зібраннях, пішов він так далеко, що перебрав на себе і потайну друкарню. Група революціонерів була відкрита; Достоевський, перебувши кілька місяців у темній вязниці, був з двадцятьма присудженими вивезений нарешті на пляц та поставлений під шафот, цілком готовий прийняти кару смерти. В останній хвилі прийшло царське помилювання, але одна з жертв збожеволіла. Переживання цієї події так вплинули на Достоевського, що в своїх творах він завжди вертається до них.

*) Цей нарис є одним із дев'яноста зі збірки під назвою „Mammothpart“ (в нім. переклад під титулом „Die goldne Kette“). В збірці подані досить побіжні відомости про 77 письменників, від старовіку до сучасности, все на тлі взаємсвідносин мистця й суспільства з точки погляду історичного матеріалізму. Нариси ці — написані з тенденційністю, цікаві для нас характеристикою російської літератури в її представниках (Пушкін, Гоголь, Тургенєв, Достоевський, Толстой). Цікаво, що збірка, хоч і бажав бути лише інтернаціонально ідеологічною, але яскраво відбиває в собі ці два противенства: здоровий ясний, волюнтаристичний дух авільсаксонця і світ безвольного, розкладового „православного“ росіянина, як світ „мертвих душ“, у „мертвому домі“.

Л. М.

Він був засуджений до Сибіру на каторгу, де битий і мучений, жив укупі з найтяжчими злочинцями. Помилуваний через кілька років, був відданий до війська. Десять років пізніше міг Достоевський знов повернути до Росії, де все пережите описав у книзі „Записки з мертвого дому“.

Тепер Достоевський почав писати, щоб заробляти; хоч його книги й мали успіх, але грішми з них набивали кешені інші; письменник був завжди задовжений, жінка й дитина голодували й мерзли. Писав він жахливо швидко й не мав навіть часу корегувати свої праці. Безпереривно хорий, був він якимось від епілептичного припадку непритомний цілих десять днів. Все це відбивається в його творах: посталями його є п'яниці, злодії, епілептики, ідіоти, неврастеніки. Він до такої міри просякає їхніми почуттями, так відображує кожну хвилю їхнього життя, кожний настрій їхніх жалюгідних екзистенцій, що ці постаті стають для нас самою дійсністю.

Його найбільшим романом є „Вина й кара“. В цьому творі змальовує він честилюбивого, зголоднілого студента, який з раптового імпульсу забиває стару лихварку, щоб ограбувати її. Він виконує злочин, і це жахливо, щоб дістати гроші. Але потім його починає катувати сумління й ми переживаємо з ним усі, повні мук, стадії каяття. Він знайомиться з молодою дівчиною, яка, щоб підтримати свою родину, стає повією; ця дівчина спонукує його віддатися в руки поліції та іде з ним до Сибіру; зєднавшись, їхні душі очищуються любовю.

Коли я перед кількома роками опинився в шпиталі, то мені прийшло на думку, що це добра нагода для прочитання вісьмисот сторінок роману Достоевського „Браття Карамзови“. В нім змальовується кілька братів цього імени та їхній старий батько; всі вони завше п'яні й знаходяться в звязку з дурними повіями. Старий батько має гроші, через це сини є проти нього й намагаються отверто, один перед одним, його забити. Для ріжноманітності описується ще монастир, повний ченців, що взаємно ненавидять один одного, а на додаток ще й достойний та повний любови святий, в духовности якого містяться всі нові надії для Росії й людства. Але святий умирає й наймолодший Карамзов, що любить його, страчує свою віру в Бога й людей, бо не бачить очікуваного від святого чуда: отець Зосіма смердить після своєї смерти цілком так само, як і кожний інший труп. Так далеко дійшов я в цій книзі; коли хтось цікавиться продовженням і кінцем — може дочитати її сам.

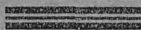
Хоч це й звать „реалізм“, але все це є романтичне й суб'єктивне в найвищому ступені; це пристрастна, але також і цілком божевільна пропаганда. Достоевський — це східно-ортодоксальний або візантійський Христос; далі —

це славянофіл, або містичний російський патріот, який вірить, що російська душа є чимось чудесним і цілком особливим, знаходячись з Богом у містичному звязку. Але цей звязок є добре знана середньовічна оргія страждання і покори, насолоди каяттям і самопониженням, звеличення язв, лахміття, вошей, жебрацтва і смороду. Через терпеливо виношену покору душа досягає містичних високостей. І коли в молодому студенті виростає усвідомлення, що він знищив людину, то він зовсім не хоче викупити вину вживаючи свій образотворний мозок для корисної праці; ні, він іде на поліцію й признається урядовцям, які є ще більші злочинці, ніж він. Влада, сама квінтесенція з огидних злочинців, засилає його до Сибіру, де він і побожна повія вивчають екстатичність страждання.

Пункт цей виступає ще ясніше з другого роману, сенс якого полягає в тім, що в ньому християнство ставиться в паралелю з ідіотизмом. Це твердження не є перебільшене; воно є лише виявленням власної тези самого Достоевського. Твір має назву „Ідіот“, і герой його є втіленням того містичного, психоневрастенічного християнства, яке знаходить свій вираз у добровільно вишуканім понижуванні. Це ж бо є значно простіше страждати, ніж мислити! Значно простіше підпадати епілептичним спазмам та жаху і називати їх Богом! Здається, що літературна критика теж легко підпадає спокусі уважати психічну хоробливість як додатну мистецьку якість. І мабуть тому в усій царині мистецтва немає більшої духової трагедії, ніж Достоевський. Ця людина стреміла боротися за свободу, а цар зробив з неї мученика. Але він з заслання повертає не для того, щоб боротися за прояснення розуму, а щоб лежати в поросі й цілувати руку, яка його біла. Він повертає як проповідник реакції, й віщує, що щастя Росії знаходиться в ченцях. Його бажання сповнилося: спасаючим ченцем був Григорій Распутін.

Я підкреслюю, що не роблю Достоевському жадного закиду за зображування тих страчених, безнадійних, хорих і укатованих душ, що він їх знає якнайкраще. Я не протестую, що його постаті просякнуті пропасницею гістерії, що вони мають задубілі, скляні очі, що вони стогнуть, кричать, падають, тремтять, що їхні коліна трусяться, зуби клацають, а їхні кошмарні галюцинації наповнюють цілі розділи.

Я навіть згоджуюся читати такі речі, та тільки з точки погляду природника, який хоче з ними познайомитися, але ніколи як апотеозу зідеалізованого й зперсоніфікованого ідіотизму, щоб довести божеську природу епілепсії.

о. Степан Смачило

Протикатолицькі упередження

Є в українській суспільності антикатолицький „комплекс“. Висловлюють його найчастіше закидами політично-суспільного змісту: католицизм опортуністичний, Рим лучиться тільки з могутніми, слабких лишає на ласку сильних, католицизм виховує лихих патріотів, католицизм фортеця капіталістів і т. п.

І справді політика католиків є дивно гнучка. Випадків в історії без числа на те, як горячі ісповідники католицької релігії творили союзи з ріжними собі суперечливими рухами, партіями і урядами. В святім союзі 1815. р. вони були підпокою реакції — ворогами свободи слова і преси — але в тому самому часі в других краях вони стояли в рядах завзятої опозиції і домагалися тої свободи, яку деінде поборювали. В монархіях Європи вони проповідували вірність династіям, тоді як в Швайцарії і в Північній Америці цілою душею боронили чистої демократії. Деякі католики бували і нині є тактичними союзниками соціалізму, тоді як другі їх співісповідники бачили в ньому антихриста, і не так давно ми читали в пресі згіршені голоси з приводу бесід, що їх деякі католики пробували заводити з большевиками, тими самими, що вони їх уважають бандою злодіїв святої приватної власности. Історія неодного поневоленого народу знає навести, — з горечі лихоліття зроджені — голоси в роді скарги якогось Ірляндця, що Ірляндія то „один нюх табаки в римській табакерці“. З другої сторони то саме їх католицизм був для Ірляндців, Тирольців, Поляків їх силою. Кардинал Мерсіє підніс національне достоїнство своєї вітчизни далеко вище ніж уся космополітична фінансієра Бельгії.

Чи справді католицизм то голова Януса о двох лицях без ніякої сталої напрямної — чи не має зовсім того, що звемо the principle of policy? Не має його, коли ходить про технічне творення міжнародніх ситуацій або контролю економічних сил. Римський Папа певно не буде брати участі в боротьбі за джерела продукції нафти — хоч можливо, що той хто тую боротьбу виграв, буде паном земської кулі. Не основує церква свого авторитету на економічних передпосилках, не вважаючи, що сама має маєтки. Сила її авторитету в сфері духовій і тут вона має сталі і незмінні принципи, від яких ніколи не відступає. Ті принципи кат. церква видвинула відколи увійшла в контакт із організованими людськими суспільностями і так само твердо їх нині обстоює і безкомпромісово означає ними своє відношення до кожної держави.

Якіж ті принципи? Св. Августин стверджує: Небесне Царство у своїй вандрівці по цім світі збирає собі горожан з поміж усіх народів, не звертаючи ніякої уваги на ріжниці в зви-

чаях, законах і установах між ними. Воно не нищить ані не відкидає нічого з них — радше захоче їх, йде за ними як за різними способами прийнятими різними расами на досягнення тої самої мети — земського мира, коли тільки вони не є перепорою для релігії, яка учить людей почитати одного найвищого і правдивого Бога. (De Civit. Dei XIX. 17). Подібно висказується св. Августин в діяльогу „De Libero arbitrii“. Закон є дочасний і „хоч справедливий, то від часу до часу може змінитися“, тоді як умовини змінилися. Демократія підходить поважним зрівноваженим народам — серед яких живе горожанський дух і охота на свідчення для спільного добра — тоді як для народів зіпсутих, сцильних слухати демагогічних кличів, жадних особистої наживи, — відповідає більше форма правління аристократична. Той сам традиційний погляд висловлює Лев XIII. в Енцикліці *Immortale Dei*: право суверенности не тягне за собою якоїсь точно означеної форми правління. Воно (правління) раз може мати таку, другий раз иншу форму, якщо тільки кожна з тих форм в практиці забезпечувалаби загальне добро. Отже є поставлені два принципи, горжанин католик має можливість заявити себе тільки за такою формою *de facto* правління, яка 1) не спинає свобідного і мирного практикування релігії і 2) яка має на оці добро загалу. Мимо протикатолицьких традицій французької революції, Папа Лев XIII. накликавав французьких католиків до послуху республіці, а Папа Пій XI. признав права італійській нації, не зважаючи на те, що рісорджіменто відкидало права церкви — з хвилею, як диктатура фашистів пошанувала католицькі принципи. Церква ставиться неутрально до вартости форм правління і демократичного і аристократичного.

Навіть погляд на квестію походження суверенности не є однозгідний серед кат. мислителів. Св. Августин добачує причину панування чоловіка над чоловіком в упадку перших людей, св. Тома з Аквіну знов у соціяльній природі чоловіка, а не в грісі. Але коли церква є апрінципiallyною в чисто політичних проблемах — то виносить вона з найбільшим притиском проблеми моральні, які виривають у звязку з організацією суспільного життя народу. Якіб високі і благородні поняття ми не мали про державу, якщо ходить про моральні цілі — не можемо не бачити того, що держава має дуже обмежені впливи. Ті обмеження не дадуть себе усунути, вони є конечні. Кольрідж назвав державу узброєною совістю суспільности.

Та її зброя тут є її слабкістю. Держава має до діла з різними характерами, які знов руководяться преріжними мотивами, які родяться чи з почування обовязку чи з бажання власної користи або зі страху перед карою. Декому вистарчить сказати: ти повинен, другого треба аж переконувати, що так ліпше для нього, а третього треба заставити примусом. При виконуванні своїх елементарних завдань — забезпечити умовини нормального життя горожан — держава має до діла в пер-

шій мірі з тими, які реагують на найнищі мотиви. І тут вона мусить уживати примусу. Та цей примус є причиною, що навколо держави наростають асоціації, які ослаблюють і підривають авторитет держави там, де вона апелює до мотивів вищих — до обов'язку і розумного егоїзму. Нема ніякого сумніву в тім, що людські закони мають величезний вплив на мораль — головню по великих містах державний закон є тим чинником, що формує моральну совість нищих верств. Та людський закон дає тільки мінімум моральности, яка сама паде то піднімається залежно від людської опінії. Католицька церква признає, що держава від Бога. Не є вона злом конечним, але органом на добре і шляхотне життя. Тільки з огляду на обмежений вплив держави на моральну сторону людського життя — церква переступає границі держави, щоби доповнити моральну дію держави — і то не як частина тої самої цілости, але як чинник вищого порядку доповнює порядок нищий. У відклику до вищих мотивів виявляється неміч держави — в апелю до вищих мотивів виявляється сила церкви. Колинебудь церква держала у своїх руках судовість світську — або уживала насильства — тоді вона ослаблювала свій авторитет у відношенні до вищих мотивів, які одинокі є творчими рушіями людської діяльности. В самій основі християнської релігії лежить щось, що бунтується проти примінювання примусу. І як світський закон вдоволяється мінімум моралі — церква сягає до максимум моралі — до морального ідеалу. „Будьте отже звершеними, як і ваш отець небесний звершений“.

Тим католицизм не обезцінює вартости закону, воно тільки підкреслює, що католики керуючись своїми принципами, можуть вийти дальше „самого послуху“ закону. Сутева різниця між законами держави та її інституціями а законами церкви і її звичаями лежить в тому, що церква має свій моральний взір в минулому, в особі Божого Сина. Мораль світського закону хвилює з хвилею людської опінії. Теж і церква у себе знає зміни на протязі віків свого існування — з тою тільки різницею, що обов'язки, які вона накладає, ніколи не є нові й нищі від попередніх — але як ново винесені зі скарбниці, де вони існували. Все нові умовини у світі спонукують церкву тільки підкреслювати, в ясніших контрастах навітлювати раз одні, раз другі обов'язки, а все ті самі і незмінні моральні постуляти. Саме та прикмета незмінности морального елемента в церкві є критерієм поступу чи занепаду морального життя народу. І той сталий моральний елемент в церкві є джерелом її авторитету.

Як ілюстрація того накликування церкви до вищих мотивів, може послужити наука кат. учителів про відношення між державною владою і горожанами.

В основу тої науки всі кладуть слова І. Христа: Віддайте отже цісареві, що цісарське, а що Боже Богові. Ті слова видвигают два принципи. Перший признає домагання світської

влади, другий кладе межі тим домаганням і їх касує, коли світська влада входить в конфлікт з домаганнями вищого порядку. Св. Павло коментує слова І. Христа, що вся власть від Бога. Носії світської влади є служителями Бога. Нагороди і кари з рук влади служать добру і їх уживає Бог в своїому правлінні світом. Світській владі належить повинуватися. Моральне джерело тієї повинности є справедливість, а справедливість є тільки одною з форм любови. Так світській владі католицька церква дає найбільшу санкцію. Св. Апостол Павло писав свій лист в тому часі, коли римська імперія зазначила вже була своє вороже відношення до Христа гострим езекудіями. Обставини часу не могли не мати впливу на св. Павла, що навітлював і підкреслював радше перший постулат слів І. Христа. Теж і перші Отці і Учителі Церкви мали досить причин пригадувати науку св. Павла. Не було потреби класти натиск на другий принцип науки І. Христа. Тоді невелика була небезпека, що християни стануть упідлювати себе перед світською владою, бо на неї вони дивилися з призирством.

Перший св. Йоан Золотоустий (XXIII. I.) підніс другий принцип цитованої науки І. Христа, вказуючи на можливість заіснування *de facto* влади, якій послух не належить. Ми винні не тільки цареві, але і Богові. Той довг владі не є абсолютний, але належиться його віддати, коли Боже буде задоволене. Односторонно ставлена наука „цїсареві цїсареві“ — є неоправдана католицькою традицією. Вона їй противиться.

Коли впала римська імперія і християнство здобуло широкі території, коли стали формуватися середовічні держави, коли приналежність державна горожан була пливка — а володарі ставили необосновані претенсії на володіння чужими краями і народами — християнство видвигнуло другий бік евангельської науки — про відношення володарів до підчинених. Ті претенсії володарів стрінулися з цією скристалізованою наукою: Кожна влада справедлива є від Бога, для того вона не є привілеєм — ані особистим правом, а є вона мандатом від Бога на добро загалові, вона служить і Богові і народові. І влада, що має на увазі щось инше як загальне добро — точно кажучи — не є владою а тиранією. Середовічні теологи в коментарях до науки св. Павла виказали можливости і право і обовязок ставати в опозицію до тиранії. Хиба що через *consensus subsequens* сам згодився на неї. Під тиранією тут розуміється влада, яка приказує горожанам чинити діла противні чесноті (*virtuti*).

Св. Тома з Аквіну чить: Ті, що одержали владу від Бога а їй надуживають, заслуговують, щоби їй втратити. Одно і друге є від Бога.

З таким самим притиском на вищі мотиви католицизм трактує і питання власности. Він не вяже себе з такою чи

іншою формою власності. Дуже помиляється той, який прилягавби до католицького табору в думці, що там конечно найде піддержку для оборони status quo свого посідання. Чи краща форма індивідуальної власності, чи спільницької, чи колективної, чи державної, католицизм лишає те питання досвідів і здоровому розумові.

Католицизм заінтересований передусім в тому, щоби власність взагалі не була першорядною а тільки другорядною ціллю — засобом до мети а не самоціллю. Коли соціалізм проповідує відродження людства механічними засобами продукції і розподілу, католицизм хоче зміни і відродження серця і волі, бо тільки звідти можна зачинати правдиву поправу. Бо ані багатство, ані убожество самі собою не роблять людей ліпшими. Їх вплив на характер залежить від того, як хто їх уживає. Католицизм настоює, що коли власність існує, то існує вона в характері мандату від Бога і з того боку її належить признати і шанувати як річ Божого права. Щодо приватної власності, то перші Отці Церкви головнo св. Амброзій — так далеко підкреслювали її характер мандату, що можнаби навести цілі уступи, які складаються начеби вони заперечували приватну власність взагалі — але то зовсім не було їх наміром. В модерній катол. літературі рацію існування приватної власності з Божого права аргументують „функцією“, яка сутево нині не ріжниться від аргументу мандату. Так як католицизм признає Боже право тільки за авторітетом суспільним загальною — тому, що його домагається соціальна природа чоловіка — але форма того авторітету і межі його ділання мусять зі зміненими обставинами часу і місця змінитися — а все мусить бути той авторітет такий, щоби вистарчив на удержання суспільного ладу в даних обставинах, — аналогічно є і в матерії власності.

Якщо — а властиво тому, що чоловік в яких обставинах то не булoби, на виконання своєї людської функції потребує якоїсь власності, якою він мігби свобідно аж до надужиття диспонувати — католицизм признає Боже право за приватною власністю, якої межі знов можуть і повинні пересуватися, коли те виявиться кoнечним для свобідного виконання людських завдань чоловіка. Нова економічна політика Сталіна за нерівну працю давати нерівну нагороду звертає від чистого комунізму до функціоналізму.

Католицизм не признає ніякій економічній організації абсолютної вартости. Кожну науку про Боже право капіталізму чи колективізму уважавби католицизм за більшу нісенітницю, чим науку про Боже право монархії або демократії. Не тільки фєвдальному чи капіталістичному устроєві в Європі католицька Церква не давала санкції Божого права, але не давала її теж і колективному устроєві в Єзуїтській теократичній державі в Парагваю. Коли католики поборюють колективний устрій в совітській державі — то їх ненависть є спря-

мована не так до колективізму як форми організації суспільного життя, що її у большевицьким виданні з погляду здорового розуму вважають абсурдом, — як в першу чергу ненавидять вони теорію, яку поклали большевики в основу тої організації — теорію „душі улія“. Метерлінк каже, що пчола не живе для себе (в абсолютнім значінні того слова), а тільки для тої душі улія, для здійснення майбутности раси і виключно для неї. Подібно і російський комунізм розуміє призначення пролетара. Він не сміє мати індивідуальної душі. Існує тільки душа колективна. „Нема індивідуальної совісти, індивідуального розуму ні індивідуальної свободи“.

Католицизм учить, що кожний чоловік з осібно має душу і кожна душа з осібно є варта спасення.

Не мають теж католики ілюзій, щодо вартости капіталізму. Власники боронять, пролетарі ненавидять капіталізм, тому що він є остоею приватної власности. Честертон висловлює католицьке переконання у своїому парадоксі на капіталізм, що капіталіст у нестримнім бажанні посідання як найбільше фабрик і як найбільше фарм аж до неподільного посідання всіх варстатів праці — заперечує ідею приватної власности, як заперечувавби ідею супружества той, що бажавби мати всі жінки у своїм гаремі.

Св. Тома з Аквіну формулюючи принципи політики і економії, поклав в їх основу моральне поняття людських чинів — *actus humani*. Католицизм не розуміє політичних і економічних законів як чисто фізичних законів механіки або хемії; вони є законами людських діл, що заключають в собі моральні вартости.

В католицьким розумінні політичні і економічні науки є галузею науки про етику.

Католицизм не є доктриною — він є передусім життям. Тому не можна не поставити питання, чи всі католики мають на увазі католицькі тези у своїм політичним чи суспільнім діянні?

Відповім словами Марітена: „Католицизм і католики не все є синоніми. Але блуди, нездарність, оспалість католиків не заключають в собі католицизму і католицизм не є обовязаний достарчати „алібі“ для похибок католиків“.

Андре Віоліе

Японська дитина

(з французького)

Ніде нема так розвиненого культу дитинства, як у Японії. Публичні парки не є в Японії лиш місцем променад. Кожний з них має дитячий куток, де діти можуть віддаватися найрізноманітнішим забавам: є там приряди до гімнастикування, каруселі, гондолі і пр. Тут — маса піску, там — ліліпутанські городи з мініятуровими деревцями, скелями й річками. Повітря переповнене сміхом і криками радості.

Яка шкода, що в Токіо і у великих містах діти, що виходять з зовсім малого віку, вже вдягають західне вбрання. В західній одежі тратять вони багато зі свого питомого чару, хоч наш костюм вигідніший і дає більше свободи рухам й грі.

Маленькі Японці часто з'являються в товаристві батьків, які поводяться з ними з чисто материнською дбайливістю й увагою. Дивна риса в японській вдачі, суворій і часом дикій. Деякі з тих батьків мають вигляд молодих студентів. Це тому, що Японці — в порівнанні з нами — взагалі виглядають молодшими за свій вік. Крім того й женяться вони значно скорше й дуже горді, коли стають батьками. Ця гордість носить почасти містичний характер, бо містика взагалі лежить в основі японської вдачі: власне на дитинстві хлопця переходить категоричний обов'язок кожного Японця підтримувати культ предків — своєї родини, нації і особливо предків цісаря. Цей культ, єдина релігія Японця, яка зливається з патріотизмом, забезпечує і утримує величність старої країни, Ямато.

Є в Токіо спеціальний квартал для дітей, це квартал Аза Куза. У вечері, театри і кіна блискотять тисячу світел, на вулицях лунають веселі пісні. Але в день це царство дітей. Є тут зоологічний сад, з оленями й сарнами, зі салями до пливання, з театром маріонеток, з крамниць з цукрами і забавками, блискотками й цяцьками, з яких так і трискає ціла наївна грація, ціла барокова фантазія, колись славна в японським мистецтві.

3 березня є спеціальне свято дівчат. Всі крамниці Гінци, головної вулиці Токіо, переповнені тим, що тут зветься Гіна-Сама, фігуринками людей і різноманітних річей. Знайдете тут історичні сцени і особи з двору цісаря, улюблених героїв Ніпона.

Свято хлопців відбувається 5 травня, коли цвітуть азалії і вишні. Міста тоді є в святочних шатах. Тротуари отінені штучними галузками цвітучих вишень, вкриті бараками з виставленими в них фігурами всіх воїнів, що є славою старої Японії. Кожний дім, на честь хлопців, здвигає маленький вівтар, оздоблений прапорами й вазами з квітами іриса, якого

листя, прості мов спис, символізують мужеську відвагу, конями, вкритими чепраками, зброєю і різними емблемами, що представляють всі прикмети ідеальної людини, а особливо во-яка. Бо Японець над усіма іншими чеснотами кладе чесноти військові.

Крім того, в садках (в містах) або перед дверима (в селах), прикріплені на кінці довгого бамбуса, уносяться в повітрі великанські паперові карпи, помальовані на блакитно або червоно. Скільки карпів, стільки хлопців в родині. Карп, що пливе річкою вгору, борючись проти течії, і вмів уникнути гачка з вудки, є символом завзяття, впертости і звинности водночас. Все прикмети, яких потребуватиме малий Японець, щоби здобути собі майбутнє і славу.

Але коли він має 7 літ, наступає час науки. Кінець літам радості і безжурности. Деякі з тих дітей вже взяли початки суспільного життя в родинній школі або в дитячих садках. Я відвідав кілька з них і не міг надивуватися, з якою терпеливістю дають ті малпки себе мити, витирати носа, класти спати — без всякого протесту. Бачив я їх і підперезаних білим чи блакитним фартушком поверх цвітистого кімона, як вони сидять довкола стола, де куриться риж, або уставлених коло умивальні чи розпростертих на землі, як каже японський звичай, на малюсіньких матрацах з головою виголоною або вкритою чорним волоссям, як чемно замикають всі відразу свої задерті до гори довгі вії, маленькі любі автомати.

В початковій школі наука триває шість літ. Тут уже зачинається тяжке життя підростаючих молодих людей. Хлопці вдягаються в вузьку туніку зі скіряними гузиками і в кашкет. Дівчата вбрані в моряцький костюм: плісовану спідницю, блакитну блюзу в зимі і білу в літі, з великим білим ковніром, їх волосся поділено у дві коси, що спадають на плечі.

І дівчата і хлопці піддані суворій безпощадній дисципліні моральній і інтелектуальній, яку вони зрештою приймають, не ремствуючи. Розумова праця, наложена на них, є дуже тяжка і нещадна. Подумайте тільки, що коли наші діти можуть навчитися читати в шість місяців, для малого Японця треба шістьох років, щоби вивчити біля трьох тисяч знаків китайського алфавиту і опанувати літературну мову, яка дуже віддалена від щоденної. Коли вони продовжують свою науку, окрім історичних і літературних відомостей, чисто японських, повинні ще засвоїти частину нашої окцидентальної мудрости і познайомитися з чужими мовами, цілковито інакшими, аніж східні.

Додайте до того все, що треба знати з новітньої науки, додайте, що назагал японська дитина менше є інтелігентна від китайської напр., і ви зрозумієте, звідки цей смутний вираз облич маленьких японських школярів. „Ми не вимагаємо від дітей надмірного розвитку інтелігенції“, сказав мені один професор. „Нам треба тільки, щоби з дитини вийшов добрий горо-

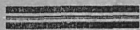
жанин, здоровий тілом і духом, енергійний, витревалий, слухняний, і цілковито відданий рідному краю і цісареві“...

Ця відданість, дійсно, є єдина пристрасть, дозволена малому Японцеві. Ціле японське виховання стремить вдихнути, розвинути і зміцнити безмежну й сліпу патріотичну гордість. Ось перші речення з підручника історії Японця для вжитку в початкових школах:

„Праматірню Його Величності Цісаря є Амератсу, богиня Сонця, якої чесноти були такі блискучі і добродійні, як і проміння цієї зорі... Японією спершу правив князь Микоту, внук Амератсу... Заки він став цісарем Японії, його бабка сказала до нього: „Ви будете правити цією країною і ваша могутність володарська треватиме так довго, як зірки і місяць“. На цім прородстві і на цих словах засновано наше цісарство“.

Щоранку, в школі, діти простираються перед портретами цісарів й цісаревих, нащадків богів, живучих символів вітчизни. На весну, — дуже милий звичай, — всі японські школи удаються на прощу до домовин померших цісарів. Тисячі школярів і школярок дефілюють мірним кроком перед святинями, і клякають перед ними з однаковими рухами і з чисто військовою дисципліною, з тим самим виразом пошани.

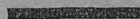
Коли Японець має 18 літ, є він переконаний, що японський нарід найбільш великий нарід з усіх; що прастара земля Ямато одержала божу місію панування спершу над Азією, а потім і над цілим світом. Але рівночасно переконаний він, що добровільно йому не дадуть того, на що Японці після того пересвідчення мають право... Не шукаючи, чи їх тяжка ситуація походить може від тяжкої економічної ситуації світа, ці юнаки відчують остре почуття кривди і гніву. Атавізм і едукція заострюють їх націоналізм.. Малі граціозні Япончики готуються стати великими вояками.

Наталя Лівцицька - Холодна

Гріх

Знов зустріну тебе в трамваї,
 Чи побачу в театрі знов,
 І злетиться споминів згряя,
 І заграє татарська кров.
 Кинеш знов лиш один, звитяжний,
 Погляд гострих очей своїх,
 І безкрила душа, відважно,
 Випе знов, як отруту, гріх.

Ів. Гончаренко.

Техніка державного перевороту.

(Лист з Франції.)

„Кожна штука має свою техніку. Не всі великі революціонери були обзнайомлені з технікою державного перевороту. Перебираючи лишень великих: Катіліну, Кромвеля, Робеспера та Наполеона, а навіть Леніна, видно, що всім їм була знана концепція державного перевороту, але не техніка“, каже Малапарте, автор нашумілої „Техніки державного перевороту“,¹⁾ що ось недавно з'явилася у французькому перекладі.

Підчас найдужчої революційної кризи над Європою в двадцятих роках нашого віку, ні катілінівці зправа, ні катілінівці зліва не мали реального поняття про методу, тактику, техніку державного перевороту. Поняття, що жевріло в їхніх мозках про втримання або захоплення державної керми, ґрунтувалося на спорохнявілих засобах чисто-поліційного порядку. А проте Європа була готова для комуніст. революцій, лишень партії не вміли використати обставин, ні досвіду російської революції. Їм здавалось, що жовтневе більшовицьке повстання 1917 р. викликане виключними обставинами московського порядку та помилками Керенського. Вони не добачували, що Керенський був при владі в усіх європейських країнах.

Їх метода полягала в уживанні поліційної системи, якій вірними залишаються до нашого часу абсолютистичні та ліберальні уряди. Але нездатність буржуазії оборонити державу покривалась нездібністю „революційних“ партій протиставити оборонній методі — зачіпну, модерну тактику, поліційній системі — революційну техніку. Здається, що в 1919 і 1920 р.р. Італія була підготовлена до комуністичної революції. Все було готове для неї, але італійські комуністи гадали, що революційне становище країни, пропасниця пролетарських мас, епідемія загальних страйків, паралізування економічного та політичного життя, соціалізація фабрик робітниками та земель дядьками, дезорганізація армії, поліції, бюрократії, — все те вистане для того, щоб влада перейшла до рук „трудящих“. Парлямент складався з лівих, його поступування сприяло як немож. краще революційній акції синдикальних організацій. Бракувало не сприятливих обставин, бо їх було до біса, а волі захопити владу, знання та усвідомлення собі повстанчої тактики. Революція загубилась у стратегії, що ставила собі завданням підготовки рішучої атаки. Ніхто не знав, як розпочати та вести

¹⁾ С. Malaparte. Technique du Coup d'Etat. Traduit de l'italien. Paris. Editions Bernard Grasset 10-e edition.

атаку, як організувати переворот. Уряди сучасної Європи мають остерігатись не лєнінської революційної стратегії, а тактики Троцького, що так уміло була вжита підчас революції та яка загрожує кожній анемічній державі. Лєнінська стратегія, може бути використана лишень при тотожних умовах, у яких перебувала Росія в 1917 р., а тому вона не представляє безпосередньої небезпеки європейським урядам. Актуальною небезпекою є саме троцьківська тактика державного перевороту, що виходить з динаміки людського життя.

В той час, як Троцький організує раціонально державний переворот, Центр. Комітет більшовицької партії організує пролетарську революцію. Останній творить комісію зі Сталіна, Свердлова, Бубнова, Урицького та Дзержинського, явних ворогів тактики Троцького. Ці люди, не мають довіря до повстання організованого Троцьким. Вони припускають, що революція є проблемою чисто поліційного порядку. Бо щож може вчинити Троцький зі своєю тисячкою людей? Юнаки військових шкіл умить справляться з ним. Треба підіймати проти супостата пролетарські маси, цілі тисячі путіловських та виборгських робітників, величезну юрбу дезертирів, збільшовичені частини залоги. Треба спровокувати загальне повстання, втягати маси в страйк. Але Троцький знав, що повстання мусить розраховувати лишень на меншість, що держава це не бюрократична та політична організація, а технічна організація, себ-то електричні центральні, залізничні, телефони, телеграфи, газометри, акведукти. Троцький накреслив шлях техніки державних переворотів та визначив її правила. (З його досвіду скористав Сталін у 1927, коли показав, як треба обороняти державний апарат — проти цього самого — Троцького.) Повстання це машина, каже Троцький: треба техніків, щоб пустити її в рух і лишень техніки можуть її зупинити. Урухомлення цієї машини не залежить від політичних, соціальних та економічних умов країни, а від жменьки людей готових на все, загартованих у своїй тактиці. Вона мусить складатися зі спеціалістів: механіків, електриків, телеграфістів, радіотелеграфістів, інженерів, одне слово техніків, що розуміються на технічних функціях держави.¹⁾

Лєнін не розумів гаразд повстанчої тактики, він занадто вдавався в дебрі революційної стратегії, з її підняттям мас проти уряду, з її стандартним пляном зреволюціонувати весь

¹⁾ В своїм відчиті Троцький (Lew Trocki. Ostatnie przemówienie w Kopenhadze. Warszawa 1933. „Nowa Era”) відкидає тези Маляпарте. Ріжниця між ними така: коли існує „ударна група” з виробленою технікою — переворот можливий і без відповідних об'єктивних передумов в країні, — каже Маляпарте, і перестерігає Європу перед комун. революцією. Передумови конечні — відповідає Троцький, але без „ударної групи”, без партій — і передумови на ніщо не здадуться.

нарід. На що Троцький відповідав так: „Гаразд, але спочатку треба зайняти місто, захопити стратегічні точки“. Щоб опанувати модерну державу, треба штурмової частини та техніків, гурту озброєних людей з добрими інжинерами. „Повстання це машина, твердить завжди Троцький. Щоб її урухомити треба техніків; і тільки техніки зможуть її зупинити“.

Ленін, який опирався на маси робітників та дезертирів хотів повалити уряд, щоб опанувати державу. Троцький, який опирався на тисячку людей, хотів опанувати державу, щоби повалити уряд.

Штурмові частини Троцького склалися з тисячі робітників, салдатів та матросів. Еліта цього тіла була рекруттована зпосеред робітників Путіловського та Выборгського заводів, матросів балтійської флотії та салдатів латишських полків. Протягом десятих днів під кермуванням Антонова-Овсієнка, ці люди проробляли „незримі маневри“ в осередку міста. В гущі дезертирів, посеред безпорядку та хаосу, що панував в урядових будинках, міністерствах, бюрох оперативного штабу, на почті, на телефонічних та телеграфічних центрах, на естаціях, в касарнях вони втягались що дня, без зброї, у вивчення повстанчої тактики. Відбувалася свого роду загальна репетиція державного перевороту під шумливу музику вулиць. Поліція та військова влада тимчасового уряду були так переняті думкою раптового вибуху пролетарських мас, що за димом емоцій не спостерігали лапок Антонова-Овсієнки.

Ніхто не підозрівав, що купки розкиданих людей підпорядковуються точним наказам, виконують певний плян. Матроси Дибенка під проводом спеціалістів-інженерів вивчали на місцях розположення водотягових рур, проводів газу, електричної енергії, телефону та телеграфу. Треба в потрібний мент ізолювати даний квартал в декілька хвилин. Троцький поділяє місто на сектори, визначає стратегічні точки, розпреділює завдання поміж групами. Скрізь поруч салдатів сторчать техніки. Взяття Московської стації доручається двом четам латишів, двом матросам та десятиом залізничникам. На двірці висилається по 20 чоловік. Для контролю руху на залізничних лініях, до кожної чети прилучується телеграфіст. 21. жовтня три матроси відправляються на електричну централю, якої ніхто не стереже. Директор звертається до них: „Ви є тими людьми, яких я вимагав від комендантури? Ось вже п'ять днів як вона обіцяла вислати сторожу“. Три більшовидькі матроси розташовуються на електричній централі, щоб оборонити її, як вони кажуть, від червоногвардейців у разі повстання. Декілька гуртків матросів захоплює три другі електричні централі.

Військова влада була занята обороною бюрократичної та політичної організації держави. Троцький ухопився за сю помилку, опановуючи лише технічні органи державної машини. В означений мент операції розгортаються з дивовижною

хуткістю. Телеграфічну централю охороняло п'ядесят жандармів і солдатів ззовні. Брак поліційних засобів, як не мога краще, проявляється в цій оборонній тактиці, що зветься службою порядку та забезпечення. Подібна тактика може дати гарні результати супроти збунтованої юрби, а не горстки рішучих людей, або трьох матросів Дибенка, що заздалегідь втиснулись у ряди оборонців, а коли треба було кинути через вікно на вулицю пару гранат, щоб учинити сполох серед жандармів і захопити свій об'єкт.

Після невеликого спротиву більшовики заволоділи всею технічною організацією, але Керенський ще не впав, сеж він тримає владу, хоч утратив контролю над залізницями, електричними централіями, публичними установами, телефонами, телеграфами, поштою, державним банком, складами вугля, нафти, хліба. В передмістях усі вулиці забарикадовано, ніхто не може вийти з місця, навіть головний штаб ізольовано; радіо-телеграфічна станиця в руках більшовиків; фортеця Петра і Павла теж занята червоними.

25. жовтня, коли у великій залі Смольного Інституту відкривається всеросійський з'їзд Совітів, Троцький наказує Антонову-Овсієнкові атакувати Зимовий палац де сховався уряд Керенського. Щоби дати зрозуміти представникам совітів всієї Росії, що повстання вдалося не вистарчає заявити, що більшовики опанували державну машинерію, а треба ще оголосити, що члени уряду знаходяться в руках червоних.

Колиж Троцький дав найкращий приклад як треба опанувати владу, Сталін у свою чергу показав ліберальним та демократичним урядам, як треба забезпечувати оборону держави супроти повстанчої тактики Троцького. Боротба між Сталіном і Троцьким є це найбагатший повчаючий епізод на протязі останніх десятих літ; се історія невдалого державного перевороту. Сталінові не є властива апатія москалів.

Вже тоді, коли вмирав Ленін, і коли Троцький клав вагу на студіювання політичних та економічних питань, Сталін захопив у свої руки керму більшовицької партії. Можливість порозуміння поміж червоною армією, душею, якої був Троцький та синдикатами, предсідником яких був Томський, непокоїла як одного так і другого. Сталін, що мав на своєму боці ГПУ та бюрократичні апарати партії і держави, уявляв собі безпеку 18. брюмера.

Троцький з допомогою армії та синдикатів рахував розбити „трійку“ (Сталін, Зіновєв і Каменєв), випередити сталінський Термідор 18-м брюмера „перманентною революцією“, захопити партію і державу в свої руки, щоб зреалізувати свою програму інтегрального комунізму.

Але промови, памфлети, полеміка à propos інтерпретування ленінської думки не були в стані розколоти партії. Треба було ділати, вибираючи влучний мент. Замість сього Троцький вивчав політичну та соціальну ситуацію Англії.

Вороги Троцького користають з сеї повільности, позбавляють його військового комісаріату, отже контролю над армією.

При допомозі Менжинського, що приходить на зміну Дзержинському, Сталін організує спеціальний корпус для охорони держави. Менжинський особисто робить вибір поміж комуністами, рекрутує для нової цілі робітників технічних служб, залізничників, механіків, електриків, телеграфістів. Цей спеціальний корпус являє собою сотку чет з десятиох людей кожна, підтриманих двадцяткою панцирних авт. Мотоциклісти запевнюють звязок поміж четами, з Лубянкою. Менжинський, що став начальником нової організації, ділить Москву на десять секторів, злучених поміж собою телефонічно.

Організація є „таємна та незрима“. Її члени не мають жадного однострою. Крім технічних та військових вправ вони переробляють політичний вишкіл: грається на їхній ненависти супроти ворогів революції, супроти жидів, прихильників Троцького. Жидів усунено з армії, синдикатів, адміністрації промислових та комерційних трестів. Помалу партія Троцького розлазиться. Всі упередження старої Росії повертаються проти Катиліни „хороброго мов татарин й трусливого мов жид“.

Але Троцький залишається вірним своїй тактиці: для завоювання держави збирається він кинути не юрбу, а штурмові частини організовані потайки.

Повстанча акція Троцького повинна, розпочатись заняттям технічних органів державної машини та заарештуванням народніх комісарів. Але Менжинський випереджує плян; червоногвардійці Троцького знаходять будинки пустими. Всі сторонники Сталіна втікають до Кремля, де Сталін зі спокоем вичікує кінця боротьби поміж штурмовими повстанчими військами та спеціальним корпусом Менжинського. 7 падолиста 1927 р. святкують. Ворошилов робить огляд війська.

Менжинський вжив потрібних заходів. Його оборонна тактика полягала не в обороні периферії при допомозі великого розгорнення сил, а в обороні серця, нутра при допомозі купки людей. Незримій атаці Троцького він протиставить незриму оборону. Він не розкидує своїх сил, щоб охоронити Кремль, комісаріати, осідки промислових та комерційних трестів, синдикатів та публичної адміністрації. Він скупчує сили спеціального корпусу на оборону технічної організації. Троцький не передбачав тактики Менжинського, він спостеріг негайно, що його повстанча акція наскочила на оборонну організацію. Коли він дізнається, що його частини потерпіли поразку при взятті електричної централі, раптом міняє свій плян і перекидає сили на здобуття політичної та адміністративної організації держави. Не в стані більше розраховувати на свої штурмові частини, розкидані та розсіяні супротивником, він залишає свою тактику й скупчує всі зусилля в останній спробі піднести загальне повстання.

Його заклик доноситься лишень до декількох тисяч студентів та робітників, які захоплюють університетський амфітеатр, відбивають атаку поліції та простують на Червону Площу. В одній Троцький губить контролю над ситуацією та довіряючи своїй пристрасній натурі тратить усе.

Каппівський державний переворот у Німеччині в середині березня 1920 р. набирає класичного аспекту військового перевороту, як по своїй концепції, так і по виконанні. Декілька дивізій, сконцентрованих у мурах Берліна, під командою генерала фон Лютвіца, надіслали ультиматум урядові Бауера передати керму державної влади до рук Каппа, на що уряд Бауера відповів негативно та негайно вжив поліційних заходів для оборони держави та підтримання публичного порядку. Протиставлено військовій концепції сили поліційну систему зарядження: поліція мала обороняти державу, мовби остання була містом, військо мало атакувати державу, мовби вона була фортецею.

Поліційні заходи уряду полягали в забарикадуванні майданів, головних вулиць та в зовнішній охороні публичних установ. Для Лютвіца ж сутнота державного перевороту містилась у заміні відділів поліції на перехрестях великих вулиць, перед Райхстагом та міністерствами — військовими частинами. Тому що поліція була не в стані боротись проти вояцтва, фон Лютвіц вмить став господарем ситуації. Захоплення Берліна відбулось без пролиття крові, мовби справа йшла про зміну одної частини другою на місці комендантури. Коли Лютвіц гадав, що захоплення державної керми міститься в єдиному факті заміні поліційних сил військом, новий кашулер Капп був того переконання, що зайняття міністерств гарантує нормальне функціонування державного апарату та легальність революційного уряду.

Бауер, який був ознакочлений з духом генералітету та високих урядовців, зрозумів, що на початку не варто ставити опору фон Лютвіцові, бо вступ війська до Берліну був неминучий. Бауер тямив, що той, хто зуміє зупинити або ушкодити державну машинерію, потрапить у серце каппівського уряду. Щоб перервати життя держави, треба було паралізувати все публичне життя.

Залишаючи Берлін та втікаючи до Дрездену, уряд Бауера звернувся зі закликом до німецького пролетаріату вчинити загальний страйк, що був несподіванкою для Каппа. 13. березня останній мовби став в'язнем нового ворога. В декілька годин життя Берліна було спаралізоване, страйк перекинувся на всю Прусію. Столиця була позбавлена світла, води, харчів, сполучення з околицею. Робітники покинули фабрики з найбільшим спокоєм. Без порядку скрізь був найдосконаліший. Безсильний реагувати на пасивний опір робітництва, Капп звернувся по допомогу до техніків, щоби пустили в рух

найделікатніші колісцята публичної машинерії, але було вже запізно: параліж охопив усей державний апарат.

Консерватор, натхнений принципами авторитету, ліберал, поважуючий легальність, демократ, вірний парламентарній концепції політичної боротьби, не зважалисьби ніколи на незаконну інтервенцію пролетарської маси. Думка вжити загальний страйк як законну зброю в обороні держави проти військового перевороту, не могла бути чужою для Бауера, вихованого на марксизмі в кращому розумінні слова.

Перевороти Каппа, як і Прімо де Рівери були виконані після правил традиційної тактики, що не має нічого спільного з модерною тактикою державного перевороту. Капп гадав переводити переворот 18. брюмера на німецькому ґрунті. Прімо де Рівера думав, що вистане при захопленні модерної держави скинути при допомозі багнетів конституційний уряд. Вони не усвідомили собі головних засад модерної техніки державного перевороту, а хвилеву перемогу завдячують лишень абсолютній ігноранції урядів у справах оборони модерної держави.

Не так справа стоїть з фашистівським переворотом в Італії. Наприкінці 1920 р. проблема, яку мав розв'язати фашизм, була не боротьба проти ліберального уряду або соціалістичної партії, що ставала з кожним днем більшим елементом завірюхи в країні, а боротьба проти робітничих синдикатів, єдиної революційної сили, здатної оборонити буржуазну державу проти фашистівської небезпеки.

Роля робітничих організацій в обороні буржуазної держави, які використав було Бауер в березні 1920 р. супроти Каппа, була подекуди ясна для Джолітті.

Замість протиставити збройну силу революційній акції фашизму, Джолітті постановив неутралізувати його при допомозі синдикальної акції, організованих робітників. Це була бауєрівська метода, вжита як превентивна метода супроти революційної небезпеки.

Наприкінці 1920 р. події викликали в Італії ситуацію *sans exemple* в історії політичної боротьби сучасної Європи. Синдикати вели боротьбу не на жарт. Міста, провінції, райони параліжовано після перших стрілів; під крик сирен двері та вікна зачинялись, рух зупинявся, вулиці пустіли.

На фабриках робітники готовились до боротьби, зброя сторчала в усіх кутках: під токарними станками, динамо, котлами тощо, щоб перетворити кожен фабрику в фортецю. Червоні прапори маяли скрізь на коминах. З усіх боків стікались до бірж праці гуртки, треновані в тактиці вуличної бійки, щоб охоронити осідки синдикатів проти есентуальної атаки чорних сорочок. Скоростріли чатували скрізь на сходах, у коридарях, на дахах. Під крики сирен оголошували страйк, карабінери і поліція відходили до касарень. Джолітті був надто лі-

беральний, щоби втручатись у боротьбу, що її робітництво так уміло провадило проти ворогів держави.

Серед цієї загрожуючої вустки фашистівські відділи теж не гаяли часу, вони спеціалізувались у вуличній війні. Займали перехрестки; відділи, що спеціалізувались в обороні та атакуванні домів, були напоготівлі. Карні експедиції були одним із найважливіших елементів тактики чорних сорочок. Біржа праці, робітничі кружки, хати голов соціалістичних організацій палились та нищились. Страх бути покараним позбував червону сторону агресивного духа, та потривав у серце організації робітників. При приближенні чорних сорочок тікала червона сторожа, соціалісти, секретарі синдикатів, провідники страйків ховались на села.

Наприкінці 1921. року ця тактика, вживана систематично, зруйнувала політичні організації червоного пролетаріату. Небезпека червоної революції була усунена на завжди.

Джолітті, що ставив на карту „синдикалізму“ супроти фашизму, був вельми вражений занепадом робітничих організацій; фашизм виходив з боротьби переможцем, повним агресивного духа та віри в потребу дальшої боротьби.

Для захоплення держави треба було очистити терен від усіх організованих сил, здатних піддержати уряд та пошкодити фашизмові в найвидатнішій фазі повстання. Треба було запобігти не тільки загальному страйкові, а й утворенню єдиного фронту уряду, парламенту та пролетаріату. Фашизм змушений був зробити *tabula rasa* з кожної організованої сили: політичної чи синдикальної, пролетарської чи буржуазної, синдикатів, кооператив, робітничих гуртків, бірж праці, часописів, політичних партій.

Муссоліні змушений був розчавлювати найнебезпечнішого ворога фашистівського перевороту, загальний страйк, що ось висів над ним, мов Дамоклів меч, цей контр-революційний страйк, який він поборював три роки. Проголошуючи проти фашизму цей страйк, уряд та ліберально реакційна буржуазія рахувала розірвати ліберально порив чорних сорочок. Але фашистівські відділи техніків та спеціалістів робітників заступали страйкарів у публичних установах і страйк здавлено.

Залишився ще один великий етап — похід на Рим. Але це було вже питанням часу.

Відрубна природа сучасної держави, складність та делікатність її функцій, вага політичних, економічних та суспільних проблем, які має розв'язати, роблять з неї геометричне місце слабощів та неспокою. Сучасна держава підпадає більше, ніж коли небудь, революційній небезпеці. Дарма тішити себе надією, що ліберальна техніка оборони держави є певною й непохитною; треба радити, що багато комуністичних катілінців не усвідомлюють собі істотних елементів модерної техніки державного перевороту.

Джон Гелсворси

(1867—1933).

Нобелів лярреат у р. 1932 з царини красного письменства, англійський письменник, Джон Гелсворси (John Galsworthy), помер 31-го січня ц. р.

Коли говорити про талант, що мав усі сприятливі зовнішні можливості для свого розвитку, то його найкращим прикладом був талант Гелсворсів. Син заможного адвоката, зі старої шляхетської родини, народився він 14-го серпня 1867 р. в графстві Сурей у Кумбі над Темзою. Родинна традиція й батькове бажання ніби витичували йому життєвий шлях: він студіював правничі науки, навіть відбував правничу практику але було в нім уже щось, що штовхало його з дороги родової традиції, й, забезпечений матеріально, кинув він зарібки, без яких міг обійтися, та подався укругосвітню мандрівку в рр. 1891—93. Мабуть враження з неї підсилені яркими тоді впливами Стівенса і Кіплінга, дали йому канву для його перших оповідань; але велика доля автокритики затримала їхню публікацію аж до 1898 р., та й то під псевдонімом Джан Сінджан, рівнож як і кілька наступних романів і оповідань.

Лише 1904 року випускає Гелсворси під власним іменем роман „Островні фарисеї“, в якому поперше намічається характерна риса його творчості, риса, якої не мав ані один з його англійських і європейських сучасників: могутня епічність, що зовнішно охопила собою кілька генерацій англійського середнього суспільства, а внутрішню — визначається широким закресленням життя з усією глибиною його проблем.

Слідуючим своїм романом „Дукач“ (The Man of Property) набуває Гелсворси світової слави й цей його роман стає початком великого циклу „Сага Форситів“. Це—історія роду Форситів, роду, якості якого зконцентровані в головному героєві Семсові Форситові, що відзначається безмежним егоїзмом, тугою надбання, безграничною вітальністю. „Сага“ охоплює добу від вікторіяньських часів аж до військового періоду. Її післявійськовим продовженням є трилогія „Модерна комедія“ (романи: „Біла малпа“, „Срібна ложка“, „Лебедина пісня“). Вже менше знаний автор як творець багатьох драм, от як „Страйк“, „Срібна скринька“, „Справедливість“, „Вікна“, хоч в Англії вони мали колись великий успіх і виконали певний соціальний вплив.

Треба було авторові вийти зі свого оточення, стати трохи осторонь від нього, щоб побачити очима письменника безмір лицемірства, фарисейства, зробити їх об'єктом своєї іронії й сарказму Нічого, правда, нового. Тіж риси, тих самих верств, що їх так добре знали й по мистецьки змалювали ще раніше Ді-

кенс і Текерей. Але в Гелсворсовій творчості вони спроектовані не на моральну сторону житєвих проблем, як у цих двох його попередників, і не на соціяльну, як у його сучасника, Б. Шоу. З цього боку Гелсворси великий майстер; незагострювати тих рис власним до них ставленням, а подавати читачеві їх так, щоб читач сам виконструював своє до них відношення.

І мене, українського читача, вражає не моралістичний сарказм автора, не іронічна критика суспільства Форситів, на рещті не той, повний гідного суму, ліризм, з яким автор прощає, здається, відхід зі сцени певного шару англійського суспільства. Ні, мене вражає, що своєю творчістю зумів Гелсворси збудувати тривкий і величний міст традиції, що сполучає минулість нації з її будучністю.

І хоч те англійське суспільство яке малює автор, є може лицемірне й фарисейське, але всюди й завше посідає воно і виявляє таку пересвідчуючу жадобу буття, такі могутні владарські імпульси й волю до боротьби й перемоги, що мені, українському читачеві, робиться зрозумілий увесь житєвий патос англійської нації, яка своїми Форситами змогла не лише скувати світові імперії й мати певність, що та будова стояти-ме ще довго.

Рід Форситів або щез або щезає. Це хибне твердження. Цим родом була й лишається ціла англійська нація, що її кували Дрек, Кромвель, Пітт, Гестінгс, Дізраелі, Чемберлен. А коли на зміну їм приходить Мекдональд, то ми бачимо, що й у нім усе таяж національна вітальність Форситів. Ні, Форсити живі. „Сага“ їхнього роду ще не доспівана. І мені, українському читачеві, Гелсворсева творчість, здається, найяскравішим виразником тої національної традиції, що підноситься понад верстви, стани, класи, маючи об'єктом лише націю, як вічно живу ідею: „Le roi est mort, vive le roi“.

Теодор Курніта

Ранкове...

Хотяй на сході зарево рожевиться —
На заході ще чорні брови хмар...
Ось блеском сонце тіні всі змете з лица —
Мов Юр пробє списою хижу твар!

І встане Він з полками непобідними
Та вишле в світ борців зза семи гір
І видасть ночі безпощадний бій не мир —
Списи комонників пробють простір...

Настане День з колиски віковичньої
Узрять всі Яр із поза тьми примар,
Бо хтож би бачив День із поза пліч її —
Як лиш не ці, що ходять горі хмар?...

Д.м. Донцов

Колтунський консерватизм

(Відповідь живим трупам)

Прошу читачів вибачити за трохи непарламентарне окреслення нашого „рідного“ консерватизму. Але—іншого не знайшов.

Чи це значить, що ці консерватисти є колтуни? Алеж як раз навпаки! Це надзвичайні люди, а коли у праці цих надзвичайних людей повстав колтунський консерватизм, то це одне з чуд природи.

Деінде буває навідворот. Вінстон Черчіль в Англії теж консерватист. Має в краю опінію завадіяки, одного з тих, які знають лиш „діяльність для діяльності і боротьбу для боротьби“, який парламентарне крісло здобув кавалерійським рейдом в Трансваалю. Ніби скінчений варят, правдивий нащадок Марльбора, яким він є. А тим часом— в критичну для імперії хвилю, як морський міністр, він віддав їй неоцінені прислуги і став одним з найбільш блискучих постатей англійського консерватизму... Другий, сер Джойнсон Гікс (коротко—Джікс), до недавна найбільш ексцентрична постать в парламенті, людина з неможливими краватками і — страшно сказати — ініціатор білю про vote for flappers, права голосу для метеликів („смотриків“). Але й цей „дивак“ — у відповідну хвилину — потрафив взяти за обшивку торговельного представника могутньої ССРСР і викинути його — як kota-шкідника або якогось альбанського дипломата — за двері. Чим дуже обнизив совітофільську дурійку в світі і очистив політичну атмосферу в Англії... Обидва оті „ексцентрики“ і тьма їм подібних перед ними, заложили підвалини міцної будови британського торизму.

У нас навпаки—ні одного ексцентрика серед консерви, всі — на диво поважні люди, здобули свій політичний стаж вірною службою під найрізномроднішими партійними прапорами, такі консерватисти, що про масу інакше не говорять, як про „чернь“, „простолодя“ або й просто, як про „хамів“, — а як зійшлися будувати консервативну групу — вийшов консерватизм колтунський! Як пояснити оте чудо природи, я не знаю, але факт є фактом.

Якіж підстави цієї „ідеології“? Боротьба нібито з большевицьким Сходом, плекання нібито національних традицій та релігії, ідеалу (у одних) — „дідичного монарха“, сліпа вірність проводові (у других), приборкання „занархізованої черні“ (всіх, які не бачать в них пророків), ну і виховання нової „маси“, якаб їх слухала...

Очевидно, консерватизм мусить боротися зі Сходом. Світлі постаті європейського консерватизму, як Вогюе, Жо-

зеф де Местр, Кюстін, Пальмерстон і інші боролися з ним. А навіть такі ліберали, як Гюго і Мішле, бо й їм ходило про охорону найвищих дїбр західної цивілізації проти Росії... Цілком інакше „бореться“ зі Сходом наш консерватизм. Для нього виявом Сходу є — лише большевицький режим, якому завдячуємо ширення безбожництва і непослуху серед „маси“ і молоді. Бідкається одна консервативна цюця Кльоца в „Дзвонах“: „Наше простолюддя, яке ще так недавно було патріотичне, послухне й вірне своїм провідникам..., перемінюється в чернь“¹⁾, а винен тому — річ ясна — большевизм і націоналізм, вітер зі Сходу. З ним і треба боротися, а з російським Сходом — зовсім навпаки! Всупереч до Кюстінів, колтунський консерватизм цей Схід російський дуже любить. Готов з ним навіть „тісний союз“ заключити. Бо — ми самі є Схід, бо українське життя є „східне в самих своїх органічних заложеннях“²⁾, а „відроджена Великорусь хліборобська“ стане „не ворожою, не небезпечною нам“. Небезпечним для консерватизму є лише Захід, ота „облеслива й розлагаюча західня демократія.“³⁾ Для того так мало знаходимо в нашій консервативній пресі про західне культурне життя, а зате багато з Зоценка і Аверченка, які стали в тій пресі надворними письменниками. Для того з такою легкою думкою приймає наш консерватизм, що большевизм існуватиме „рівно довго, що й система Петра“⁴⁾ цеб-то 200 літ, або — як твердить „Мета“ — ще яких 30 чи 40 літ. А тому — (льоґіка колтунського консерватизму!) — уважається за безцільне виступати проти нього...

Особливож нам випомінає християнська „Мета“ дискредитацію большевизму з нашого боку, бо (слухайте!) незабаром „він буде одинокою, живою, не позбавленою глузду політичною ідеєю, яка ще нашому народові остане“ навіть „одиноким спасенням“.⁵⁾

Так пише „позбавлений глузду“ консервативно-католицький „публіцист“ з „Мети“.

Так „бореться“ наш „консерватизм“ зі Сходом.

Другий коник, на яким їздить наш консерватизм, це плекання традицій; серед них — льояльності до проводу, послуху йому, щоб він не робив, як читаємо у одного консерватиста: коли українська голота в 1918 р. повстала проти свого „монарха“ в Києві, то цілком природно, що для ратовання він мусів „ужити всіх сил і заходів, які тільки були

1) „Дзвони“, 1932, кн. VI, ст. 414.

2) В. Кучабський: „Україна і Польща“, отверта відпсвідь польському консерватистові. Львів, 1933, ст. 202.

3) „Хліборобська Україна“, кн. 3 ст. 64 і кн. 4, ст. 185, прим.

4) В. Кучабський: цит. кн., ст. 143.

5) „Мета“, 1933, ч. 7.

в його розпорядимости, хочби вони й московськими генералами називалися".⁶⁾

Коли Франц Йосиф хотів правити Угорщиною з австрійськими генералами, мадярські консерватисти поклали своє вето. Коли Микола I хотів правити Конгресівкою російськими генералами, польські консерватисти поклали своє вето. Колтунський консерватизм задивляється на ці справи інакше. Він льояльний до самозаперечення; як той... мудрий, який собі лоба розбив, як його до церкви післали Богу молитися.

Навіть більше, догмою консерватизму нашого є, що збудувати державу можна лише в тісній спілці зі зденаціоналізованою консервативною клясою на Україні, елементом „найбільш державно-творчим“, з російським дворянством. Коли англійські кольонії в Півн. Америці проголосили свою незалежність від метрополії, вони зачали жорстоко переслідувати т. зв. льоялістів, що лишилися вірними англійському королеві, замикали до вязниці, конфіскували їх маєтки, і врешті — змусили їх вивтікати до Канади... Шкода, що ті кольонії мали лише Вашингтонів, а не наших консерватистів. Вониб повчили янкесів, як і з ким будувати державу. Вониб повчили їх, що до вязниць замикається бунтівників, а не льоялістів, що в кольонії, яка прагне стати від метрополії незалежною, найбільшим „державно-творчим“ елементом є елемент, що тримає з метрополією.

Консерватизм підкреслює значіння „любви до своєї землі“. ⁷⁾ Як він ту любов розуміє? Колись з жалем писав Шевченко Якову де Бальменові, що згинув на Кавказі, що йому довелось пролити кров „не за Україну, а за її ката“. Папа нашого консерватизму уважає, що обов'язком льояльності кожного українського консерватиста було — тому катові служити вірою і правдою. Служба цареві була обов'язком „кожного державника, традиціоналіста і консерватиста“. Аж так довго, поки цар його з тої присяги не звільнив! І щойно тоді, отакий „державник“ мав право піти „за голосом любви до своєї Землі“. ⁸⁾ І цей, во істину, колтунський консерватизм вщеплюють нам як українське державництво і як український консерватизм! Любов і службу чужому монархові (щоб він не виробляв) — над любовю до своєї землі.

На Заході князь Велінгтон писав, що коли Бурбони втратять трон (чого він був певний), то станеться це через їх в л а с н у в и н у, а не через вину „непослушної черні“, як сказалиби колтунські консерватисти. А лорд Булінгбрук твердив, що „лише добрий король сміє своє право панувати

⁶⁾ Ідеї та дійсність, ст. 19.

⁷⁾ В. Кучабський: цит. твір, ст. 233.

⁸⁾ „Хліб. Україна“, кв. 5, ст. 282.

випроваджувати від Бога“.⁹⁾ Колтунський консерватизм проповідує „вірність проводів“, всякому і за всяку ціну.

Наш консерватизм хвалиться своїми гетьманськими традиціями. Але він їм вірний лише, коли ніщо тому на перешкоді не стоїть. Колиж українська „чернь“ в літі 1918 р. урядила величаву панахиду по покійнім гетьмані Івані Мазепі в Софійськiм Соборі, гетьман і всі його міністри в ній участі не взяли, бо не дозволив і не зняв клятви з Мазепи московський патріарх. За голосом любови до своєї землі вільно йти, аж позволить цар. За українського гетьмана вільно молитися, аж позволить московський патріарх... Так виглядає „традиціоналізм“ українського консерватизму!

А його релігійність? Колиб людей впускали до раю після того, скільки разів хто вимовив слово Бог і віра, райський партер зайнялиби самі наші консерватисти.. В англійській суспільності (пише не колтунський, а дійсний консерватист, Черчіль), „ніколи нікому не докучається за його релігійні переконання, ані навіть ніхто на нього за те кривим оком не погляне... Загальний погляд на релігію був такий: коли хто робив все, що міг, щоби провадити порядне життя, виконувати свої обовязки, дотримувати віри приятелям і не сказати лихого слова до бідних і слабих, — то вже досить байдуже було, чи в що він вірив чи ні“.¹⁰⁾ Так думає англійський консерватист і мабуть ціла партія, яка нехтує благочестивим ексгібіціонізмом, але зате тим більше дбає про те, щоби людина віруюча—не ламала засад своєї віри в житті. Колтунський консерватизм тільки й має на устах слова про Бога, „про піднесення духа“, про „приклонне боговіння“, про „божеською потугою осяяні чини“, а на ділі—фалшує родовід свого „монарха“ (гл. „Інвестигатор“), або супроти противників уживає метод боротьби, за які мусить паленіти зі сорому всякий, хто не прийняв за свою—фарисейську мораль колтунського консерватизму.

А в культурнім житті? Здавалосяб, якраз ті, у яких що друге слово то „любов до рідної землі“, що якраз вони повинні плекати до неї любов і — не говорім ненависть (вони того не люблять), а — бодай якусь настороженість до тих, що цю любов хочуть викоринити?

Бо якраз оті наші консерватисти з гетьманщини XVII віку тим і відрізнялися (свідчить про це царський намісник Румянцев), що уважали все своє за вище і краще, а свій нарід за вибраний. Але ось зявляються новітні консерватисти і вчать, що Україна — це не щось окреме, лише частина „трюх Русий“, що Москалі — наші „рідні брати по крові, духу і культурі.“¹¹⁾ Старе „демократичне“ україно-

⁹⁾ George Hooper, Wellington, Lord Bolingbroke, Das Bild eines patriotischen Königs.

¹⁰⁾ Winston S. Churchill: Weltabenteurer im Dienst, ст. 103.

¹¹⁾ „Хліб. Україна“, кн. 3, ст. 63.

фільство не любило царату, але захоплювалося Чернишевськими, Герценами і іншими демократами, яких ділило від нас тільки непорозуміння. Консерватисти — захоплені євразійцями та іншими „братами консерватистами“, яких ділить від нас теж тільки „взаїмне засліплення й незнання.“¹²⁾ У Запольської („Зашумить ліс“) одна дівчина читає Чернишевських, щоби „вміти розрізнити тих, що так, як і ми терплять, від тих, що нас і їх переслідують... Уміти розрізнити тільки... кохати їх ніколи!.. Це сильніше, як наша воля і добрі наміри“... І чиж дивно, що для людей, вихованих цілими поколіннями на консерватизмі Запольської — нарешті „зашумів ліс?“ Віддавши всю свою любов „братам-клясократам“, колтунський консерватизм вже не має її до покоління, яке збирається виховувати. Це покоління консерватизм обкладає епітетами „чвертьінтелігенції“, зараженої „орієнтальним анархізмом“, „розбишаками“, „зłodіями“, „гіснами і шакалями“ (в „християнській“ „Меті“), „черню“ і „хамами“, „вічучими дітьми“. Жадає безкритичного послуху для існуючих національних авторитетів і як анархію, стрічає кожне слово критики.

А так виростає молодь англійських консерваторів: „Свобода невимушеність, з якою члени родини лорда Сесіля, мужеські і жіночі, розмовляли і дебатовали між собою, було чимсь надзвичайним. Там просто заохочували до ріжниць думок, і між батьками і дітьми, братами і сестрами, вуйками і небіжками миготіли аргументи, неначе всі вони були рівнорядні й рівноправні.“¹³⁾ І яка шкода, що діти англійських консерватистів виростають на таких вархолив, як Черчіль. Післатиб до них якогось редактора „Меті“...

А головно, в школах англійських, так само, як в родині, мабуть ще ніодин консерватист не заборонив читати ні Шекспіра, ні Шова. У нас спершу „політика“ (пок. С. Томашівського), потім один з найвищих достойників церкви осудили — Шевченка, як „анархіста“, давши гасло: „пора скінчити з культом Шевченка!“... Той самий „консерватизм“ поклав вето на Франка. Нарешті взято під підозріння й Лесю Українку, бо є вона „знана як атеїстка“ (Н. Зоря, Б. П.). Повторяю, так само, як і вони на себе самих, задивляюся й я на консервативних редакторів як на людей майже геніяльних, але — чи заступлять вони, всі разом, бодай одного Шевченка? І чи зискає щось наша молодь, зростаючи в думці, що Зощенко й Аверченко — це гідні української уваги письменники, а „Кобзар“ — щось підозріле? І коли вони будуть викидати на смітник Шевченка, Франка і Лесю Українку, то к о г о - ж і щ о консервуватимуть вікам потомним оті „консерватисти“? Свою власну писанину?

¹²⁾ В. Кучабський: цит. твір, ст. 235.

¹³⁾ Winston S. Churchill, op. cit. 179.

Наші — пожалься Боже — консерватисти хочуть об'єднати нашу людність „під проводом осілого консерватизму без ріжниць національності і віроісповідання“. ¹⁴⁾ Но, з такої точки погляду, їм не може залежати на національних цінностях. Але чи й тій людности, яку ці лицарі хочуть „об'єднати“?

Вони консервують — „руський Схід“, як програму-магітум, часом заступаючи його „ягайлонською ідеєю“. ¹⁵⁾

Вони консервують ідею любови до „братнього по крові, культурі і духу“ народу російського.

Любов до „рідної землі“, але лиш тоді, коли їх звільнять від любови до чужого монарха.

Любов до Мазепи, але коли чужий патріярх на це позовить.

Вони консервують погляд на свій нарід, як на „чернь“, яку приборкувати вільно навіть силою московських генералів.

Консервують рідну культуру, але вичищену з її найславніших імен.

Консервують традиції, нищучи найкращі з них...

Такий є колтунський консерватизм! І оцей „консерватизм“, від якого здаєка заносить старезною, запліснілою Костомарівщиною і галицьким москвофільством з перед 1848 року — він сміє закидати ідеям, які голошу я їх „орієнтальне“, не європейське походження. І то без тіні доказу, без натяку на ерудицію! Що взагалі ці люди знають про Європу? В Європі можна сидіти і 20 літ і лишитися з душею, вивезеною з Пацікова.

Те, що я писав, передруковувалося не раз в європейських журналах, як близьке і своє. На те, що писав, я мав рецензії Шмолера, Е. Пернерсторфера, Келлена, П. Рорбаха і інших — рецензії, які бачили в авторі такого самого Європейця, як і вони самі. І навіть ворожий, соціялістичний журнал Кавтського, *Die Neue Zeit*, побороючи видвинуто мною в 1913 році програму сепаратизму, писав підчас війни, що „не можна відмовити ідеям Донцова певної консквентности і *Grosszügigkeit*“...

І, закохані в Евразії, графомани з „Мети“ будуть закидати цим ідеям „орієнтальний анархізм“.

Коли ці джерела недоступні галицько-льодомерийським „публіцистам“ консервативних органів, хай заглянуть до „*Przeglądu Współczesnego*“ (№ 53). Там, на своє здивовання, довідаються, що не в „орієнтальнім анархізмі“ черпає свої думки Донцов, а — „у своїх західних майстрів“.

Західно-європейський характер моїх ідей підкреслює і А. Новачинський в новорічній статі в „АБС“

¹⁴⁾ В. Кучабський: цит. кн., ст. 129.

¹⁵⁾ Ір. Адам де Монтрезор: *Открыте письмо до польського консерватиста, Львів, 1932. Наклад „Хлібор. Шлях“*,

(„Wernyhora“). Що знають про Європу, журналісти з „Мети“, яких духовий овид кінчиться Сяном з одної сторони і Збручем з другої? Для них, все є „анархія“, що йде проти колтунського консерватизму.

Ні, Азії і „орієнту“ вони можуть шукати не у мене. Азятчину вони можуть знайти у гетьманській офіцерні, яка в 1918 р. замикала наші „Просвіти“ на Україні, палила портрети Шевченка, здирала з наших установ жовто-блакитні прапори і тризуби і пр. Ось де віяв дух Азії! І звіди, — і в своїх поглядах, і в своїй „полеміці“ засвоїли його собі і наші гетьманці-консерватисти...

Тартюфи з „Мети“ видумують, що „фашизм“ є ворожий церкві та що він скорше чи пізніше приведе до комунізму. Що до останнього, то якраз є той „фашизм“ єдиним захистом, який вратовував націю перед ідейним заливом комунізму і далше її ратуватиме, не імпотентний колтунський консерватизм... Апостоли цього останнього (от, лицарі конюнктури!) вже добачають — на сторінках католицького органу — в большевизмі (правда в будучності) наше „одиноке спасення“. Хто знає, чи не перепорхнуть вони колись до червоних, щоби в них шукати „спасення“ своїй бездарности і невмінню кого будь єднати своїми „ідеями“ або вродженій отаманії (не хоче „чернь“ нас слухати, підемо до большевиків!).

Щож до відношення „фашизму“ до релігії, то в цей свій аргумент наші фарисеї ледві чи самі вірять. Бо колиб вони засадничо поборювали противників церкви, чому вони не лоборюють радикалів, чому, навпаки, ідуть з ними рука в руку? Зрештою прочитайте „Нову Зорю“ (ч. 7): завдяки зарядженням фашистівського уряду на релігійно-моральнім і суспільнім полі, — „завдяки цим зарядженням католики Італії двинулися зі свого понижаючого положення“, деякі з тих заряджень знайшли „особлиwsze одобрення св. Отця“... І далше: „у світі що раз більше зазначуються два противні табори: католицький з Італією на чолі..., та другий, комуністичний, під проводом Росії... Не виключено, що між тими таборами може прийти до рішаючої боротьби на життя і смерть! А де знайдemosя ми, Українці?!“ Коли підемо з колтунським консерватизмом (який надуживає католицької марки), то напевно зайдемо під прапор, що до якого католицька „Мета“ (ч. 7) вже пророкує, що „він (большевизм) буде одинокою живою, ...ідеєю“, яка нам лишиться.

Несвідомо, чи свідомо, — але ціла акція того „консерватизму“ нехибно привелаби до комунізму, колиб не стрінула опору зі сторони здорової частини народу: привелаб своїм фарисейством і безідейністю...

Р. С. В ч. 6 і 7 „Мети“ прочитав я „статтю“ консервативного „лицаря“, Василя Кучабського, в якій читаємо про впливи на нашу „занархізовану молодь“: „першим з тих злощасних впливів була діяльність одного, всім дуже відомого українського публіциста... Другим-же чинником, поруч злочинної „ідеолгічної“ діяльності чоловіка, про якого тут мова, — другим чинником звихнення нашої молоді став закордонний провід нелегальщини“. І — дискретно „лицар“ Кучабський між одним і другим „чинниками“ проводить майже знак рівності. Він, правда, пише: „не називаю його (того публіциста) іменно, бо цей чоловік протестує проти цього, як проти ніби-то денунціювання його особи... Але кожен читач знає, про кого мова, і він сам до цього теж додумується“. Іншими словами: колиб я назвав Д. Д. по імені, це булаб ніби-то денунціяція, але коли я згадаю його так, що „кожен читач“ догадається, то — це вже не є денунціяція! Так конклюдує чесний консервативний „лицар“ Василь Кучабський, в вигіднім, далекім Берліні.

Очевидно, в тій простацькій карикатурі з „Мети“ я не пізнавби себе, колиб не найшов в ній всіх тих лайок, якими обкидалося мене в других „християнських“ часописах з називанням мого імені. Зрештою „пізнати“ себе в „Мети“ мені помогли „Kurjer Lwowski“ і „Ilustr. Kurjer Codzienny“ в Кракові, які передрукувавши „обжаловання“ В. Кучабського — назвали моє імя.

Отже „лицар без страху і догани“ В. Кучабський досяг бажаного ефекту. Чи тільки викликування тих ефектів зветься чесною полемікою і чи належить до фаху публіциста чи якого иншого, це полишаю чулому сумлінню християнської редакції „Мети“. Твердження „Мети“ булиб безвідповідальні, навіть колиб були хоч дрібку правдиві. Вони є подвійно безвідповідальні, бо є цілковито неправдиві.

На цім місці застерігаюся проти інсинуацій „лицарів“ з „Мети“ і проти накидування мені відповідальности за організації, з якими в жаднім контактї не стояв і не стою, про що мабуть чудово знають і „Мета“ і Кучабський.

„Мета“ вказує пальцем на невігідну собі особу, яка ніби-то ширить „анархію“. Але нашо так далеко шукати? А може то — один з редакторів „Мети“, ще до недавна ундист, а перед тим загравіст? В „Заграві“, в ч. 3 і досі є його стаття, де він пише: „Канвою національно-супільного виховання... повинні бути кличі національного егоїзму, ексклюзивности... підчеркнення моменту боротьби... перед моментом супокійного розвитку“. Як такі анархістичні виступи ще не нап'ятувала „Мета“, хоч і post factum?!

А може причиною тої анархізації є сам „лицар без страху і догани“, В. Кучабський, який чейже не відразу прийшов на світ таким фарисеєм, яким є тепер?

Зрештою, для чого „Мета“ ставляє в зв'язок з „закордонним проводом нелегальщини“ людину, яка ні в отих „закордонних“ журналах не співробітничала, ані на тих „закордонних“ з'їздах — у Відні чи де-інде, не була? Це все робив хто інший, а саме — один з редакторів „Мети“, який до того — як свідок — отверто і публично признався недавно на одній розправі, за що йому, зрештою, волос з голови не спав...

Де, отже, ваша етика — не говорю вже про християнську — а яка-будь — шановний „лицарю“?

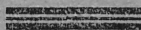
Зрештою, невже ви не розумієте, як осмішуєте себе, коли приписуєте в краю такі величезні впливи одній особі, проти якої мусите мобілізувати цілі партії і часописи? Я такої перебільшеної думки про себе не тримаюся.

Те, що я пишу, я пишу прилюдно, і писатиму далі. Але той є дуже наївний, хтоб думав, що колиб ця моя робота — в наслідок „полеміки“ Кучабських—припинилася, що тоді оті живі трупи зєднують когось для своїх марних ідей. Не я стаю на перешкоді успішності роботи тих „лицарів“, лише їх духова імпотенція. Колтунські консерватисти нарікають на хаос понять в краю, що за ними не хочуть йти як за проводом. В цім хаосі винні вони самі. „Мета“ закидає мені, що я „цілими літами“ проповідував — ті самі злочинні думки. Наші консерватисти — кожного року інші, зигзагуючи від загравізму до ундизму, від ундизму до католицтва, і від католицтва—майже до комунізму (ч. 7. „Мети“). Ось де джерело розгардіяшу в думках в краю! І не цим еквілібристам тому розгардіяшові зарадити!

Нам дуже потрібно консервативної думки і організації, які-б отверто і з переконанням протиставилися комунізму і соціалізму і чесно поборювали ворогів. Консерватизм є сильний не механічно-засвоєними формулками й програмами, не помадковими драгоманівсько-соціалістичними пігулками (замість до „братів-словян“ чи трудящих, — до „братів-хліборобів“ чи „братів-консерватистів“), а людьми. Таких людей видав консерватизм англійський і досі не видив наш.

Тіж „лицарі“, які гуртуються коло „Мети“, вони незабаром остаточно відвернуть від тої організації все, що в краю є чесне і здорове. Провідники колтунського консерватизму моглиб зєднати коло себе наш нарід, колиб він складався з колтунів. На щастя так не є.

Одне лиш дивно, як ці люди сміють надуживати прапору релігії?

М. Л.

З пресового фільму

В „Ділі“ ч. 17. пише М. Данько: „нація, зорганізована політично так мало, що її провід не кермує всіма її частинами... очевидно не доросла до новоти національно-політичної еманіпації“. Миб сказали інакше: провід, зорганізований політично так мало, що не кермує всіма частинами нації, очевидно не доріс до ролі проводу.

Нащо спихати власні хиби на ту нещасну націю?

— 0 —

Большевицька „Укр. Думка“ (ч. 4) в захваті від статей „Слова Польського“ про совітський рай: „польська преса починає впадати при обговорюванню радян. справ у поважніший публіцистичний тон“... Далше — чотири шпальти передруку і висновок: „З цієї статті „Сл. Пол.“, а зокрема з її останнього речення, що „з самої неіації ніхто не може жити“ — будуть наші націоналісти до самої глибини згіршені“...

Не знаємо, хто буде тим згіршеній. Ми можемо лиш радіти, що большевицька „Укр. Думка“ нарешті знайшла собі однодумців, даремно, перед тим шукаючи їх в українській пресі і серед укр. пролетаріату.

— 0 —

„Гром. Голос“ (ч. 6.) пише в нагоди роковин Крут: „Це була молюдь, якій були святі соціялістичні ідеали національної і соціяльної волі України. Це повинні пам'ятати всі, що святкують сьогодні пам'ять героїв з під Крут!“

Що молоді, яка боролася проти російських соціялістів, були „святі соціялістичні ідеали“, — твердити це є верх журналістичної безсоромности. Є групи, які навіть біля розбитої могили не стидуються ставляти будки з партійною тандетою.

— 0 —

Часописи доносять про нараду, що відбулася між PPS і УСДП, щоби спільними силами боротися „за соціялізм, за демократію і за свободу“.

Перед тим відбула Р. Р. С. нараду з Вітосом і Нац. Демократією, чи теж, щоби боротися за соціялізм, не знаємо. Чи має УСДП вступити до Центролеву, про це часописи не пишуть.

— 0 —

„Voss-Zeitung“, хвалить на загал виставу української графіки в Берліні. Завважає лише, що їй тяжко відрізнити, чим та графіка ріжнється від — російської. Пару літ тому, берлінська преса (з нагоди вистави пес Винниченка) — теж не могла зрозуміти, чим відрізняється від російської — українська театральна творчість... Так буде завше, доки у нас не переведуться гермафродитні „творці“, і доки українська громадська думка не попросить всіх наших графіків, письменників, хористів, різьбярів і малярів — нарешті національно „самоозначитися“ і не виступати під ріжними прапорами...

— 0 —

Наша преса захоплена виставою „Бояриня“ Лесі Українки театром ім. І. Тобілевича у Львові, а хто був незадоволений, той брав „недосягнення“ в грі артистів на рахунок самої драми, непридатної, мовляв, для сцени („Lesedrama“!)

На жаль нас та вистава не задовольнила. Такі річи, як „Бояриня“ треба грати клясичним стилем, виразно — і патетично — скандуючи монологами чи діялогами, підкреслюючи сентенції — нерав такі глибокі, і т. п. Хто чув нпр. в Віденських театрах нашого земляка Овна (Оноферка) в трільогії Шілера „Валенштайн“, або Кайнца в „Смерть Юлія Цезаря“ Шекспіра, той зрозуміє, що я хочу сказати.

Степан (М. Бенцаль) не зрозумів цього. Його голос був сирій, безбарвний, без пориву й нюансів. Дикція поспішна й невиразна. Наголови нерав фалшиві, руйнуючі ритміку вірша. В „Сороч. Ярмарку“ він

був більш на своїм місці; це відбулося й на грі Кривичької, яка в останнім акті чулася трохи знеохоченою партнером...

М'ямо гри цієї артистки і п-ні Посацької (мати Степана), яка дала досить стилеву українську постать, — вистава не належала до найкращих. А що вона задовольнила нашу пресу, це свідчить хіба про її невибагливість.

Історія нашої культури повинна мабуть зробитися довшою о 50 літ, щоби ми могли виставляти річі Лесі Українки...

Такеж захоплення викликав фільм большевицький „Безпритульні“. На нашу думку він далеко нижче „Любови донського козака“. В „Безпритульних“ ряд образків, наскрізь тенденційних і тому фальшивих і тому не мистецьких. „Безпритульні“ — це не жертви совітського режиму (запевняє фільм), не тому повстають вони, що сотки тисячі дітвори відриваються від батьків, розстріляних або засланих І. П. У., а — просто так: батько не, мати змерла... Глядач бачить шмінку і його опановує нехіль до „представлення“, до безсоромного збивання собі в голову большевицької вигадки.

І поводяться в ССРСР (на фільмі!) з безпритульними — просто як з рідними дітьми. Пальцем їх начальство не ткне. Лиш усміхається — і злодії стають „чесними совітськими робітниками“, лиш попросить — і лівухи беруться до праці, до „совітського будівництва“. А за бунт — навіть не карається, а в нагороду за нього привозяться подарунки! Мені здається, що не один безпритульний не пізнавши в цій сахарнивовій іділії трагічної і жорстокої большевицької дійсності.

Перед 1917 р. — виставляли в Росії оперу „Жизнь за царя“, де шляхетні російські пейзажи добровільно жертвували собою для „царя-батьюшки“. Тепер виставляють тих самих шляхетних пейзажів, які — з ентузіазмом, крий Боже не з під кнута! — працюють для „совітського будівництва“... Яке це „мистецтво“ в одноманітне й нудне.

Страшне вражіння роблять обличчя акторів, пригадуються вислови Кюстіна, Чагдзєва, що „Росіянин не має обличчя“. І дійсно ці лиця були — необчислимі. Ні твердої думки, ні виразного почуття. В найближчій хвилині могли вони зробити все, що хочете, — обличчя хама, психічна желатина, яка з браку внутрішньої дисципліни мусить зносити над собою диктатуру.

Маса — не є нпр. американська маса з Метро Гольдвіна, дисциплінована, як жада, але де кожна одиниця — в окремою індивідуальністю. В совітським фільмі нема індивідуальностей, нема навіть свідомої маси. є череда, яка без чередникової гирлянди не обійдеться.

Ось чому фільм цей робить пригноблююче вражіння.

Бібліографія

Іван Чернява. На Сході — ми! (Фільм прийдешнього). Львів: В-во „Стрибожич“, ст. 198.

Тема — війна України з Росією. Повість не задовольняє під оглядом мистецьким. Не робить вона вражіння чогось щирого, глибоко пережитого (напр. такого, як робить Ремарк чи Двінгер). Нема в ній війни двох народів, ні навіть армій, лише — штабів чи одиниць. Нема атмосфери війни, ані пояснення чому два народи ріжуться між собою, нема атмосфери, напр. розділятої в „Війні і Мирі“ чи в „Огнем і Мечем“. Є деякі вказівки на неї (маніфестації вуличні), але це не є белетристика, це репортаж, газета хроніка. Сим дефектом взагалі грішить повість. Нема в ній зображення подій і душевних ставів, є лиш звіт, що не є мистецьким засобом.

Маленьке оповідання Мопасана (здається „Пер Мільон“, франк-тірер 1871 р.) — в більш надихане непримиримо ворожістю, ніж цілий роман „На Сході — Ми“. Бо в Мопасана мистецький підхід до річи. Не робить вражіння чогось ірадіозного військовий звіт: „2 міліонова армія російська склала зброю“, „маршал Хвиленко вдарив на Курськ“ (106) і т. п. Читач нічого при тім не відчував. Коли хочете порівняти, яке вражіння лишають батальні сцени, коли в них описуються не зовнішні перипетії, лише внутрішня динаміка душевного стану акторів, прочитайте Стендаля або Меріме — „Здобуття редути“ і порівняйте з романом Черняви.

Щодо ідеології, не можемо її в авторській інтерпретації поділити. Він хоче говорити про силу, її апогеозу, та говорить про що інше. У нього звеличення „свинства“ (47), краси топання чужої землі, насолода „дустарів смердючих з чужими трупами“ (49); апогеоза „вандалізму“, „нешляхотности“ (47), івалчення жінок (62), абсолютно несмачна сцена, і пр. Це не філософія завойовника, це філософія гієни. Не ідеологія шляхотного здобувця, а ідеологія номада. Не Кіплінга, не Швейгера, ані навіть Жозефа де Местра (навіть з його апольогією вата), не Ніцше, ні Бісмарка, ні Мольтке, ні Клязевеца, ні Наполеона. У останніх теж деякі прикрі річи виправдуються, але вони ними не чваняються. У останніх є насильство — але й шляхотність, так само як і у полковника Лоренса, напр. „Бунт в пустині“. Ідеологія сили є і в „Слові о полку Ігоря“ (навіть насильства), але то ідеологія лицарська. Не знайти моралі повісти і у Макаявеля. Останній говорить про лиса і льва, Черява — про лиса і гвєну. Комбінацію перших можна ненавидіти, але ніколи не чути до неї відвази. Апостол насильства Ніцше подваляв Гелленів за їх „сміливість шляхотних рас, божевільну, абсурдну, спонтанну“, про героїзм сильних говорить і Геель у Ремарка, про „огорду життя“, про „уноєння і риск“, — але ніхто не говорить про „вандалізм“ і „нешляхотність“, як про чесноти, ніде нема садизму руйнації. Макаявель багато писав про „вміння командувати“, про моральну силу, і якраз цього елементу насильства мало в автора, замість цього — „сила п'ястук“. Автор говорить майже виключно про цей „п'ястук“, Макаявель про те, що сильна людина, яка хоче панувати, повинна виказати „величність душі, відвагу і силу“. Отже спершу — „величність“ і „відвагу“ моральну. Я мігби зацитувати ще і ще теоретиків насильства, і завше це буде інакша ідеологія, аніж ідеологія романа Черяви.

За механічно (не глибоко, цілим еством) засвоєно тут мораль сильної людини: ментальність автора (про це свідчить хочби збірка його віршів) інша.

Ще увага: уступ про анексію земель аж по Волгу і Баку (190) викличе комічне вражіння. По перше, до Поволжа скорше (географічно) малаби претенсії Донщина. По друге — коли забрати побережжя Каспія а півночі аж до Баку, то треба або анектувати кавказькі народи (які себе анектувати не дадуть), або прилучити до України вузеньку побережню смужку без жадного гінтерлянду, отже землю, якої не дасться оборонити. Є ще один недопустимий момент — це „Деус екс Махіна“, машина. Коли її винайшов Українець, щоби знищити Москву, то з таким самим успіхом мігби її винайти й Москаль, щоби зринати з землею Київ. Нема, одним словом, в романі внутрішньої, переконуючої динаміки, конечности української перемоги з ростучих сил нового народу, лише чиста механічна розв'язка, яка тям самим не перекоує. Дивує теж ідея порєбання скиптру Сходу в українські руки. Чи не криється за тям наша психічна нездібність уявити себе раз без того Сходу, без Росії? — Одні в федералісти під егідою Москви, другі — її анектувати хочуть, а в обох випадках дивляться на Росію і Україну як на нерозірвану цілість, „європейський Схід“.

В цілості філософія автора, зрозуміла реакція на „гуманну“ кашку, якою пусли нам шдунки десятки літ. Але філософія — не перетравлена, карикатура на ідеї Сореля і Ніцше.

Глибоке застановлення автора над тою філософією і передусім.

— праця над собою й інтензивне читання може дозволять йому, в майбутнім, дати більш викінчену річ.

Поспішних критиків (в Нов. Зорі), які побачили в творі Черняви — як вони виразилися — щось „зі сімени Довцова“, можемо потішити, що ця рецензія пізніше призначена для ЛНВ. — була написана ще перед їх заміткою, ще коли книжка Черняви була тільки в рукописі. О. В.

„За державність“. Матеріяли до історії українського війська. Видав Українське воєнно-історичне т-во. Збірник 2. Каліш — 1930.

Випускаючи в світ 2-ий збірник „За державність“, в порівнанні зі збірником 1-м зроблено великий поступ що до зовнішнього вигляду. Видання робить вражіння солідне, як підбором матеріалу, так рівнож і змістом. Особливо звертає на себе увагу наявність великої кількості схем, що значно полегшує орієнтацію для читача, а також світлин (чого бракувало в 1-му збірнику), виконаних дуже огрядно, які ілюструють самий зміст збірника.

Що до окремих статей, то більшість з них торкається подій на Великій Україні в рр. 1917—19.

Ген. М. Омелянович-Павленко (старший) дає продовження „Зимового Походу“, героїчної епопеї в заплілі ворога від 6. XII. 1919 до 6. V. 1920 р. Особливо цінним являється, що спогади написав цим разом не лише учасник походу, але й його фактичний вожд; тому-то події освітлюється не з льокального пункту бачення, а охоплюється їх з висоти начального становища.

Початок (1-а половина) спогадів ген. М. Безручка п. в. „Січові Стрільці в боротьбі за державність“ також являються цінним вкладом до історії. Автор, який був в 1919 р. начальником штабу корпусу С. С. подає дуже докладно і суто-об'єктивно перебіг боїв, що їх провадили Січові Стрільці на Великій Україні. Треба зазначити, що це уперше вийшли в світ спогади авторитативної особи (спомини полк. Е. Коновальця торкаються здебільшого політичного боку історії корпусу С. С.), які змальовують чини одної з кращих частин армії У. Н. Р., що нею був корпус С. С.

Цікавими для читача будуть статті ген. А. Пузицького — „Бої єрих за Коростень“ і підп. М. Яценка — „Що то було“? Обидві статті торкаються періоду, коли армія була ще в стані кристалізації й війна провадилася по залізницях. Тут уже зустрічаємо в більшій мірі суб'єктивізм авторів, який, що-правда, лагодить вміло своїми замітками редакція збірника (під фаховим керуванням покійного ген. М. Юнакова).

Сотн. О. Шпилінський в статті п. в. „Армія в перспективі історії нації“ спробував дати студию тягlosti історичних традицій української збройної сили. Нарис цей ілюстровано 8 рідкими світлинами зі збірок, що тепер знаходяться в посіданні німецьких бібліотек і архівів.

Кілька незнаних обставин подає лейтнант фльоти С. Шрамченко про події в Чорноморській фльоті в 1918 р. Автор є в курсі тих справ, як адютант морського міністра за часів гетьманату. Період по вибуху російської революції в 1917 р. і спроби утворення українських національних військ ще до оголошення IV Універсалу знаходять відгомін в статті підп. М. Янчевського, а п. М. Байко подає один з епізодів боротьби повстанців з найдом білих росіян (Деникіна) в 1919 р.

Г. Лазаревський спростує деякі уступи з книжки проф. Д. Дорошенка „Ілюстрована історія України“, які торкаються періоду панування гетьмана П. Скоропадського. Рівнож П. Сулятицький робить критичний огляд книги П. Врангеля „Белое дело“ і освітлює відношення ген. Врангеля, команданта російської добровольної армії, до України та українців. Ю. Н.

Проф. Г. Федотова. „И есть и будетъ. Размышления о России и революции“. Парижъ, 1932, ст. 218.

Автор, досить молодий московський еміграційний історик та публіцист безперечно одимокій яскравий письменник серед групи т. зв. „Новий Град“.

У розділі „Коли похитнулася Імперія“ зауважує, що мілітарний

занепад триває у москалів вже понад століття: „коли окинути оком війни, що їх Росія вела в XIX та XX століттях, то лінія занепаду визнається з вражаючою ясністю. По турецькій війні 1828—29 р. р. Росія вже не знає перемог. Усі поважні конфлікти кінчилися для неї катастрофою. Навіть турецьку війну 1877—78 р. р. з огляду на її жертви та нікчемність політичних наслідків сучасники, як поразку“.

Основну причину упадку старої Росії автор вбачає в тім, що „в оболоні петербурзької імперії“ московське царство було, висловлюючись терміном Шпенглера, „псевдоформозою“. Розкриття її приводило само по собі до руїни збудованої на ній державності. Російська державність могла загинути від освіти. В освіті полягав цілий сенс імперії, як нової форми влади. Без небезпечного прищеплення чужої культури і до того в героїчних дозах, стара московська державність стояла перед неминучим сконом. Справа йшла, перш за все про техніку та форми народного господарства. Та чи ж мислима техніка без науки, а нові форми господарства без нових господарних класів? Вісімнадцяте століття простувало без роздумувань та хитань європейською стежкою. От лише що з новими господарними класами не повелоса. Соціальна пугачівщина, по однім боці, і політичний лібералізм Новікова та Радіщева, по другім, відзначають кінець освіченого абсолютизму Росії.

Змальовуючи по черзі „господарні“ класи автор наводить, що „трагізм Росії полягав у тім, що „зайвими людьми“ у ній стали не лише кволи. Дворянство перетворюється на фонд постачання країни зайвими людьми. Дворянин до кінця, до дня революції без устанку дає московській культурі людей, імена яких служать їй окрасою. Але він же ватрує цю культуру своєю смертною недугою, на імя якій „атонія“... Найбільше вражає те, що цю дворянську „атонію“ приймала більшість вера справжній образ московського духа. Обломова — за національного героя... Чим більше занепадав шляхотський стан, тим старанніше піклувалася ним держава, стремлючи підперти себе гнилою підпорою. Від Олександра III. дворянська ідея переживає осінній ренесанс. Перший ліпший недоук-нероба може правити волостями, як земський начальник, нероба в титулом — губернією. В цій запізненій спробі оживлення трупа самодержавія розтринькало весь свій моральний капітал, який носило у свідомості народних мас... Усунене монархією від участі у владі на початку XIX ст., шляхта від тоді позбулася всіх політичних традицій. Тепер, коли придалосяб її служення, вона могла принести державі хіба що досвід псарні та стаїні. Серед загального безвілля, неврастеничні вигуки примхавого пана видавалися проявами міцної вдачі. Баранови, Зелені, Думбадзе були в державнім житті тим самим, чим босяки Іорького в літературі: міцною стравою для втомлених душ“ (ст. 17, 19).

Переходячи до бюрократії Федотєф пише: що „чисельність мундурів не надавала російським вульням військового стилю. Припухлі, згорблені, в лінвим, розхитаним кроком, носії уніформ усією своєю зверхністю сигналізували фізичну й моральну вичерпаність“ (ст. 24). Московський урядницький стан кінця XIX віку отверто жертвує особистим та родинним інтересам справу держави. Користолобність, як форма аполітизму, служать патентом на благонадійність. За Росію, можуть, коли хочуть, вмирати бунтівничі студенти; урядовець дбає про те, щоби вивести в люди свої діти й забезпечити собі емеритуру на старість. Пожидкаєна колісь, за Сперанського й по 14 грудні 1825. рятувати Росію від дворянської атонії, бюрократія вироджувалася у величезну державну школу неробства“ (ст. 24). „Талановиті люде трапляються, звичайно, всюди. Давала зрідка талановитих, крорше працелюбивих людей і московська бюрократія останніх десятиліть. Але найвидатніші в поміж них, справжні державні діячі, як Вітте, вражають одиобічністю фахівців (предтечі совсепців, прим. авт.), браком справжньої культури. В ґрунті речі, московським бюрократичним верхам бракувало не лише творчих ідей, але й волі до влади, навіть реальної влади над країною“ (ст. 24, 25). Напрямок давали гнилі рештки аристократії, а не бюрократія“. Звідси, пише Ф., потреба за час останнього бурхливого царювання знайти новий

вольовий хребет для московської політики. Звідси ці зазіснені шукання ервації — спроба підтерти трон Радою Об'єднаного Дворяства чи Союзом Русского Народа. Коли виявилоса, що ці підтери гнилі, то потопуючі в коронах хапаються за мідних людеї. По Столипінові настає ера Іліодора, поки, нарешті, московські міністри і разом з ними цілий потворний бюрократичний механізм не став іграшкою в руках зловісного старця, справжнього правителя Росії в її останніх трагічних роках". (ст. 259).

Ахіллева пята інтелігенції, на погляд автора, в безірунтовності її ідеалізму: „не тяжко бачити, що ці її якості були визначені наперед самим її народженням у петровській революції. Протягом століть її функцією було нести на Московщину готову західну культуру, що завжди було кричучою суперечністю супроти збереганих у народі пережитків старомосковської та візантійської культури. Відривання від ґрунту було свого роду завданням Петра. У цім відриванні інтелігенція протягом століття ішла з монархією, доки не обернула проти неї жала своєї критики... Деж її коріння? Це коріння у зраді монархії свого світнього завдання. Від останніх днів Катерини монархія перебуває в стані хронічного переляку. Французька революція і розвиток Європи тримають її у тривозі, не справдженій подіями московського життя. Обскурантизм влади, ця її форма західництва, тіль Меттерніха, влашпи на Росію, перетворює її в словянську Австрію. Завдяки Петровській традиції та браку революційних клас, для московської монархії було цілком можливо затримати в своїх руках організацію культури. Занедужавши на неправу хоробу обскурантизму, монархія не лише відривала технічні сили Росії, гублячи міць її армії, але також витворювала й болючий розрив з тією класею, для якої культура — моральний закон і матеріальна передумова життя (ст. 27—28). Залишався ще поміркований лібералізм, той на якого покладали свої наївні надії не менш наївні проводирі українства від Драгоманова до Єфремова й Чикаленка. Той земський лібералізм, на якому будував свою убогу, дарма що ідилічну, утопію Драгоманов. Але всупереч фантастичним („чудацьким!") думам Драгоманових, ліберальні течії ніколи не були досить впливові в Росії, як цілком правильно оцінює Федотоф. „За ними, пише він, не стояла сила героїчної жертвенності, не стояла її рішуча підтримка суспільних верств. Московський лібералізм довго існував не так силами московських умов життя, як вражіннями закордонних мандрівок, поверховим захопленням дивами європейської цивілізації, при повнім невмінні сполучити свій просвітній ідеал в рушійними силами московського життя“ (ст. 38).

Буржуазія (купецтво) та нарід (селянство й пролетаріят) не відіграли в революційних подіях якоїсь поважної ролі, скільки не репетували марксиста про контр-революційну роль буржуазії, а всі вкупі не торочили про легендарну роль „народу“ в революції: „Коли настала революція буржуазія відіграла в ній лиш пасивну роль. Вона дала своє алочасне імя, як ганебне тавро, для цілої коаліції гинучих клас. Князі Рюрикової крові й революційні соціалісти, як представники „буржуї“, гинули в льохах Че-ка“ (ст. 35).

Рішаючу роль відіграла верства півінтелігенції, яку Ф. не дуже влучно охрестив найменням „нової демократії“. Проте присвячені тій гибридній верстві сторінки належать до найяскравіших і повних гостроти й глибокої спостережливості сторінок твору: „Від 1906 р. інтелігенція ступнево сходять з революційного кону. Залишений нею простір вповняють нові люди, можна сказати нова класа. Її не повелоса, цій класі. Її не почігали в момент народження. Вгледіли й перелякались, колись вона вже дісталася до влади то піднесли її на рахунок большевицької революції“. Фах нових людеї буває ніколи дивний: слуга з лавні, кравець, цирковий артист, голяр відіграли значншу роль в революції, аніж звичайний робітник. Звичайно, з цими різноманітними зливається й утворювана пролетаріятном верхня верства, що пориває зі станком, але не переходить у ряди інтелігенції. Сюди шле вже й село свою честолубну молодь. Могутній цей натиск іде з самого дна. На-

прикінці минулого сторіччя босяки проявляються не лиш, як герої ово-відав, але також як і автори. Від Максима Горького можна датувати народження нової демократії, в Шалашіні вона дає Московщині свого тенія. Ціла відмінність нової демократії від інтелігенції полягає в тім, що вона не переходить через середню школу, і це втворює між ними справжній розрив. Нові люде самоуки. Вони складають матури екстер-нами, перепадаючи з року на рік. Екстерни можуть мати величезну оч-таність, але тяжче за все їм дається письмо. Для них видаються пре-ріжні „книгозбірні самоосвіти“, що годують їх цілком нестравними цеглами в неможливих перекладах. Це неймовірна саламахи з філософії, соціології, природовнавства, фізики, літератури. У соціалі-стичних партіях вони зустрічаються з інтелігенцією на рівній нозі. Але булб помилкою уважати їх пануючий настрій революційним. Поміж ними стрінете запеклих анти-соціалістів, учнів Леонтева, що мстяться на революціонерах за язатуван клясову зневагу.

Бо кровне їх почуття — ненависть до інтелігенції, заздрість до тих, хто пише без правописних блудів й знає чужі мови. Заздрість, що повстає з свідомости умової нерівности, міцніша від усякої соціальної злости. Соціалісти — вони торочать про перевагу в партії інтелігентів, літератори — протестують проти редакторського коша, малярі — мріють про спалення Ермітажу. Футуризм у соціальноїм сенсі був відбитком за-воївницьких стремлень саме цієї групи. Маяковський свідчить, які ве-личезні вибухові сили тут причайлися

Говорити про судильність світогляду серед нової варстви цілко-вито неможливо. Але, коли вона сумежила з революціонерами, то в-являлася величезна ріжниця в напрямленості волі. Для інтелігенції ре-волюція — була жертвою, демократія — сходженням у діл. „Все для на-роду“. Нона демократія сама нарід. Вона стремить до піднесення, а не до схилення в діл. Вона скорше призирливо ставиться до маси, відстаюї, тупої, покірної. Вона хоче влади для себе, щоби в-сти нард. Її чуже сеїтментальне ставлення до нього. Чуже й аскегичне самозр-чення. Теоретичний імморалізм Леніна знаходить у цій верстві своїх практикуючих учнів. Це вони — люди Жовтня, будівничі нового побуту, ідеологі пролеткультура“ (ст. 49—51).

Яскравим пензлем малює Федотоф образ компартії та її фунда-тора: „Большевицька партія — витвір Леніна. Без нього вона неми-слима. Він одиникий уможливив цю фантастичну сполуку інтернаці-алістів, інородців, московських конспіраторів, екстернів, робітників, сал-датів та селян. Збудовання СССР з уламків Росії, справа його рук, його особиста справа.

Як і компартія, Ленін максимально відірваний від російського трунту, і в той самий час Ленін в чисто національний московський про-яв. Він ставиться в призирством до москаля, мягкого, розхитаного й хоче гатити дурня по голові аж той порозумнішає. Але нема сумніву, що Леніна в якійсь мірі приваблює московське народне ество. Чужа йому Европа з її складом, її психічними формами. Він любить московську при-роду й будову розуму московського селянина, скорше селянина аніж робітника. Звідси, через селянина, його пошана перед Толстим. Із се-лянином і з Толстим його споріднює нахил до простоти, ненависть до краса, до всяких оболон культури, зокрема слова. Для Леніна культура вичерпується трактором: елементарна корисність. Його простота в мо-ральноїм сенсі, в ціннічна. Але її огоденість домагає нам розглянути ціннізм московського мужика і навіть Толстого, як основних складків московської душі.

Його промова була ломакою по голові, відкидаючи все зайве, уни-каючи ораторських орас. Лайка — одинока риторична фігура, що він її визначав. Московський люд, як і Ленін, погорджує красномовністю. У цьому панові, закордоннім марксисті нард ввізнав свою людину. Ле-ніна вліплено з того тіста, з якого втворюються діячі реакції. Дурново та Курлоф його навближчі духовні кривні (у П. Н. Дурново навіть розум марксіський). Велика енергія, практичний розум, погорда до фрази й чу-

гливості, внутрішній імморалізм, кожна риса тут заперечує тип революціонера. Будь який вплив за юнацьких літ, і сибірський дворянин Ульянов міг би заступити Плева на його посаді. Московські марксисты 90-х років етично настроєні і самі собою за це погорджуючи, а за це жахнулися перед твердокаміним й відлягли йому. Він став осередком приваблення людей нового типу. Він сам вживував його, немилосердно дорікаючи сарказмами й образами мягкотілому інтелігентові. З жидів, кавказців та московських нищеанців він створював свою гвардію — хижаків та бойців. Те, як він умів (хоч і не завше) приборкувати ці гієни підземелля, не менш дивовижне, ніж ошамовання жовтневою повчюю зграєю.

Проте, не слід забувати, що розум Леніна всеж в розум маяка, й ніщо так його не розкриває, як смішна мрійливість техніки... Ленін, ваче той Маніфест, мріяв про електрофікацію Росії.

Сталінові присвячені такі рядки: „Як вожд революції Сталін втілює диявольську енергію фантастичної й фанатичної меншости. Як правитель Московщини, Сталін є спадковцем царів московських і імператорів російських з їх капіталом східньої покори 150 мільонів підданих, не раз випробованим у колишніх революціях з височини трону. Нова революція Сталіна в клясичною формою російської революції згори, що має формальну аналогію з революцією Петра й матеріальну з революцією Івана Грізного у відмінність від першого Жовтня, де масові розрухи підносять вгору божевільний порив диктатора. Революція проти народу виконується силою нової опричинни: наганих з міста урядовців, червоних преторянців ППУ та шумовиння сільської голота“.

Влучні спостереження, особливо як на москаля, надає Федотоф також сприводе „дивовижного“ зхрещення теми соціальної революції з темою „московського імперіялізму“ у світовій політиці (ст. 93). Був час, безперечно був, коли інтернаціонал став гимном московського національного почуття, яке перетворилося в почуття всесвітнє... Проте, в міру розгрому світового комунізму та стабілізації буржуазної суспільности, втяжок в всесвітніми революціонерами став національно небезпечним. Він політично ізолює Московщину, оточуючи її ворожим колом. Найтяжчі поразки інтернаціональний націоналізм дістав в Авії, де блискучі перемоги, одержані ним, здавалося, вже виправдували євразійську концепцію Росії — азіатської імаєрії. Революційні народи Сходу, відбивши ся при допомозі московського золота та зброї від ворогів, один по однім повертаються спиною до Московщини. Національний прапор віє над Туреччиною, Персією, Хінами. Московщина, що ще до недавня користувалася такою п вагою на Сході, вже не може звідсіля сподіватися чогось доброго. Безкровна поки що поразка в Авії небезвечніша вічних загроз у Європі. В майбутній сугищі Сходу й Заходу вона ставить Московщину під перші уари, позбавляючи її винятково щасливого можликання служити за міст між двома світами.

В середині СССР національна проблема висловлюється у напруженні між московською свідомістю та націоналізмом інших народів. По природі своїй большевизм відкидає національну свідомість народів. По традиціях партії він воліє за краще централістичну державу. У перших роках революції він розторощив сепаратистичні стремління малих народів та областей (України, козацтва, Кавказу) й зберіг обрубаний тулуб старої Росії.

На майбутнє Федотоф, у цілковитій згоді з усією одвічною московською традицією, незмінною традицією непогамовного імперіялізму й невмирущої заборчости радить „боротьбу до кінця“ в українським сепаратизмом Поруч і з цим і так само в щирій згоді з старо-московськими „приказними“ традиціями для уловлення мрійних та лагідних душ майбутніх Брюховецьких та Драгоманових, Федотоф дораджує прийняти до складу пантеону московських національних святих усі українські національні традиції, з самим гетьманом Іваном Мазепою. Нечуване, неймовірне, проте факт! Але, в українській пресі (Ст. Вісник) вже розглядалися проекти Федотофа, не такі вже врештою оригінальні серед емігра-

ційних московських професорів: візьміть, хочби Трубецького з проєктом кількоповерхового будинку моск. культури, в найнижчій поверсі якої має бути припущена українська культура, або ще більш сміливі проєкти кол. гетьманського міністра С. Завадського що до створення чи пак існування . . . багатопверхових душ і т. ин., створити: „кількаступеневу національну свідомість: московську, русську, російську“, а тому зупинитися над цими деталями тут не час і не місце. Z.

—0—

Від і до наших передплатників

За привіти — Українській Студ. Корпорації „Чорноморе“ в Данцігу; Укр. Академ. Козацтву „Чорноморе“ в Чернівцях; Укр. Громаді в Гавані в Румунії; Др. М. Антоновичу, Берлін; мец. Багриновському, Рівно; проф. В. Біднову, Варшава; проф. Я. Бобрукові; інж. Наталії Білинській, Кельце; Дм. Геродотові, Букарешт; інж. Н. Гнатукові, Прага; В. Гоцькому, Кремянець; П. Дорошові, Холмщина; Вп. Панстау Королевим, Прага; др. Д. Куликові, Кути; судді Я. Марковському; пр. Д. Онищуківі, Румунія; пр. М. Підлужному, Бережани; інж. Паламарчуківі, Городок; м-р. В. Савчукові, Перемишль; інж. Саковичу, Подєбради; М. Чирському, Закарпаття; сот. Б. Шевченкові і др. — щиро дякує Редакція.

П. Ів. М—ких (Олександрів Куяв.) пише нам: „з великим жалем повертаю Вам „Вістника“ і прошу вибачити, що трохи задержав, а це тому, бо мав надію як не передплатити, то хоч вислати належитість за надісланий примірник. На жаль не спромігся, кольж зарібку старчає ледве на життя“.

Хай це прочитають ті з наших „високоповажаних“, яким цілком добре „старчає на життя“, а які ані передплати не присилають, ані книжки не вертають.

До п. А. К—ого в Празі. Віршуете:

„ой співають пташки,
Шуме в полі колос,
Та немає краще
По-над людський голос“.

Як який. Пошліть Ваші твори до „Гром. Голосу“, там такі дуже цінять ся. Може навіть патент на „почесного каменяра“ дістанете.

Вп. П. Ж. П—ові в Лювені: нарис не злий, лиш не дуже цензурний. Більше оповідання присилайте.

У. Самчукові у Празі: просимо прислати реляції про диск усю з приводу „Крик в порожнечу“. Новеля піде, рівнож новеля Ворона невла.

Вп. Пані Ганні Чикаленко, дякуємо за прислане. Піде в IV зошиті.

Л. Мосендз, про Л. Толстого з книги Е. Сінклера просимо прислати.

Дм. Геродотові, що до надсилки нашого місячника закордон, адміністрація точно щомісячно в першу чергу висилає закордонні примірники.

В книзі IV. м. і підуть новелі: 1) У. Самчука — „Бібліотечка“, 2) Ворона (з Закарп. України) — „Гуцульська Помста“. 3) І. Федорович: Малицької — *Viennale 1932 p. i pr.*

Від Адміністрації.

Число висилається так, що воно в перших днях місяця повинно бути в руках передплатників. Коляб так не було просимо реклямувати на пошти.

Ми одержуємо все нові адреси від наших прихильників і заступників і на них висилаємо чергові числа нашого місячника. Хто не бажає стати передплатником хай зверне книжки. Дарових, оказових немає.

Упіннення висилаємо тому, що легше заплатити малу суму чим пізніше більшу.

— В IV книжці розпічнено друкувати листу осіб, що мимо триразового упіщення ані не присилають передплати, ані не звертають книжки.

На заграничні адреси висилаємо що місяця точно. До Франції і Чехословаччини вкладаємо сам разом чеки. Кожний заграничний передплатник, що згори заплатити річну передплату чотирьох американських доларів одержить, по виборі, одну з оголошуваних в нашій продажі книжок.

Наш місячник хочемо оперти на передплатниках. Тому ті, які зложили на пресовий фонд „Вістника“: О. Федорика (Сколе), — 5 зл., І. Бутковський — 5, Ю. Гошовський, Ю. Хоминець, Б. Михайлович, Ф. Луців і ін. — разом 13 зл. 80, Б. Стефанишин — 5, Штуль, Кремявець — 1.80, Гошовський — 3, Михайлович — 1, читачі „Вістника“ в Гребеніві — 10 зл., Середньошкільна молодь Остріг — 2 — одержать рівновартість зложених сум в книжках.

Дрібні суми на пресфонд ліпше посилати як передплату! Хто хоче допомогти журналові, хай вриядує передплатників!

Всп. о. О. Боярський, прислани на нашу адресу 5 зл. для „Вид. Спілки“ передали їй.

Вп. П. Т. Бортник, прислани на нашу адресу 9 зл. для „Вид. Спілки“ передали їй.

Вп. Микола Близняк, Нью-Йорк. Повідомлення про вислання нам 5 ам. дол. отримали. Грошей нам ще не передано. Книжки вислаємо.

— Передплату в Румунії приймає Вп. П. Гнат Перохівський, Bucaresti IV, Strada Delea-Veche 45.

— Пошукуємо заступників на Чортківщину, Теробовельщину і Крем'яничину.

Нові книжки

Листи до правителя України, зібрав Іван Криця-Надбужанський. Перемишль—Львів, 1933, ст. 96.

Книга Знання, Українська За-

гальна Енциклопедія, зшит. 21, Львів.

Карби, мистецький збірник, Львів 1933, ст. 32.

Надіслані журнали.

Дзвіночок, часопис для українських дітей, Львів, ч. 16.

Нова Хата, журнал для плекання домашньої культури, Львів, ч. 2.

Рідна Школа, ілюстров. часопис для всіх, ч. 3.

Тризуб, тижневик, Париж, ч. 5.

Студенський Шлях, Львів, ч. 1, січень 1933.

Кооперативна Республіка, Львів, ч. 2.

Вогні, ч. 6, Львів.

Місіонар Пресв. Серця Ісусового, Жовква, ч. 2.

Оно, освітньо-культурний орган Ошляя, Рогатини ч. 1.

Рідна Мова, наук. популяр. місячник, Варшава, ч. 2.

Світ Дитини, Львів, ч. 7.

Wiśń Słowiański, Lwów, Nr. 1.

Вольное Козачество — Вільне Козачество, Прага, ч. 12.

Mysl Narodowa, Warszawa, NN. 8, 9.

ERRATA: в вірші Н. Лівницької - Холодної в 2 кн. (ст. 83.) має бути: ря. 6 і 9 згори зам. „фіялки“ — згл. „фіялок“ — „фіялки“, згл. „фіялок“; ряд. 17 зам. „чоло“ — „чола“; ряд. 16 зам. „дома і в школах“ — „дома й в школах“; ряд. 17 зам. „плакати“ — „плакати“. В 2 кн. рецензія на журнал „Україна“, ст. 156, повинна мати підпис автора: С. Наріжний. В Споминах Ст. Смалю - Стоцького в 2 кн. такі найважливіші помилки: ст. 86, ряд. 3 згори по „до тої“ має бути „хати, де у 1859 р. на світ народився“; ряд. 10 здолу — „ровсілися“ зам. „розсіялися“; ряд. 8 здолу зам. „Шнури“ — „Шнури“; ст. 87, ряд. 15 здолу — „словами“ зам. „словами“; ряд. 11 — „придатне“ зам. „придане“; ст. 88 ряд. 8 згори — „бук“ зам. „сук“; ст. 90, ряд. 28 згори — „дутьки“ зам. „дуньки“; ряд. 7 здолу — „що та як“ зам. „що то як“; ст. 91 ряд. 20 згори „цебрику“ зам. „цебрину“.

Студенський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7'20, з поштою 8'00 зл. п., адреса Львів, Супінського 21.

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює важні питання доступним способом і таким чином творить багате джерело для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання в читальнях і кооперативах. Згадаємо ще, що воно містить дуже багато прегарних образків, які оживляють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Передплата на рік в краю і Чехословаччині виносить 18'00 зол., на 6 місяців 9'00 зол., на 3 м. 5'00 зол., поодиноке число коштує 2'00 зол

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, Ринок 10, Товариство „Просвіта“.

„НЕДІЛЯ“

бажаючи стати якнайблище до укр. родини, зорганізувала ще роздачу

ЗАПОМОГ для родин передплатників на випадок такого нещастя в родині, яким є смерть.

Від тепер родина кожного передплатника „Неділі“ не молодшого 20-ти, а не старшого 45 р., який продовж двох повних кварталів оплачуватиме точно передплату на „Неділю“ і не є обложно хворий в мент вступлення в той же початковий речинець двох кварталів, дістає від тепер право до одноразової **ЗАПОМОГИ НА ВИПАДОК ЙОГО СМЕРТИ У ВИСОТІ ТРИСТА ЗОЛ.,**

з тим, що коли точна передплата перетриває більше як два роки, допомогова сума зростає на випадок смерті до висоти

500 (пятьсот) золотих.

Родини передплатників довище 45 р. віку, а найвище до 55 р. життя, отримують на випадок смерті, при тих самих, вище вгаданих умовах, половину встановленої запомогової суми, а саме 150 золотих а коли точна передплата перетриває більше як два роки, 250 золотих.

Права родин передплатників на запомогу вступають в силу після двох кварталів точної передплати, при чому хочби найкоротша перерва в тягlosti передплати уневажнює управління до запомоги і вступний реченець двох кварталів мусить тоді бути повторений.

Адресуйте **„Неділя“ Львів, вул. Японська 7.**
ВИДАВНИЦТВО „РОДИНА“

ТРИЗУБ

тижневик політики, культури, громад. життя та містецтва виходить в Парижі. Умови передплати в Польщі: на рік — 25, півроку — 15, квартално — 8 зл. п. Адресувати: Й. Липовецький, Варшава, Черняхівська 204/25, для грош. переказів — почт. рахунок 13.425, Варшава, Й. Липовецький.

III
П 12531

Приймається по 1933 Р. 1 кн. 3

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.

ВІСТНИК даватиме твори красною письменства, оригінальні й перекладні, головню західно-європейських і американських авторів.

ВІСТНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.

ВІСТНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСТНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСТНИК має кореспондентів в головних європейських культурних центрах.

Крім вже перечислених, в журналі співробітничать: Б. Антонич, Лідія Бурачинська, др. Остап Грицай, Антім Крезуб, д-р Лука Луців, М. Матіїв-Мельник, О. Наріжний, С. Наріжний, ген. Всеволод Петрів, Віктор Приходько, др А. Річинський, І. Федорович-Малицька і інші.

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 3 м. 6**, або на чекове конто. 500.371, вносить: кварталню зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 4 амер. дол. Ціна окремої книжки — зл. 2'20. — — — — —

„НОВА ХАТА“

Журнал для плекання домашньої культури.

Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звідомлення зі спортового світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів.

Чвертьрічна перед. зол. 4'50. Поодинокє число коштує 1'50 зол.

Адреса: „НОВА ХАТА“, Львів, Ринок ч. 39. I. п.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідав Іван Устияновч Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 3/6.

З друкарні Ставроп. Інст. в піднаймі З. Медичкого у Львові.